יזכור

צום אנדענק פון די קדושי קראסניסטאוו

רעדאגירט: אריה שמוניצייגער

פארלאג „באפריונג" ביים צ. ק. „פועלי־ציון" (צ. ס.)
מינכען 1948

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2018

הילע אין ציבנונג – שמואל זילבערשטיין

Authorization for United Nations Displaced Persons Publication
Authorization No. 241.

דאָס יזכור־בוך איז דערשינען א דאנק
דער איניציאטיוו און מאטעריעלער
אונטערשטיצונג פון פאָרזיצער פון דער
קראסניסטאוואר לאנדסמאנשאפט אין
לאָס־אנדזשעלאָס — ה' בען צוקערמאן.

פאָרוואָרט

דער ציל פון דעם האזיקן יזכור = בוך איז אוועקצושטעלן א באשיי= דענע מצבה אונדזער קהילה קראָסנישטאָוו, וועלכע איז חרוב געוואָרן צוזאמען מיט צענדליקער און הונדערטער שטעט און שטעטלער אין פוילן.

דאס האזיקע בוך פרעטענדירט נישט צו זיין אן אויסשפּנדיקע היס= טאָרישע ארבעט וועגן א יידישער קהילה; עס איז בלויז א זאמלונג פון מאטעריאלן, געשריבענע דורך נעציילטע, פשוטע יידן, וועמען ס'האט זיך איינגענעבן צו ראטעווען פון דעם גרויסן חורבן. מערסטנטייל זענען עס זכרונות, וועלכע פיקסירן דאס געזעלשאפטלעכע לעבן פון קראָסנישטאָוו אין דער צייט צווישן ביידע וועלט = מלחמות.

אויב ביים לייענען דאס האזיקע יזכור = בוך וועט אויפטויכן אין זכרון פון די לעבנגעבליבענע שרידים דאס בילד פון אונדזער שטעטל, וועלן מיר האלטן, אז מיר האבן דערגרייכט אונדזער ציל.

ביים צונויפשטעלן די מאטעריאלן, האבן מיר זיך אָנגעשטויסן אויף גרויסע שווריקייטן. קודם = כל צוליב דעם, וואס כמעט אלץ איז אויסגעקומען צו פארצייכענען פון זכרון. אפילו די רשימה פון די קדושים האבן מיר נישט געקענט מאכן, ווייל ליידער האבן מיר פון די לעבנגע= בליבענע נישט באקומען אריינגעשיקט די נעמען פון זייערע אומגעקומענע פרייגט און באקאנטע. מיר האבן זיך דעריבער געמוזט באגרענעצן נאָר מיט פארצייכענען די נעמען פון דעם ראש = המשפּחה און אויך דאס נאָר פון זכרון. עס קען דעריבער מעגלעך זיין, אז עטלעכע פאמיליעס זענען אדורכגעלאזן געווארן. מיר בעטן מחילה ביי די האזיקע קדושים. זאָל זייער הייליקער אָנדענק אייביק לעבן ביים יידישן פאָלק צוזאמען מיטן אָנדענק פון די מיליאנען קדושים, פון וועמענס משפּחות עס איז נישט געבליבן קיינער, וואס זאל זייער נאמען דערמאנען.

* * *

אויף דעם וועג דריקן מיר אויך אוים א הארציקן דאנק, אין נאָמען פון אלע לעבנגעבליבענע קראסנישטאווער יידן, אונדזער חשובן לאנדסמאן ה' בען צוקערמאן פון לאָס אַנדזשעלאָס, וועלכער איז געווען דער הויפט= איניציאטאָר און האט מיט זיין מאָראלישער, פראקטישער און מאטעריע= לער הילף דערמעגלעכט דאס דערשיינען פון דעם האזיקן יזכור = בוך.

אריה שטונצייגער

אנשטאט א הקדמה

מיט א ציטערדיק געפיל טרעטן מיר צו ארויסצוגעבן אונדזער „יזכור" = בוך.

ביי אזא ערנסטער ארבעט, איז שטענדיק פאראן די מורא, אז ס'וועט נישט געלונגען אין דער פולער מאָס אויסצודריקן אוז פאראייביקן דעם אָנדענק פון אונדזערע קדושים, וואס זענען אויף א גרויזאמען אופן אומ= געבראכט געווארן דורך די היטלער = רוצחים.

מיט א געבויגענעם קאָפּ אוז מיט יראת = הכבוד בעט איך מחילה ביי אונדזערע קדושים פון קראָסנישטאָוו, אויב זייערע מוראדיקע ליידן אוז הייליקער אָנדענק, וועט נישט ווי געהעריק אָפּגעשפיגלט ווערן אינעם דאָזיקן „יזכור" = בוך; ווייל זייערע ליידן אוז יסורים איז בכלל אוממעג= לעך צו שילדערן. די מענטשלעכע שפראך האט נאָך נישט געפונען דערצו די געהעריקע אויסדרוקן.

גרויסע קינסטלער האבן ישוין באקלאָגט אונדזער גרויסן חורבן מיט הארץ אוז מאלאנט, אָבער אויך זיי האבן נאָך נישט פולקאָם אַרויסגע= בראכט דעם גרויסן ווי = געשריי — פון די ווייניק = לעבנגעבליבענע — איבערן גרויסן פאָלקס = פרעָך.

דעריבער גלויבן מיר, אז אויך א פשוטער ייד האט דאס רעכט צו זאָגן קינות אוז מספיד זיין די אומשולדיק אומגעקומענע קדושים, אויף א פאָלקסטימלעכן אופן.

די גרויסע מצבה פאר אומגעקומענעם דריטל פון אונדזער פאָלק — וועט זיכער שטעלן אן אָרגאניזאציע, וועלכע עס וועט שאפן דאס נאנציע פאָלק. אבער צושטייערן א באשיידענעם גר = תמיד, אין דער פאָרם פון אן יזכור = בוך פאר אונדזערע קראסנישטאווער קדושים — איז אונדזער חוב.

עס איז אונדזער חוב צו דערמאָנען יענע הייליקע נעשמאלטן פון קראָסנימסאָוו, וואָס האבן ארויסגעשטראלט מיט אהבת = ישראל, צניעות און קדושה. עס ווילט זיך אויך דערמאָנען יענע הערלעכע האָראָפּאָש= ניקעס פון דער „גראָבליע" און פון „שאָסיי", וועלכע האבן, טראָץ דעם שווערן עול = פרנסה, פארמאָגט א וווּנדערבארן אָפּטימיזם און א שטאַרקן בטחון, וואָס האט זיי געגעבן כוח און אויסדויער אריבערצוטראָגן אלע רדיפות און נגישות.

עס ווילט זיך צומוליען צו די אלטע ספרים, צו די אין הילצערנע מאוולען געבונדענע גמרות פון העם „גראָבליע" = בית = מדרש, וועלכן מיין עלטער = זיידע, משה = בערל, האָט געבויט מיט א נייגציק יאָר צוריק.

מיר קענען נישט פארגעסן אונדזער שטעטל, וואָס איז אזוי וואַרעם און האַרציק געשילדערט געוואָרן דורך אונדזערע קלאסיקער מענדעלע מוכר ספרים און י. ל. פרץ.

זאָל דאס דאזיקע „זכור" = בוך דינען ווי א גר תמיד, אונדז צו דערמאָנען אונדזערע קדושים, וועמענס אָנדענק מיר וועלן טראָגן אייביק אין האַרצן, ביז מיר וועלן מתקן זיין זייערע נשמות אין אונדזער באפרייטן און הייליקן לאנד.

בען = צוקערמאן

(פאַרזיצער פון דער קראסניסטאוער לאנדסמאנשאפט אין לאָס = אַנדזשעלאָס).

קראסניסטאוו

(מאנאגראפיע)

קראַסנישטאַוו — א קליין קרייז (פּאָ־ווייאַט) פון שטעטל אין דער לובלינער געגנט (וואָיעוואָדשאפט). הגם אין פלוג געגומען א שטעטל פונקט ווי א סך אנדערע קלייַ־נע שטעטלער אין פוילן — האט קראס־נישטאַוו דאָך געהאט אירע אייגנארטיקייטן, וואס האבן ארויסגעלייגט אויף די אייגנווי־נער א מין אריסטאָקראטישע אציליות; דאס איז אנערקענט געווארן אפילו דורך די אייגנווינער פון די ארומיקע ייִדישע שטעטלער.

אין קעגנזאַץ צו די ארומיקע, שמוציקע שטעטלער, ווו: איזביצע, רייוויץ, קראשני־משין וא. אנד., איז קראסניסטאַוו געווען א רייַן, ציכטיק שטעטעלע. די הייזער אין צענטר שטאָט, געמויערטע, העל = געפאַר־בּ־טע, איין־ = אדער צוויי = שטאָקיקע; די גאסן —גלייכע, פיין = געפלאסטערטע, מיט בריי־טע טראָטוארן — האבן צוגעגעבן דער שטאָט אן אנגענעם, פרייַלעכן אויסזען, וואס האט זיך גלאזט מערקן פאר יעדן פרעמדן מענטשן.

דאס שטעטל האט זיך נערעכנט פאר איינם פון די היסטארישע פוילישע שטעט־לער. אמאל — אין די צייטן פון קאזי־מיעזש דעם גרויסן — איז אויף דער דא־זיקער הויכקייט געווען א שליאַכטישע פעס־טונג אזוי צווישן די איינווינער איז ארום־געגאנגען א לעגענדע, אז קאזימיעזש דער גרויסער, האט דאָ געהאט זיינם א ווילע, ווהין ער פלעגט יעדעם יאר קומען מיט זיין ייִדישער געליבטע, אסתר'קע.

אין די יארן צווישן בויידע וועלט־מל־חמות, איז פון דעם דאזיקן שליאכטישן רום שוין גיט געווען קיין זכר. בלויז דער נאָמען פון אָרעמען קוואַרטאל, „גראָבליע", האט אָן עפעס דערמאָנט וועגן דעם מרא־דיציאָנעלן ארומשוין מיטלאלטערלעכע פעסטונגען מיט אן ערד־ וואַל, וואס הייסט אויף פויליש: „גראָבליאַ". די „גראָבליע", דאס איז געווען — דער קוואַרטאל פון די אָרעמסטע, סיי ייִדן אוו סיי קריסטן.

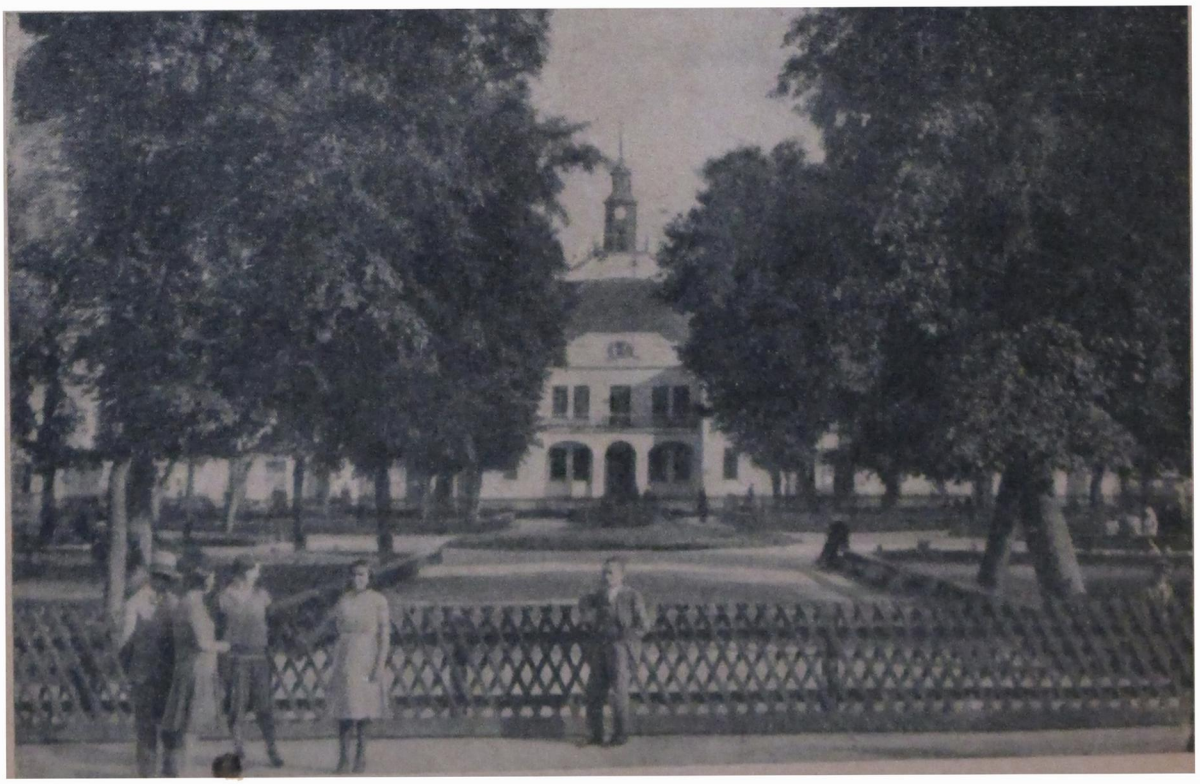
אין די אלטע צייטן, וועו פאר ייִדן איז געווען פארבאטן צו ווינען אין שטאָט, איז דאָ געווען דאס געטאָ, וווּ אלע ייִדן האבן געווינם. אין די לעצטע יארן האבן

שוין יידן געווינט אויסגעמישט מיט קרי־סמן, סיי אין שמאָס־צענטר און סיי אויף דער „גראָפליע".

די „גראָפליע" איז פון דער שמאָס גע־וואָרפענעמיילט מיטן פייך וויעפזש. דער דאזיקער רואיקער טייך האט עס געברענגט דערצו, אז נח־פרילוצקי האט אין זיין בוך „איבער שמעט און שמעטלער", אנגערופן די קראסניסמאוער אייגווינער מיטן נא־מען: „קראסניסמאוער וואסער־שווימער". באקמיש האבן קינד־און־קייט געקענט שווימען און אין די הייסע זומערדיקע מעג, פלעגט מען זען באפערדיקטע, חסידישע יידן ארומשווימען און „גורקעווען" אין דעם מחיה'דיקן, וואַרעמען וויעפזש, וווּ לחבֿדיל, אמתע ספארטלער.

אויף דער אלגעמיינער באפעלקערונג פון בערך 25 מויזנט מענטשן — האבן יידן געציילט בערך א פינפטל, ד. ה. 5 מויזנט נפשות. אין דער אלגעמיינער צאָל אבער, זענען אריינגענאנגען אויך די פאָרשטעט, ווי די „קראָעווער פאָרשטאָט" און די „זאקרענמשע", ווו יידן האבן געווינט אין א קליינער צאָל. בערך 30 — 35 פראָצענט פון דער יידישער באפעלקערונג, האבן גע־וווינט אויף דער „גראָפליע". דאָ האבן זיך רעקרוטירט די אָרעמסטע שיכטן פון דער יידישער באפעלקערונג, ווי: שוסטער, שנייי־דער, בעקער, גלעזער, שמידן און האָרפס־נייער.

העכער 40 פראָצענט פון דער יידישער באפעלקערונג, האט זיך באשעפטיקט מיט מלאכה; די אנדערע 60 פראָצענט — זע־נען געווען סוחרים און קליינהענדלער, אוי־סער א גאָר קליינעם פראָצענט כלי־קודש און אנד. אומבאשעפטיגטע.

צענטער פון קראסניסמאוו — מאגיסטראט־געביידע.

הגם די איבערוויגנדע צאָל ייִדן אין קראָ־
סניסטאָוו איז געווען א שטרענג ־ רעליגיע־
זע, איז פונדעסטוועגן אויפן שטעטל נישט
געלעגן דער חותם פון אָפּגעשטאָנענקייט,
וואס איז געווען אזוי כאראקטעריסטיש
פאר פיל אנדערע ייִדישע שטעטלעך אין
פוילן; אויסער געציילטע טיפּן, וואס האבן
זיך נאך געהאלטן „פארקנייטשט" און
נישט נאכגעגאנגען דעם גייסט פון דער
צייט; האבן שוין כמעט אלע — אפילו די
חסידישע עלעמענטן — אריינגעלאזט אין
זייערע הייזער דאס מאדערנע, וועלטלעכע
לעבן. דאס איז, ראשית ־ כל, געשען אונ־
טער דער השפּעה פון יונגן דור, וואס איז
אוועק אויף גאנץ אנדערע וועגן.

דאס רעליגיעזע לעבן האט זיך קאָנצענט־
רירט אין די צווויי בתי מדרשים: דאס
שטאָטישע, וואס איז ניי ־ רעמאָנטירט ge־
וואָרן נאך דער ערשטער וועלט ־ מלחמה
און דאס צווייטע, אויף דער „גראָב־
ליע". אויסער דעם האבן עקזיסטירט צוויי
חסידישע „שטיבלעך" — דאס „טריסקער"
און „גערער".

דער עלטערער דור האט זיך נישט פאר־
נומען מיט קיין פּאָליטיק און נישט ge־
הערט צו קיין פּאָליטישע אָרגאניזאציעס.
זיי האבן אבער געפירט א בריוט ־ פאר־
צווייגטע, געזעלשאפטלעכע מעטיקייט. עס
האט עקזיסטירט א סוחרים־ און קליינ־
העגדלער ־ פארבאגד, א האנטווערקער־פאר־
באנד, גמילות חסדים קאסע, פאלקס ־ באנק
און א חברה קדישא.

דער געזעלשאפטלעכער טעמפּעראמענט
און די קלאסן אונטערשידן האבן זיך
ארויסגעווויזן אין די קריגעריין ביי וואלן
צום שטאָט ־ ראט, קהילה און בתים קלייבן
א גבאי אין בית ־ מדרש, וווּ די הויפּט־
קעננער זענען שטענדיק געווען די בעלי־
מלאכות און די חסידים — על פּי רוב
סוחרים און קליינהענדלער. די אויבערהאנט
האבן אין די אלע פאלן געהאט דער אָרט־
מער קלאס — די בעלי ־ מלאכות. אזוי צ.
ב. איז דער שטאָט ־ רב איבערהויפּט נע־
וואָרן אונטערשטיצט און געוויילט דורך
דעם בעלי ־ מלאכות־ און אָרעמען פאלקס־
שטאַנד. אויך אין דער קהילה האבן זיי
געהאט זייער בכבודיקן טייל פארשטייער און
צייטנווייז איז אפילו דער פּרעזעס אויך ge־
וועז זייערער. מען קען זאָגן, אז דער בעלי־
מלאכה'שער עלעמענט האט אין שטעטל
דאָמינירט.

דערפאר האט זיך שוין די יונגע פאר־
נומען מיט פּאָליטיק און געהאט אירע פּאָ־
ליטישע אָרגאניזאציעס.

עס האט עקזיסטירט א ציוניסטישע אָר־
גאניזאציע, מזרחי, אגודה, רעוויזיאָניסטן,
החלוץ — פּועלי ־ ציון (צ. ס.), פּועלי־ציון
(לינקע) און א פּראָפעסיאָנעלער פאריין,
וואס האט זיך געפּוּנען אונטער דער השפּעה
פון די „רויטע".

כמעט די גאנצע יונגע פון דער „גראָב־
ליע" — אויסער געציילטע אויסנאמען —
זענען געווען מיטגלידער פון קאמוניסטישן
פראָפּ. פּאראיין, אדער סימפּאטיזירט מיט זיי.
די יונגע פון דער „שטאָט", ד. ה. פון
צענטראלן טייל, האט אין גרעסטן טייל ge־
הערט צו די פארשידענע ציוניסטישע אָר־
גאניזאציעס.

די קולטורעלע ירושה צוזאמען מיט דער
„פּרץ ־ ביבליאָטעק", האט די ציוניסטישע
יונגע אויבערגענומען פון די ערשטע שטע־
מלדיקע משכילים: שלמה שארף, לייזער
לאפער און די אלע אנדערע, וועלכע בעז
צוקערמאן דערמאָנט אין זיינע זכרונות אין
דאָזיקן בוך.

די גרופּע פון בען צוקערמאן אוּן חברים, זענען עס געווען די ערשטע „פּייגל" פון דער השכלה אין קראסנויסטאוו.

דער שרייבער פון די שורות — וועל־כער האט געהערט צום יינגערן דור אוּן איז געווען אייגער פון די יורשים פון דער רא־זיקער גרופּע — האט שפּעטער צוזאמען מיט זייגע חברים איבערגענומען די „פּרץ־ביבליאָטעק" אוּן זי וויטער אנטוויקלט. מען קען דרייסט זאגן, אז די ביבליאָטעק איז געווען דער צענטער פון דער מאָדערנער קולטור פאר דער יידישער יוגנט אין שטעטל. ארום איר האט זיך קאנצענטרירט דאס קולטורעל־געזעלשאפטלעכע לעבן פון דער גאנצער יוגנט אין שטעטל, אויסער דער יוגנט פון דער „גראָפּליע", וועלכע איז געווען ארגאניזירט אין פּראָפּ. פּאריין אוּן האט געהאט איר אייגענע ביבליאָטעק. זיי זענען אבער קולטורעל געשטאנען אויף א באדייטנד גידריקערער שטופּע פון קולטו־רעלער אנטוויקלונג.

די דערמאנטע „פּרץ־ביבליאָטעק", ארום וועלכער עס האט זיך אויסגעהאָדעוועט א דור ציוניסטן אוּן א סך חלוצים, וואס פיל פון זיי לעבן נאך היינט אוּן ארבעטן אין ארץ־ישראל, איז ווערט, אז זי זאל בא־שריבן ווערן אין א באזונדער ארטיקל.

געזעלשאפטלעך לעבן
אין קראסנישטאוו

פארטייען און אָרגאניזאציעס

*

אריה שטונציינגער

עס איז באקאנט, או אין די יידישע שטעטלעך אין פוילן, איז געווען אן אינטענסי= וע און פולבלומיק פארטייאיש און געזעלשאפטלעך לעבן. ווי קליין אזא שטעטלע זאל נישט האבן געווען—זענען שטענדיק דארט געווען כמעט אלע פארטייען, וועלכע האבן נאר עקזיסטירט ביי יידן אין פוילן.

די פארטייען האבן געפירט צווישן זיך אן אידעאישן קאמף, וועלכער פלעגט אנע= מען היציקע פארמען.

אָט ואין דער הינזיכט פון פארטייאישער „היציקייט" איז קראסנימאוו געווען אן אנגענעמער אויסנאם. הגם אויך דאָ זיינען געווען „רעכטע", „לינקע" און „מיטעלע" פאר= טיען, דאך זענען די באציונגען שטענדיק צווישן זיי געווען קארעקטע און עם זענען כמעט קיינמאל נישט פארגעקומען קיין „אינצידענטן" אויפן פארטיי = פאָליטישן באָדן.

ס'איז כאטש צו פארצייכענען, או אין קראסנימאוו האט נישט עקזיסטירט קיין בונדישע אָרגאניזאציע. אין דער גאנצער שטאָט איז געווען איין = איינציקער בונדיסט מיטן נאָמען קנאבעל. דאס איז געווען אן אָרעמער, פארהאָרעווטער סטאָליאר, וועלכן מען האט זעלטן געזען אין גאס, אָבער אלע האבן אים געקענט, וויל ווי נאָר ער פלעגט זיך באווייזן אין שטאָט פלעגט ער גלייך ארום זיך זאמלען א גרופע פון קינדער, מיט וועלכע ער פלעגט פירן היימסקוסיעס. מיט עכט יידישער עקשנות פלעגט ער פארטיידיקן דעם בונדישן פרינציפ פון „נאציאָנאל = קולטורעלער אויטאָנאָמיע", נישט נתפעל וועדנדיק פון דעם לייכטן חוזק, מיט וועלכן די „קינגער" האבן אים אויסגעהערט.

איינגעלער זענען אין שטעטל צוויי הויפט = שטרעמונגען: א ציוניסטישע און א קאָמוניסטישע. פונקט ווי די שטאָט האט זיך געטיילט אין צוויי — די אָרעמע

„גראָבליע" אוּן די „שמאָט" — אזוי אויך האָט אויף דער „גראָבליע" געהערשט די קאָמוניסטישע שטרעמונג, דאָקענען אין „שמאָט" — די ציוניסטישע. דאָס הייסט, נאָטירלעך, נישט, אוּן אלע אויף דער „גראָבליע" זענען געווען קאָמוניסטן אוּן אין „שמאָט" — אלע ציוניסטן. איבערהויפט איז אידאיש דיפערענטירט געווען כמעט אויסשליסלעך די יוגנט, דאָקענען די עלטערע מענטשן — אחוץ וויניקע אויסנאָמען — האָבן זיך בכלל נישט פארנומען מיט אזעלכע „נאָרישקייטן".

די קאָמוניסטיש־געשטימטע יוגנט, האָט זיך גרופירט ארום דעם „פראָפעסיאָנעלן פאראיין פון גאָרל־ארבעטער אוּן קרובישע מלאכות". קיין גרויסן קאמף מיט דער „פורזשוּאזיע" האָבן די דאָזיקע קאָמוניסטן נישט געפירט; פשוט דערפאר, ווייל עס זענען דאָרט קיין בוחשוּיען נישט געווען. די „ארבעטס־נעבער", ביי וועמען די יוגנט שניידער אוּן שוסטער האָבן געארבעט, זענען אליין געווען גרויסע אָרעמעלייט אוּן וואלטן גערן אליין מסכים געווען אויף דער „אלוועלטלעכער סאָציאליסטישער רעוואָלוציע" — ווי זיי פלענן זיך אויסדריקן — אבי זיי זאלן האָבן פרנסה. אבער דערפאר האָט דער פאראיין געהאָט גרויסע פארדינסטן פאר ארגאניזירן די זעלבסטבילדונג פון דער ארבעטער־יוגנט, וועלכע איז געווען אָפגעריסן פון דער שוּלע שוין אין די יונגסטע יארן. אנהויבנדיק ארבעטן צו 12 — 14 יאָר, איז די נאנצע בילדונג זייערע באשמאנען פון א יאָר, אָדער צוויי תלמוד־תורה־חדר; אמאָל אויך א צווייטן דריי יאָר „פאָוושעכנע" שוּלע. בייַם פראָפעסיאָנעלן פאראיין" האָבן עקזיסטירט זעלבסבילדונגס־קרייזלער, וווּ מען פלענט זיך לערנען פון ד"ר עליאשעוו'ס „פאלקס־אוניווערסיטעט". מען פלענט דארט אויך לייענען ביכער, ציטונגען, אויסהערן לעקציעס וועגן „פאליטישער עקאָנאָמיע", מארקס־מעאריע א. א. וו.

אזוי ארום האָט דער „פאראיין" — ווי מען פלענט אים פארקירצט רופן — נעהאָט א גרויסע באדייטונג בייַם אָפהיטן דעם מאָראלישן ניוואָ פון דער ארבעטער־יוגנט. ער האָט אייננעפלאָנצט אין זיינע מיטגלידער א פיעטעט צום בוך אוּן צום וויסן אוּן דערמיט אָפגעצויגן פון לייבטע, דעמאָראליזירנדיקע פארנעניגנס, וואס זענען כאראקטעריסטיש פאר דער שיכט יוגנט ביי אנדערע פעלקער. פונדעסטוועגן האָט די פאָליציייאישע מאכט נעהאלטן דעם דאָזיקן פאראיין פאר נעפערלעך אוּן גאנץ אָפט, איבערהויפט זאָרן ערשטן מאי, פלענט זי ארעסטירן די אנפירנדיקע יונגעלייט. אין גרעסטן טייל האָבן זיי אלע זיך אויסנעצייכנט מיט אויסערגעווייניקער איבערנעוענקייט צו זייער אידאָל אוּן מיט גרייטקייט צו די גרעסטע תפיסה־שטראָפן פאר זייער גלויבן.

אין „שמאָט" האָט, ווי געזאָגט, געהערשט א ציוניסטישע שטימונג. אויך דא איז דער הויפט־כוח פון די אָרגאניזאציעס געווען די יוגנט. די עלטערע זענען אין גרעסטן־טייל געווען געשטימט חסידיש־רעליגיעז אוּן פארטייאיש אומדיפערענט. די „פרייע" יוגנעלייט, זענען אלע אָן אויסנאָם געווען „אלגעמיינע ציוניסטן", ד. ה. ציוניסטישע סימפאטיקער, וועלכע האָבן זיך נישט געגריבלט אין די באזונדערע ציוניסטישע שטרעמונגען. מען האָט געלייענט דעם „היינט", מען האָט געצאָלט אויף „קרן קימת" אוּן ביי וואלן האָט מען געשטימט פאר יצחק גרינבוים.

די יוגנט אבער איז געווען ארגאניזירט אין „החלוץ" און אין בית"ר. דעם „החלוץ" און „החלוץ = הצעיר" איז עס בעיקר צו פארדאנקען, וואס א רייַ יוגנטלעכע זענען דורך די קבוצי = הכשרה עולה געווען קיין ארץ = ישראל.

אויסער דעם האבן די עלטערע חברים פון „החלוץ" געפירט א בארצווייגטע קולטורעלע מעטיקייט: אויפנעהאלטן די י. ל. פרץ = ביבליאָטעק, וועלכע איז געווען די איינציקע ייִדישע ביבליאָטעק אין שטאָט (אויף דער „גראָבליע" האט דער פאראיין געהאט א באזונדערע ביבליאָטעק). זיי האבן אויך ארגאניזירט דעם קולטור = פאראיין — באקאנט אלס דער „קלוב" — וווּ עס פלענן אָפט פארקומען פארנשטאלטונגען, לעקציעס, דיסקוסיע = אָוונטן א. א. וו.

די דאזיקע ארבעט פון די חלוצישע קולטור = טוער האט געהאט א גרויסע ווירקונג אויף דער שטאָטישער יוגנט. ערשטנס, האט זי אריינגעבראכט ליכט אין דער אָפּגעשטאָנענער, קלעריקאלער אטמאָספער, אין וועלכער די מערסטע קינדער זענען דערצויגן געווארן, און פון דער צווייטער זייט, האט זי נאציאנאל געבונדן דעם טייל יוגנטלעכע, וועלכע האבן באקומען א וועלטלעכע דערציאונג און געגייגט געווען צו אסימילאציע.

הערצל = אקאדעמיע פון „ברית = החייל".

עס זיצן: הערש וויסוואסער, יידל שטונצייגער — א חבר פון מפקדה, משה אייזנבערג — אברהם וואלדמאן, שלמה, פנחס גארטלער, לייבל בענעבוים.

עס זיצן: הערש וויסוואסער, יידל שטונצייגער — א חבר פון מפקדה, משה אייזנבערג — א חבר פון שלמוי בית"ר, משה לוסטהויז, נח וויסוואסער און יוסף מערנשטיין.

מען דארף אויך דערמאנען די אָרגאניזאציע פון די „פועלי־ציון" = לינקע. הגם זי האט אין די לעצטע עטלעכע יאר פאר דער מלחמה שוין גישט עקזיסטירט, האט זי א גרויסן צייט = אָפשניט, פאזיטיוו געווירקט בייַם אנטוויקלען דעם באווּסטזיין פון איר יוגנט. קיין גרעסערע השפעה אויף דער שטאָט האט זי נישט געהאט.

אין אלגעמיין קען געזאגט ווערן, אז די יוגנט האט זיך פאליטיש ארגאניזירט לויט איר קלאסן = כאראקטער. אזוי האבן די גרעסטע טייל ארבעטער = קינדער געהערט צום „פאראיין"; די מיטעלערע שיכטן און קינדער פון „בעלי = בתישע" = עלטערן — צום „החלוץ", וועלכער איז געווען צוזאמען מיט דער „פועלי־ציון" (צ.ס.) קינדער פון די מער רייכערע שיכטן, האבן בכלל נישט געהערט צו קיין אָרגאניזאציע; ס'איז זיי נישט אָנגענעם שטאנען צו זיין מיטן „פּעבל" און פאר זיך אויפשטעלן עפעס אן אָרגאניזאציע, זענען זיי נישט געווען פעאיק.

אן אויסנאם שטעלט נאָר פאָר מיט זיך די רעוויזיאניסטישע אָרגאניזאציע, וועלכע האט גרויסירט ארום זיך א מאָדנעם ערב = רב פון אלע שיכטן, אָן וועלכן עס איז ממשות'דיקן פאליטישן באווּסטזיין.

דאס איז נוגע דער יוגנט. די עלטערע זענען אויך געווען אָרגאניזירט, אבער אין ריין־ווירטשאפטלעכע אָרגאניזאציעס, אָן א פאָליטישן כאראקטער. אזוי, למשל, האבן די בעלי־מלאכות געהאט זייער האנטווערקער = פאראיין, וועלכער האט פיל געטאָן פארן הויבן דעם יעלבסטבאווּסטזיין פונעם בעל = מלאכה. איבערהויפט איז די ארבעט פון האנטווערקער־פאראיין באשטאנען אין אָרגאניזירן הילף פאר די אָרעמע און גויטבאדערפטיקע בעלי = מלאכות און בייַם וויילן פארשטייער צו דער קהילה און שטאָט = ראט.

עס האט אויך עקזיסטירט א קליינהענדלער = פארבאנד, וועלכער האט אָרגאניזירט א גמילות = חסדים = קאסע און א פאלקס = באנק.

די אלע אויבן = דערמאנטע אָרגאניזאציעס, האבן געפירט, מער אָדער ווייניקער, א לעבהאפטע ארבעט, אָבער אומעטום האט געהערשט די גוטע מידה פון קעגנזייטיקער הילף.

אחוץ א צווי = דריי פערזאנען, וועלכע האבן בייַ די אלע ארבעטן קודם = כל און זי־נען געהאט זייערע אייגענע אינטערעסן און אמביציעס, האבן, בדרך כלל, אלע, וועלכע זענען געשטאנען אין שפיץ פון די אַ. ה. אָרגאניזאציעס געארבעט לשמה. דאס איז איצט ספעציעל כדאי צו פארצייכענען נאכדעם, ווי די מענטשן זענען פארשניטן געווארן דורך דער מערדערישער, היטלעריסטישער האנט.

יהי זכרם ברוך.

דער „קלוב"

*

אריה שטונציינער

דער קלוב" — אזוי האבן די קראסנויסטאווער יידן גערופן דעם לאָקאל, ווו ס'האט זיך געפונען די יידישע שטאָטישע ביבליאָטעק אויפן נאָמען פון י. ל. פרץ.

די דאזיקע ביבליאָטעק, וועלכע האט אין דער לעצטער צייט שוין געציילט אנדערטהאלבן טויזנט יידישע און העברעאישע ביכער — ווערק פון יידישע קלאסיקער און אין בערזעצונגען פון די בעסטע שאפונגען פון דער אייראפעישער ליטעראטור — האט אַרונטערגעמאכט א רייַ גיגאנטן, ביז זי האט געפונען איר ריכטיקן תיקון אין „קלוב".

געווען איז זי א ירושה פון די ערשטע שטעטלדיקע משכילים, אבער נאכדעם ווי דער גרעסטער טייל פון זיי האט אויסגעוואנדערט מעבר לים און א טייל האט חתונה געהאט און אריינגעמאָן געווארן אין עול פון דאגות פרנסה, פארגעסנדיק אָן זייער קולטורעלער טעטיקייט, האט די דאזיקע ביבליאָטעק זיך געוואלגערט אונטער די בעטן פון פארשיידענע יונגעלייט. ביז עס איז ווידער אויפגעשטאנען א נייע גרופע קולטור־טוער און דאן איז די ביבליאָטעק אייגנטומדיק געווארן „בייַ רויזען".

„בייַ רויזען" האט מען גערופן דעם לאָקאל פון דער ביבליאָטעק, אויפן נאמען פון דער אלטער יידענע, בייַ וועמען מען האט אפגערונגען איר צימער, איבערלאָזנדיק פאר איר א קליין ווינקל, פארהאָנגען מיט א וויים לייַלעך, ווו זי האט געהאט שטייַן איר בעטל.

פון צווישן די, וועלכע האבן ווידער אויפגעשטעלט די ביבליאָטעק און מיטגעווירקט צו איר אנטוויקלונג, דאַרף דערמאנט ווערן דער פאָרזיצער, מענדל רייכמאן ע"ה. כאָטש א נאריאָטער, דאָך זייער אן ענערגישער מענטש. און דער סעקרעטאר — משה פרעכטער — דעם שטאָט־חזן'ס זון.

אין יענער צייט האט די ביבליאָטעק א סך אויפגעטאָן, ווירקנדיק אויך צווישן דער בית־מדרש־יוגנט. די ווערק פון סמאָלענסקין, א. מאפו, פרץ, מענדעלע און שלום עליכם, האבן זיי אריינגעפירט אויף די שליאכן פון מאָדערנעם יידישן לעבן. די יידישע מייַדלער

האבן א דאנק דער ביבליאָטעק באקומען א קולטורעלע, ייִדישע דערציאונג, וואס האט זיי פֿארהיטן פון אסימילאציע. די דאזיקע ביבליאָטעק איז אויך געווען די הויפּט־דערציערין פון דער ציוניסטישער יוגנט.

די גרינדער פון „קלוב" און די הויפּט־ אָרגאניזאטאָרן פון החלוץ־הכללי און פוע"צ (צ. ס.) ־ פֿארטיי אין קראסניסטאוו.

עס זיצן פון רעכטס אויף לינקס: חיים מאיר פערלמוטער, ישעיהו שטעמער, משה בלאט.
עס שטייען: שלמה קערפעל, אריה שטונצייגער, מאיר זייפער, מאיר דרעשער און גרשון שטערן.

שפּעטער האט די ביבליאָטעק אריבערגעוואנדערט אין א נייעם לאָקאל, וווּ עס האט זיך קאנצענטרירט די אלגעמיין־ ציוניסטישע יוגנט. ער דארף אויך דערמאנט ווערן די ביבליאָטעקארין, הדסה פייערשטיין ע"ה, וועלכע האט א סך בייגעשטייערט צו דער ציונים־טישער און קולטורעלער ארבעט צווישן די מיידלער, קאָנטינואירנדיק די ארבעט, וואס איז נאך פריער אנגעהויבן געווארן דורך אסתר מיימאן, וועלכע האט עמיגרירט קיין קאנאדע.

אויסער די שוין דערמאנטע מענדל רייכמאן און משה פרעכטער, האבן אין דער ביבליאָטעק אקטיוו זיך באטיליקט: הדסה פייערשטיין, משה דרייבלאט, שלמה־שיע ווייסער, ישראל און לייבל אייזנבערג, ישראל פעכטער, לייבל שטיין און אנדערע.

ווען די גרופּע איז געווארן עלטער, האט זי אנגעהויבן זארגן וועגן א נייעם הויר, וואס זאל ווייטער ציען דעם ציוניסטישן און קולטורעלן פאָדעם. זיי האבן דעריבער גע־האלפן שאפן דעם „החלוץ הכללי", וועמענס גרינדער, וואס איז אויך בייזן חורבן געשטא־נען אין שפּיץ פון דער ארבעט ביי דער יוגנט איז געווען גרשון שטערן, שפּעטער איז צוגעקומען

אין דער אָרגאניזאציע אריה שטונצייגער, וואס איז ביזן חורבן געווען דער סעקרעטאר אויסער די ביידע האבן אין דער ארבעט אקטיוו אנטייל־גענומען די חברים: חיים פערל־מוטער, יחזקאל שמערן, משה בלאָט, שיינדל פרעכטער, אהרן שאָק, שלמה קערפעל, מענדל אייזנבערג, בנימין שמאראגד, משה רייכמאן, מאיר זייפער, מאיר דרעשער, דבורה לערער, ברוך־לייב פייערשטיין און אנדערע.

די ראזיקע גרופע, פון וועלכע א סך זיינען אלס חלוצים עולה געווען קיין א"י, א טייל האט אויסגעוואנדערט אין אנדערע לענדער און א טייל איז מראגיש אומגעקומען

קלוב־לאָקאל — דער בופעט.

אויבן בילד (פון רעכטס אויף לינקס): מרים יונגמאן, אריה שטונצייגער, חיים מאיר פערלמוטער, הערש זילבערמאן און לאָלע פערלמוטער.

צוואמען מיט דער עדה ייִדן פון שמאט — איז געווען דער רוח החיים פון דער ציונים־טישער און קולטורעלער טעטיקייט צווישן דער ייִדישער יוגנט אין דער שטאָט.

דער ראזיקער גרופע קען מען צוטרייבן דעם הויפט־פארדינסט כיום שאפן אן עכטע ציונים־טישע אטמאָספער צווישן דעם יונגן דור אין דער שטאָט, אנהויבנדיק פון 1932 יאר ביזן אנהויב פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, וואס איז געווארן דער סוף פון פוילישן ייִדנטום און אויך דער סוף פון ייִדיש־לעבן אין קראסנים־טאוו.

דער פארבאנד „אחבת אחים"

*

הערשל זיצער

אלס אייגער פון די געציילטע לעבנגעבליבענע קראסנישטאווער יידן, ווייל איך געבן מיין בייטראג צו דעם ספר הזכרונות פון חרוב געווארן יידיש לעבן ביי אונדז אין שטאָט. איך ווייל דא הערמאָגען די גרופּע פראָגרעסיווע יונגעלייט, וועלכע האבן זיך אין די לעצטע 10 יאָר פאר הער צווייטער וועלט־מלחמה, אָרגאניזירט אונטער דעם נאָמען „אחבת אחים".

לויט דער איניציאטיוו פון די אומגעקומענע חברים ישראל וואַרמאַן, אברהם זייפער און דעם שרייבער פון די שורות, איז דער חברישער פארבאנד געשאפן געווארן אין יאָר 1930. פינצטערע וואָלקנס האבן זיך שוין דאן אנגעהויבן אנרוקן אויף דעם פוילישן יידנטום. דער אנטיסעמיטיזם אין פוילן, וואס האט מיט א פארשטארקטער קראפט אנגעהויבן זיך פארשפרייטן איבעראל, האט ביי אונדז, אין קראסנישטאוו, געשלאָגן טיפערע וואָרצלען, ווי אין א סך אנדערע ערטער. די סבה דערפון איז געווען דאס, וואס אין קראסנישטאוו האבן געווינט וויניק יידן — בסך הכל א 10—12 פּראָצענט פון דער אלגעמיינער שטאָטישער באפעלקערונג. און אויך צוליב דעם האבן די קראסנישטאווער יידן געהאט א קלייניע רעפרעזענטאנץ אין די שטאָטישע קאָמונאלע אינסטיטוציעס און די אנטיסעמיטן האבן נעטאָן אלץ, וואס זייער הארץ האט געגלוסט. די קראסנישטאווער שווארצע רעאקציע, איז נעווען באקאנט אין דער גאנצער נעגנט מיט איר שמארקער שנאה צו אלץ, וואס איז יידיש. מען דארף אונטערשטרייכן, אז ווען אין די שכנות'דיקע שטעטלער, ארום קראסנישטאוו, האט זיך נאָך נעפונען א קלייניע צאָל יידן ביז דער צווייטער העלפט פון יאר 1943, איז קראסנישטאוו שוין אין דער ערשטער העלפט פון 1942 יאר, געווען „יודענריין".

אין די פאר'מלחמה'דיקע יארן, האט זיך דער נאטשאלניק (עלטסטער) פון קראסנישטאווער שטייער־אמט, דראָזדאָווסקי, בארימט געמאכט אין גאנצן קרייז אלס סאדיסטישער שונא ישראל; ער האט מיט דער הילף פון דער שטייער־פּרעס, עקאָנאָמיש רואי־

נירט פיל ייִדישע קלייַנהענדלער און בעלי = מלאכות. באזונדערס שווער זענען געמראפן גע=
ווָארן די יונגעלייט, וועלכע האבן זיך נאָר ווָאס אנגעהויבן אייַנאָרדנען ביי מסחר, אָדער
מלאכה.

דאס איז געווען איינע פון די סיבות, ווואס האָט באוווירקט די יונגעלייט זיך צו אָר=
גאניזירן, בכדי דורך קענזייטיקער זעלבסטהילף צו קענען עקאָנאָמיש זיך שטעלן אויף
די פיס.

קיין אָרגאניזאציע פון פאָליטיש = פארטייאישן כאראקטער, האָט מען נישט געקענט
שאפן, ווייל צווישן דער גרופע האבן זיך געפונען אָנהענגער פון פארשיידענע פאָליטישע
שאטירונגען, הגם דער גרעסטער טייל פון זיי זענען געווען ציוניסטן. אויסער דעם, האבן
די ראנות פרנסה אָפּגענומען ביי פיל דעם פאָליטישן באווּסטזיין און א גרויסן טייל גע=
מאכט פאָליטיש אונדיפירענט. די אָרגאניזאציע „אהבת אחים", אלס אפאָליטישע, האָט
הערמעטלעכט דאס צוזאמענלעבן פון אלע מיטגלידער, אויף חבדישע יסודות און קענגזיי=
טיקער הילף. די דיסקוסיעס, וועלכע מען האָט צווישן זיך געפירט, הגם זיי זענען גע=
שטאנען אויף א הויכן גיוואָ, האבן אָבער קיינמאל נישט דערפירט דערצו, אז עס זאָלן
זיך צוזאמיל צעשפילן די לייַדנשאפטן און די פרייַנטשאפט איז אויף ווייטער אָנגעהאלטן
געווארן.

די נעזעלשאפט „אהבת אחים", האָט אָבער אייַנגעאָרדנט אָוונטן און אויך צוזאמענ=
קונפטן אין די שבתים און ימים טובים, בכדי צו פארברענגען אין א היימישער סביבה.
נעציילט האָט די דערמאָנטע ארגאניזאציע קרוב הונדערט חברים.

צווישן די אומגעקומענע ייִדן פון קראסנויסטאוו, האבן זיך געפונען פאלגנדע מיט=
גלידער פון דער אָרגאניזאציע „אהבת אחים":

ישראל ווארמאן	און פרוי		שלום זינגער		
אברהם זייפער	„	„	יאָסל שנייַדער	און	פרוי
ישראל פעכטער	„	„	דוד פעלץ	„	„
בענטשע ראָזנבלאט	„	„	שמואל פלעשלער	„	„
לייבל שטיין	„	„	מענדל בינדער	„	„
שלמה יהושע ווייסער	„	„	דוד זילבערצאָן	„	„
בצלאל האָפמאן	„	„	שלמה זילבערליכט	„	„
אברהם פעכער	„	„	מאָטל פישלער	„	„
ברוך יונה פערלמוטער	„	„	משה דרעקסלער	„	„
שמואל פערלמוטער	„	„	מענדל רייכמאן	„	„
יהושע זיצער	„	„	יהושע צוקער	„	„
דוד בוימפעלד	„	„	משה קערפעל	„	„
איטשע בלאָט	„	„	משה לייסטהויז	„	„
משה דרייבלאָט	„	„	מעכל לערמאן	„	„
זיינוול מיטלמאן	„	„	יצחק צוקער	„	„
ישכר ראָזנבלאט	„	„	שמחה בוים	„	„
ברוך הערש לאפט	„	„	מאָטל פייערשטיין	„	„
יוסף מערנשטיין	„	„	ישראל אייזנבערג	„	„

על פי צופאל לעבנגעבליבענע מיטגלידער פון דער ארגאניזאציע, אן זייערע פאמי־
ליעס, זענען פארבליבן:

הערשל זיצער,	אהרן לערנער,
לייזער קאָחנפעלד,	בערל בוכבלעמער,
יצחק בערגערמאן,	ברוך הארטשמיין.

על פי צופאל לעבנגעבליבענע מיט זייערע פאמיליעס:

משה רייכמאן,	אשר שאָק,
מענדל ראָזנצווייג,	ישראל פערלמוטער.

די געזעלשאפט „אהבת אחים" האט געגרינדעט א גמילת חסדים קאסע, וווּ יעדער מיטגליד האט געקענט באקומען אן אנפראצענטיקע הלוואה אין א שווערן, פינאנסיעלן מאָמענט. עס איז אויך געווען א ספעציעלע, אזוי גערופענע, „ראטנעבערישע קאָמיסיע", וועמענס אויפגאבע עס איז געווען צו העלפן מיט אן עצה, אָדער יורידישער הילף די חברים. ביי דער געזעלשאפט האט זיך אויך געפונען אן ערן־געריכט, וועמענס אויפגאבע ס'איז געווען אויסצוגלייכן סיכסוכים פון פארשיידענעם כאראקטער צווישן חברים און אין פיל פאלן זיך פארנעמען מיט בוררות ביי האנדלס־סיכסוכים.

מצד דער „אהבת אחים" = געזעלשאפט זענען אויך געוויילט געווארן אין דער קהילה: אברהם זייפער און דוד בוימפעלד און אין אין שמאט־ראט: שלום זינגער. די דערמאנטע פארשטייער האבן אָבער נענאָסן דעם צוטרוי פון א פיל בריטערן קריז מחוץ הער אָרג. „אהבת אחים".

א באזונדער קאפיטל איז ווערט צו ווידמען די אָפטע חברישע צוזאמענקונפטן ביי פארשידענע חברים. עס איז געווען א ווארעמע, פריינטלעכע סביבה. מען פלעגט זיך צוזאמענטרעפן מערסטנטייל ביי ישראל ווארמאן, אָדער ביי אברהם זייפער, וווּ מען האט פארבראכט פריילעך, געמיטלעך און קולטורעל.

דאס הארץ ווערט צערישן ממש אויף שטיקער, ווען איך הערמאָן זיך די טייערע, איבערגענעבענע חברים, ליכטיקע נשמות און איבערגענעבענע פריינט, ווי אויך זייער האר־ציקע צוגעבונדנקייט פון איינעם צום צווייטן.

איך מוז ספעציעל דערמאָנען דעם „יודנשטאטלער" בענטשע ראָזנבלאָט און זיינע אייביקע דיסקוסיעס מיטן „לינקן" שלמה יהושע ווייסער, וועלכע זענען געשטאנען אויף זייער א הויכן ניוואָ. ביי דער געלעגנהייט מוז איך אויך דערמאנען דעם אָנדענק פון מיינע אינטימע פריינט: ברוך יוגה פערלמוטער און ישראל פעכטער. דאס זענען געווען ליכטיקע, לויטערע נשמות אן א פנם.

בענטשע ראָזנבלאָט האט באזונדערס שווער געליטן באלד ביים אנהויב פון דער דייטשער אָקופאציע, ביים צוזאמענארבעטן מיט אנדערע ייִדישע פארשטייער אין קראס־ניסטאוו. דאן האט מען נאָך געגלויבט, אז מיט געלט ,וועט מען זיך קענען אויסקויפן פון די משחיתים און לינדערן די נויט פון די יידן אין שטאָט.

כ'וועל דערמאָנען א פאקט פון דייטשן סאדיזם אוּן פון די מאָראַלישע לייד, וואָס בענמשע דאָנגבלאָט האָט דאָן געהאט.

דאָס איז נעווען אין דעצעמבער 1939 יאר. ארום 12 ביינאכט, וועו איך מיט מיין פרוי אוּן קינדער זענען שוין געשלאפן, האָט זיך פלוצלונג דערהערט א האסטיק קלאפן אין טיר. מיר האבן גלייך פארשטאנען, אז דאָס זענען דייטשן. אין גרויס שרעק האָב איך אויפגעמאכט די טיר. עס איז אריין אן ס. ס.-אָפיציר מיט צוויי דייטשע סאָלדאטן, וועלכע האבן מיט זיך מיטגעפירט בענמשען. א טויט-בלאסער ווי בענמשע עפעס זאָגן, ער קען אבער נישט עפענען דאָס טויל פאר שרעק. דערזעענדיק די שרעק אין די אויגן פון מיין פרוי אוּן קינדער — איז אים דאָס טויל פארשלאסן געווארן. מיין פרוי האָט אים צוגעטראגן א גלאָז וואסער אוּן דערמיט אים דערמיגטערט.

דער ס. ס.-אָפיציר האָט אנגעהויבן שרייען אויף אים: יודע! שפרעכן! וועו נישט, וועדסטו גלייך דערשאָסן!

מיט גרויס מי וועגדעט זיך דאָן צו מיר בענמשע:

— הער זיצער, מאָכן פרי מוזט איר גלייך קומען אין די קאָמאָרמעס אוּן מיט-ברענגען האָס נאנצע גענמ; אין קעגנפאל וועט איר הערשאָסן וועדן.

וויי ס'האָט זיך ארויסגעוויזן, האָט בענמשע געמוזט גיין פון שטוב צו שטוב אין די ייִדישע הייזער, בכדי איבערצוגעבן דעם דאזיקן באפעל. וועו די דייטשן זענען ארויס האבן מיר לייכטער אָפגעאָטעמט, איבערגעקומען דערווייל נאָר מיט שרעק. מיר זענען אָבער נעווארן שטארק צוזאמענגעבראכן דערמיט, וואס דווקא בענמשע דארף דאס זיין דער, וועלכער זאל געצוונגען וועדן צו ברענגען די יידן דעם רויבערישן דייטשן באפעל.

די נעזעלשאפט „אהבת אחים" האָט אלץ געמאָן, בכדי צוזאמענבינדן אירע חכרים. צוליב דעם האָט מען אפילו נעגרינדעט א איינ-בית-התפילה, וווּ אונדזערע חברים ברוך-יונה פערלמוטער, בצלאל האָפמאן אוּן אנדערע, פלעגן וווייזן באמת פיינע קענטענישן אין חזנות אוּן ישראל פעכטער פלעגט מהנה זיין דעם עולם מיט פרעכטיקע העליגיעזע אוּן פאלקסטימלעכע לידער אוּן ניגונים. עס פלעגט אָפט מרעפן, אז אפילו חסידים פלעגן ספעציעל קומען צו אונדז הערן שיין ראָונען פון אונזערע „חזנים".

אוּן די אויף אייביק פארשאָלטענע היטלער-בעסטיעס מיט דער הילף פון פאָליאקן אוּן אוקראיִנער, האבן אויף אייביק פארשוינדן אזא חברישע, אינטימע אוּן פרייליכע סביבה. חבל על דאבדין ולא משתכחין.

יידישע האנטווערקער אין קראסניסטאיו

*

אריה שטונציינער

ל עוויינלעך ווארפט מען יידן פאר, אז זיי זענען א פאלק פון סוחרים, פארמיטלער און האבן פיינט צו ארבעטן. אבער חוקא קראסניסטאוו איז געווען א בולטער באוויז, אז יידן האבן ליב ארבעט און קענען זיין אויסגעצייכנטע האנטווערקער און בעלי־מלאכות.

פערציק פראצענט פון דער יידישער באפעלקערונג אין קראסניסטאוו, האט זיך פארנומען מיט האנטווערקעריי און מלאכה: שניידער, שוסטער, שמידן, רימער, מאפיצירער, סטאלער, מאלער א. אנד. פאקט, דאס זענען געווען די הויפט־באשעפטיקונגען פון דעם איבערוויגנדן טייל פון דער יידישער באפעלקערונג אין קראסניסטאוו. חוץ דעם זענען יידן געווען באשעפטיקט אויך ביי גיט־קוואליפיצירטע ארבעטן, ווי צ. ב.: וואסער־פירער, בעלי־עגלות, מיל־ארבעטער, פאבריקס־ארבעטער (אין פעכערס מעבל־פאבריק), ווי אויך האנדלס־אנגעשטעלטע, בוכאלטאָרן א. ד. גל.

אזוי ארום האט דער רוב מנין ורוב בנין פון דער יידישער באפעלקערונג אין ק. געפירט אן ערלעכן, שווערן, האָרעפאשענעם לעבן. פארשטייט זיך, אז דער גרעסטער טייל פון זענען געווען גרויסע אָרעמלייט, וואס האבן קוים פארדינט אויף חיונה.

גיט קוקנדיק אויף די שווערע לעבנס־באדינגונגען, האבן די האזיקע יידן געזוכט פאר זייערע גייסטיקע הצטרכות'ן. אינעם אָרעמען קוואַרטאל — „די גראָבליע" — האבן זיי געהאט א באזונדער בית־המדרש. די עלטערע בעלי־מלאכות זענען געווען ארגאניזירט אין א האנטווערקער פאראיין און די ארבעטנדיקע־יוגנט אין א פראָפעסיאָנעלן פאראיין. דער עלטערער דור איז מאקע נישט געווען אויף אזויפיל אנטוויקלט, בכדי צו פירן א קאמף פאר אויסבעסערן די עקאָנאָמישע לאגע מיט דער הילף פון מאָדערנע מיטלען. דאָך, אָבער, האבן זיי, אויף זייער אופן, געקעמפט פאר זייערע רעכט און פאר א דעמאָקראטישער באציאונג צו זיי.

נישט זעלטן פלעגט דער „קאמף" זיין אביסל קאָמיש. אזוי צ. ב. פלעגט מען

זיך קריגן אין בית־המדרש איבער „מפטיר דיונה", איבער אנ'אנדער „פעטער" עליה, איבער א שענערער „הקפה" שמחת־תורה, אז דאס זאל אריינפאלן צום פשוט'ערן און ארע־מערן ייד. די ארעמע בעלי־מלאכות האבן אפילו נעהאט אן אייגענעם רבי, דעם א. ג. מורבינער רבי. איך נשדענק, אז כ'האב אמאל נעפרעגט איינעם א דאקטאר־שקאזש, וואס איז אנב נארנישט נשוועז אזא פרומער, נאר וואס ער דארף א רבי'ן, האט ער מיר נעענטפערט אויף זיין פשוטן לשון: „זיי, די יאלדישע נשמות, דארפן א רבי'ן און מיר נישט? — מיר

שמואל זאלצמאן בייַ זיין שוסטער ווארשטאט
אין קראסניסטאוו און נעבן אים זיין טעכטערל

מוזן אויך האבן א רבי'ן". די לאגיק איז אפשר א ביסל א קאמישע, זי דרינגט אבער ארויס פון דער שטרעבונג, לכל הפחות, נייסטיק צו שטעלן זיך נלייך מיט די „שיינע יידן", וואס „האבן אויך א רבי'ן".

דער האנטווערקער פאראיין האט אנטוויקלט א טעטיקייט אויפן נעביט פון פארבעסערן די עקאנאמישע באדינגונגען פון די בעלי־מלאכות, פאר קעגנזייטיקער הילף. ער האט אויך אן ארטאגיזירט אופן נעקעמפט פאר אן אייגענער פארשטייערשאפט אין דער קהילה און אין שטאט־האט. דער בעלי־מלאכה האט נישט נעוואלט זיך וועגדן צום רייכן „שיינעם ייד", נאר האט

געשטרעבט צו האבן א נאָענטן מענטש, צו ווערן ער זאל קענען פריי רעדן אוּן דערלייַ־
דיקן זייַנע ענינים.

אַיך וויל דאָ דערמאָנען צוויי נעמען פוּן האַנטווערקער, וואס האבן זיך אויסגעצייכנט
מיט זייער פשטות. ערלעכקייט אוּן אויסערגעווייַנלעכן סאָליד־אַריטעטס־געפיל מיט די
אָרגאַניזירטע ארבעטער־פאַראייַנען, דאס זענען: שלמה־יהושע ווייסער אוּן יונה
מאַנדלטאָרט.

שלמה־יהושע ווייסער — פוּן פאך א מאלער, אליין אָרעם, שטענדיק באשעפטיקט
ביי שווערער ארבעט, אָבער זייער א פעאיקער, מיט אַן אייַנגעבוירענער אינטעליגענץ אוּן
א ספרא־רבא — איז געווען דער סעקרעטאר פוּן האַנטווערקער־פאַראייַן. ער האט זיך
קיינמאל נישט געשטופט אויף בכבודיקע אמטן פוּן א דאָזאָר אַדער א ראטמאן, אבער
שטענדיק האט ער געפוּנען צייט פאר א חבר, אים צו העלפן אין א נויט, מאן א טובה,
מיט אַן אפענער האנט, נישט קליינלעך, פלעגט ער שטענדיק העלפן א חבר, א בעל־מלאכה,
ווען יענער האט באַדארפט שרייבן א „פראָשענגיע" (ביטע) אוּן געלט א. ה. גל. מיטן גאנצן
הארץ אוּן איבערגעגעבנקייט, פלעגט ער אַרויסהעלפן די חברים אוּן שטענדיק האט מען
א לייכט נעמיט אוּן מיט א גוטמוטיקער אירָאָניע, נישט בלאָזנדיק פוּן זיך.

יונה מאַנדלטאָרט, א פעלדשער, ווערכער האט אין פארגלייך מיט אַנדערע בעלי־מלא־
כות, זיך גערעכנט פאר א פארמעגלעכערן, איז געווען דער פרעזעס פוּן האַנטווערקער־
פאַראייַן. ער פלעגט היילן קראַנקע, אראַמע קינדער אוּן דערוואַקסענע, נישט רעכענדיק זיך
קיינמאל מיט דעם געצאָלטן. אָפט מאל פלעגט ער אליין, גיט־געזופענערהייט, גיין צו אוּן אָרע־
מען קראַנקן.

די אָרעמע האבן צו אים געהאט מער צוטרוי, ווי צו א דאָקטאָר. מרָאץ דעם, וואס ער
האט זיך נערעכנט פאר אַן אינטעליגענט — האט ער נישט פארמאָגט קיין מרָאפֿן גאווה אין
זיך אוּן איז געווען אויף „דו" מיט יעדן ארבעטס־מענטש. א שטילער אוּן ערלעכער
מענטש, ווען ווערכער קיינער האט נישט געקענט זאָגן א שלעכט ווָאָרט.

צוויי ווונדערבארע טיפּן, מיט רייַנע נשמות, וואס האבן געהאט א סך מיטגעפיל פאר
די ליידן פוּן א חבר. זאלן די פּאָר שורות זיין פאר זיי א באשיידענע מצבה. בייַדע זענען
אויף א גרויזאמען אופן דערמאָרדעט געוואָרן דורך די דייטשע מערדער, צוזאמען מיט דער
גאנצער ייִדישער באפעלקערונג פוּן קראסנויסטאוו.

ה' יקום דמם.

די קינדער פוּן די בעלי־מלאכות, האבן אין נרעסטן טייל אויך געארבעט צוזאמען
מיט זייערע עלטערן ביי זייערע פאַכן, אַדער האבן זיך געלערנט אַן אַנדער פאך ביי
א צווייטן האנטווערקער; אויסער א פּאָר געצייַלטע בעלי־מלאכות — פארמעגלעכע —
וואס האבן געלאָזט זייערע קינדער שטודירן.

די דאזיקע יוגנט האט זיך ארגאניזירט אין א פראָפּ. פאראייַן פוּן „נאָדל־ארבעטער
אוּן קרובישע פאכן", וואס האט פאקטיש ארומגענומען אלע יוגנטלעכע ארבעטער.

די „בעלי־בתישע־קרייזן", ה. ה. רער מיטל־קלאס אוּן די סוחרים, האבן געקוקט
אויף א בעל־מלאכה מיט בימול, דעריבער האט די ארבעטער־יוגנט געלעבט כמעט אין־
גאנצן אפגעזונדערט פוּן דער איבעריקער „באלעבאטישער" יוגנט. די ארבעטער־יוגנט האט

פֿאַרמאָגט א טיפֿן אינערלעכן שמאָלץ, איז געווען באוווסטזיניק, ליגק געשטימט, רעוואָלוציאָנער און האָט זיך נעריסן צום ווייטן. מיט ארעמע, באשיידענע מיטלען — אפשפאָרנדיק פון עסן — האבן זיי געשאפן אן אייגענע ביבליאָטעק, אָרגאניזירט זעלבסטבילדונגס־קרייזלער און האבן געהאט א סך פארדינסטן פאר הויבן דעם קולטורעלן ניוואָ פון דער ארבעטנדיקער יוגנט. אן אומגעהויער שווער לעבן האָט די ראזיקע יוגנט געפירט: א לעבן פון שווערער ארבעט אוּן נויט מיט ווייניק יוגנט־פרייד. די ארבעטער־יוגנט האָט געחלומט וועגן א בעסערן מאָרגן אוּן האָט אין אים געגלויבט. דער נרויזאמער מערדער האָט פארשניטן דאס יוגנע לעבן פון די מערסטע פון זיי, נאר געצייכנט האבן זיך געראטעוועט, אנטלויפנדיק קיין ראמן־פארבאנד.

כבוד זייער הייליקן אָנדענק!

חדרים

פונקט ווי אלע יידישע שטעטלעך אין פוילן זענען אויך אין קראסניסטאוו געווען נענוג חדרים מיט פארשיידענע מלמדים; „דרדקי = מלמדים", וואס האבן געלערנט פון אלף = בית ביז חומש; „חומש = רשי = מלמדים" — וועלכע האבן שוין אויך אנגעהויבן לערנען מיט זייערע תלמידים גמרא, „המניח את הכד", אדער „ארבעה אבות נזיקין". און צולעצט „גמרא = מלמדים", וואס האבן געלערנט „גמרא מיט תוספות" און אויך אריינגעכאפט א שטיקל יורה דעה מיט די תלמידים = קאנדידאטן אויף רבנים.

די ארטיקע פראפעסיאנעלע מלמדים זענען געווען נאר די „דרדקי מלמדים" און מיילוויז אייך די „חומש = רשי = מלמדים". דאקעגן די „גמרא = מלמדים", האבן זיך שוין רעקרוטירט אדער פון א פארעמטן ייד, א ווייל = לערנער, וואס האט פארלוירן זיין פרנסה ביים מסחר, אדער פון סתם אן אמאטאר, וואס האט געזוכט א זייטיק פארדינסטל ביי א פאר פארמעגלעכע גמרא = בחורים.

אין קראסניסטאוו זענען געווען צוויי הויפט דרדקי = מלמדים: ר' משה מלמד, פאר דער „גראבליע", און ר' לייזער מלמד — פאר דער „שאטע". ר' משה איז אויך געווען דער תלמוד = תורה = מלמד, ביי ווען ס'האבן געלערנט קינדער פון די ארעמסטע שיכטן אין שטאט. שכר = לימוד האט אינגאנצן, אדער מיילוויז, געצאלט די תלמוד = תורה, וועלכע איז געפירט געווארן דורך די צוויי הויפט = גבאים: בן = ציון האלפערן און יהושע'לע וויזנבערג.

דעם שרייבער פון די שורות איז אויסגעקומען זיך צו לערנען כמעט ביי אלע מלמדים אין שטאט: ביי ר' משה'ן און אפילו ביי דעם בייזן ר' מאטעלע, א דרדקי = מלמד, וועלכער האט נעהאט א ווילדע הנאה אויסצוקנייפן שטיקער פלייש ביי די קליינע קינדער = לער, און האט, מעשה שטן, שטענדיק געטראפן צו קנייפן חווקא די ארעמע קינדער. ביי „הערש משיח" — דעם חומש = רשי = מלמד און ביים מורה = הוראה און ביי א גאנצער רייע אנדערע מלמדים = אמאטארן. דער ליכטיקסטער אנדענק אבער איז געבליבן פון ר' משה'ן, ביי ווען איך האב געשטעלט מיינע ערשטע חדר = טריט, אלט = זייענדיק בערך 4 — 5 יאר.

געווען אין דאס א שטילער ייד, ניט קיין אלטער מאן, מיט אן אָפּגעצערט, בלאָס פּנים, א שווארצער באָרד און א פּאָר גומע, עמוואס מאטע אויגן, אין וועלכע ס'איז געלעגן עפּעס א מאָדנער אויסדרוק פון ליידן און אויפרעגונג. איך געדענק, אז שוין שפּעטער, וועו איך בין געגאנגען אין דער פּוילישער שול, האב איך איינגעפּונען, אז דאס קריסטוס־בילד מיטן דערנער־קרוין, וואס איז געהאנגען אויף דער שול־וואנט, איבערן לעזערס קאָפּ — איז געווען אויסערגעווייניליך ענלעך צו מיין רבי'ן, ר' משה. דאס הארץ פלעגט מיר שטענדיק קלאפן בייס מאכן דעם „אפּיקורסישן" פּראָגלייך. איך פלעג זיך אבער נישט קענען דערפון באפרייען און צוליב דעם האט מיך אפילו קריסטוס אנגעהויבן וועדן ווייניקער שרעקלעך און וויידערוויליק, ווי געווייניליך, יעדן יידישן קינד, וואס קומט אין א פּוילישער שול.

ר' משה האט זיך בכלל נישט אריינגעפּאסט אין די מעשיות וועגן בייזע מלמדים. ער איז געווען א גומער מענטש, וואס האט זעלטן וועו געשלאגן א תלמיד. געווויסע האט ער אינעם האלב־אייגעפּאלענעם הויז פון לייזער רעם קברן, אויף דער „גראבליע". אין די זומער־טעג פלעגן די קינדער זיך שפּילן א גאנצן טאָג אויפן הויף אדער אונטער דער וואנט פון חדר, בייס שטויביקן און בלאָסיקן גראבליע־וועג, אויף וועלכן עס האבן זעלטן זיך אויסגעשריקנט די קאלושעס. צו צוויי־וויין פלעגט דער רבי אריינרופן אלעמאָל די קינדער. און נאכדעם ווי דאס קינד פלעגט א 10 — 15 מינוט אָפּשרייען מיט אלע כוחות דעם „טראָף": ג — גו! ד — דו! ר — רו! פלעגט ער אים גלייך צוריק ווידער אהרוים־לאָזן אויפן הויף, בכדי אים צו פארטרייבן מיט א צווייטן. אין די ווינטער־טעג פלעגן די קינדער זיצן אויסגעזעצט אויף דער לאנגער באנק ביי דער וואנט און שפּילן אין שוועבּ־לער, אהער אין „ט ש י י כ ן". די רבי'צין, א שטילע ייהענע, וועמענס קול מען האט קיין־מאל נישט געהערט, פלעגט אין דער זעלבער שטוב זיך פּאָרען ביי דער לייטיקער קיך מיט דער „קאָפּע" און קאָכן קארטאָפּל פּארן רבי'ן. די קינדערס הילף פלעגט זי נאָר נוצן דאן, וועו זי האט באהארפן אָפּזייען די הייסע קארטאָפּל. זי פלעגט האלטן דעם טאָפּ אין ביידע הענט און די קינדער פלעגן לויפן עפּענען די טיר, בכדי זי זאל קענען ארוים אין „הויז" (קאָרידאָר) אריין מיט דעם פּאָרעדיקן טאָפּ.

א באזונדערע פרייד האבן מיר געהאט וועו מען פלעגט אנהויבן „גיין ביינאכט". נאָר חנוכה פלעגן די קינדער, וואס האבן שוין געלערנט „חיבור", ד. ה. חומש מיט א נאָר־מאלער אויסטייטשונג פונעם טעקסט, אנהויבן גיין ביינאכט אין חדר. אין די אָוונט־שעה'ן האט מען נעלערנט חומש „נאָר שני" ביז „אוים". דאמאלט פלעגן זיך די קינדער מאכן לאמטערנעם לויט אן'איינענער דערפינדונג: אין א פלאש, פון וועלכער ס'איז אויסגעהאקט געוואָרן דער דנא, האט מען צוגעפּאסט א העלפט פון א שוואקס־פּודעלע, אריינגע־שטעלט א שמיקל ליכטל און ביי א שטריקל עם געטראָגן אין האנט בייס גיין אין חדר. אין חדר איז דאמאלט געווען באזונדערס געמיטלעך. אויפן טיש, ארום וועלכן עס זענען נעזעסן די חומש־יינגלעך, האט דער „עלפער" = נאמט־לאָמפּ־געווארפן א געלבלעכן שיין און דער רבי האט מיט דעם היימישן חדר־ניגון געלערנט די נעשמאקע ווינטער סדרות פון ספר שמות.

נישט ניל אנדערש האט אויסגעזען דאס חדר פון ר' לייזער מלמד אין „שמאָט".

פֿונקט ווי ר' משה, האָט ער געווויגט אין א האלב = אייגנעפאלן הייזל, אויף דער קיילער = נאס. דער אייגציקער ציטער איז געווען פֿול מיט קינדער און טומלדיק, ווי ביי ר' משה'ן. ר' לייזער אבער, איז שוין געווען אן עלטערער, גרויער ייד, א בייזלעכער, וואס האָט קיינמאל נישט ארויסגעלאזן דעם „קאנטשיק" פֿון האנט. זיין יחוס אבער איז באשטאנען אין דעם, וואָס כמעט אלע „שייגע" בעלי = בתים אין שטעטל (פֿיל פֿון זיי שוין מיט באזילבערטע בערד), האבן ביי אים געלערנט. ר' לייזער האָט אנגעהויבן לערנען מיט קינדער דאן, ווען ער איז נאָך געווען גאָר א יונגערמאנטשיק און האָט, אָן איבעריים, געלערנט צעגדלי= קער יארן, ביזן מיפֿן עלטער. געשטארבן איז ער, אלט = זייענדיק העכער 70 יאר, ביים טיש, אינמיטן לערנען. ער האָט אוועקגעלייגט דעם מידן, ווייס = גרויען קאָפּ אויפֿן סידור און איז אייגנעשלאפֿן, ווי א קליין קינד מיט א מיתת נשיקה. די קינדער האבן געזען, אז ער רבי שלאָפֿט, זענען זיי אלע ארויס אויפֿן הויף זיך שפּילן. ערשט צו אָוונט צו האבן די שכנים באמערקט, אז ר' לייזער איז אייגנעשלאפֿן אויף אייביק.

פֿון א גאנץ אנדערן שניט איז געווען דער גמרא = מלמד ר' הערש, וועלכן מען האָט, נישט וויסנדיק פֿארוואס, גערופֿן „הערש משיח". דאס איז געווען א ייד אין די מיטעלע יארן, א דארער, מיט א שוואַרץ בערדל, אביסל צוגעשוירן. ער האָט געהערט צו די „מאָ= דערנע" מלמדים. א גרויסער תנ"ך = קענער, האָט ער דעריבער, אויסער גמרא מיט תוספות, געלערנט מיט זיינע תלמידים פֿיל תנ"ך. ווייזט אויס, אז דער תנ"ך, וועלכן ער האָט אריינ= געלערנט מיט זיינע תלמידים, און צוליב וועלכן די חסידים אין שטאָט האבן אים געהאלטן געקעלטע מיט זיינע תלמידים, און צוליב די סיבה, וואָס אלע זיינע תלמידים זענען אוים= פֿאָר אן „אפּיקורס" — איז געווען די סיבה, וואָס אלע זיינע תלמידים זענען אוים= געוואקסן הייסע חובבי = ציון און איבערגעבענע חלוצים. ער אליין איז יונג געשטארבן פֿון א לונגען = קראנקהייט. זיינע צוויי זין — משה און לייזער — לעבן אין ארץ = ישראל אין א קיבוץ.

אויסער די אויבנדערמאנטע דריי פֿראָפּעסיאנעלע מלמדים זענען נאָך געווען א ריי האלב = אָפּיציעלע, וועלכע האבן מרביץ תורה בישראל געווען. פֿון זיי איז כדאי צו דער= מאָנען ר' יעקעלע שטארן, א זייער אָרנטלעכער און קלוגער ייד, א סוחר, וואס איז פֿאר= אָרעמט געווארן און געלעבט פֿון די פֿארדינסטן פֿון זיינע צוויי זין: גרשון און יחזקאל און זיין טאכטער ברכה. אָבער בכדי נישט צו עסן „אומזיסט ברויט", האָט ער געלערנט מיט עטלעכע „בעסערע" תלמידים.

ר' אברהמ'טשע מאיר ווארשניטער האָט געהאָט א געוועלבל פֿון סאָדע = וואסער און די געשעפטן זענען געווען „לא עלינו'דיק"; האָט ער אלס צוגאב געלערנט מיט א דריי = פֿיר וויל = לערנער, מכלומרשט, נישט צוליב פֿארדינסט, נאָר בעיקר „פֿאר א מצווה ווען".

ר' מענדל = מוראה, אן עלטערער, פֿרומער ייד, אָן פֿרנסה, האָט אויך געלערנט מיט א פֿאָר רייכערע בחורים'לער. דער שרייבער פֿון די שורות האָט ביי די אלע מלמדים געלערנט.

איצט, נאָך יארן, ווען אלץ, וואס יידיש אין קראסנויסטאוו, איז אויסגעראטן גע= ווארן דורך דער היטלעריסטישער בעסטיע, פֿונקט ווי אין א סך שטעט און שטעטלער אין פֿוילן, —טויכן אויף די הייליקע געשטאלטן פֿון אָט די שטילע און הארציקע ייִדן. זיי האבן

געלעבט באשיידן, אין אָרעמקייט און האבן געגלויבט אין זייער מיסיע אייגצופלאנצן אין די הערצער פון יידישע קינדער דעם גייסט פון דער יידישער מאָראל. זיי האבן געלעבט כמעט ווי הייליקע; נישט געגאָסן פון די הבלי עולם הזה; געגעסן א מרוקן שמיקל ברויט א טאג־צע וואָך און נאָר לכבוד שבת געקויפט א לגג־אוו־לעפּער, בכדי צו עסן פלייש.

אָט די האזיקע מענטשן האט היטלער דערקלערט אלס שוט־ייקע אין פּראָוואָצירן דעם קריג. פון זייערע חדר־בענק זענען ארויס אזעלכע „קריגס־העצער", ווי אדטור זי־געלבוים, וועלכער האט פרייוויליק אוועקגעגעבן זיין לעבן, אלס פּראָטעסט קעגן מלחמה אוו מאָרד. זייער בלוט שרייט פון דער ערד אוו קאָכט, פונקט ווי דאס בלוט פון זכריהו הנביא, פאָדערנדיק נקמה.

זאלן די באשיידענע שורות זיין א מצבה פאר זייערע, הייליקע נשמות אוו גופים, וועלכע זענען נישט געקומען צו קבר־ישראל.

תהיינה נשמותיהם צרורות בצרור החיים.

בתי־מדרשים

די ייִדישע קהילה אין קראסנויסטאוו איז נישט געווען גרוים. בסך הכל אן ערך פיר הונדערט פאמיליעס האט געציילט די ייִדישע באפעלקערונג. פונדעסטווענען זענען געווען א רייִ בתי = תפילות אין שטעטל. א חוץ די צוויי בתי = מדרשים — דאס „גרויסע", ווי מען האט עס גערופן אין שטאט, אין דאס „גראָבליע בית = מדרש", וואס איז — ווי דער נאָמען אליין ווייזט — געשטאנען אויף דער גראבליע — זענען נאָך געווען אייניקע חסי־דים = שטיבלעך אוו „מנינים".

דאס גרויסע בית = מדרש איז געווען א שיינע געמויערטע נעבייד, אויפגעשטעלט איז זי געווארן נאך לאנג, פאר דער ערשטער וועלט = מלחמה. בשעתן קריג איז עס צוזאמען מיטן גרעסטן טייל הייזער פון שטאָט חרוב געווארן אוו איז ווידער רעסטאורירט געווארן אין די צוואנציקער יארן.

א בית = מדרש אין א קליין שטעטל איז פאר ייִדן געווען נישט בלויז אן אָרט צום דאוונען, נאָר א בית = וועד, וווּ דער פרומער, אלט = פרענקישער ייִד האט זיך אויסגעלעבט אויך געזעלשאפטלעך. דאָרט האט ער שפּת נאכמיטאג אויסגעהערט א דרשה פון א מגיד; דאָרט — פלעגט ער בין מנחה למעריב כאפן א שמועס וועגן „פאָליטיקע", וועגן מסחר אוו וועגן סתם געזעלשאפטלעכע, שטאָטישע ענינים. אין די שפעטערע יארן, פלעגט מען דארט, א חוץ די אסיפות וועגן פאריכטן די מקווה, וועגן חברה קדישא אוו וועגן א נפאי — אויך מאכן א ציוניסטישע אסיפה וועגן קרן קימת אוו קרן היסוד. ס'איז דעריבער נישט קיין וווּנדער, וואס דארט האבן זיך אפגעשפילט אלע אמביציעס פון פשוטן ייִד פאר כבוד, פאר מזרח = וואנט, ששי א. אנד. „געזעלשאפטלעכע" כיבודים. יעדער ייִד איז געווען פאראינ־טערעסירט אינעם בית = מדרש.

אין די ערשטע נאך = מלחמה = יארן, וועו דאס גרויסע בית = מדרש איז געווען חרוב, האבן פיל שטאטישע ייִדן געמוזט נייַן דאוונען אינעם גראָבליע בית = מדרש, וואס איז געווען דאס אייגנטום פון די אָרעמערע שיכטן בעלי = מלאכות, וועלכע האבן בעיקר געווויינט אין דעם קוואַרטאל. אנדערע ווידער האבן געדאוונט אין מרים־קער „שטיבל", אוו מאקע די

זענען עס נעווען די ערשטע איניציאטאָרן פון צוריקאויפשטעלן דאס שטאָטישע גרויסע בית־מדרש. נעלט איז נעווען ווייניק, דאס מעל דעריבער באשלאסן, נאר די ערשטע אויפבוי־ארבעטן, גלייך צומרעמן צום פארקויפן „שטעט", ד. ה. שטענדיקע פלעצער, סיי פאר די מענער אוּן סיי פרויען אין דער ווייבערשער שול.

אויף דער דאזיקער אסיפה האט זיך אפגעשפילט דער אייגנארטיקער „קלאסן־קאמף" אינעם יידישן ציבור. צוּ יענער צייט האבן שוין אויך אין „שטאָט" (ד. ה. אין צענטר, אָפּצושייַדן עס פון דער „גראבליע", דעם אָרעמען קוואַרטאל), נעווינט פיל מער פארמעגלעכע בעלי־מלאכות אוּן זיי האבן עם באשלאסן נישט צוצולאָזן די גאנצע מזרח־

דאָס קראסניסטאווער שטאָטישע בית־מדרש

אויפנאמע, געמאכט אין יאר 1947. דאס בית־מדרש איז פארוואנדלט געווארן אין א תבואה־מאגאזין פון דער „סעוולדזשעלניע"

וואנט פאר די „שיינע"־יידן. עס איז דערנאנגען בין פעטש, אבער נעזינט האבן די בעלי־מלאכה'שע „רעוואָלוציאָנערן"; אוּן אפילו א נבואי האט מען אויסגעקליבן אוּן „עמר" — משה לעווקאָוויטש. עס האט נישט נעהאָלפן די „שיינע" יידן. זיי האבן נעוואלט אויפבויען א נייַ בית־מדרש, בכדי נישט צו דארפן דאונגען אויף דער „גראָבליע", צוזאמען מיט די שנייַ־ער אוּן שוסטער — שבער אויך דאָ זענען זיי „נעפאר" באזינט געווארן דורך עמר.

די מריסקער חסידים, וועלכע האבן זיך נעהאלטן פאר „אריסטאקראטן",

האבן זיך קאנצענטרירט אין זייער „שטיבל". דאס איז געווען א האלב־איינגעפאלענע חורבה אין א זייטיק געסל, ביי „לייזערס טייכל", וואס האט געטראגן דעם נאָמען, וויל דערנעבן האט זיך געפונען ר' לייזער מלמד'ס חדר. דאס „שטיבל" איז אויך געווען דאס ארט פון די לערנער בחורים, וועלכע פלעגן דאָרט זיצן אין די אָוונטן ביי די נמרות און אין די הפסקות צווישן איין סוגיה און דער צווייטער, זיך ווארפן מיט האנטוכער און מאנטלען „פאָנפעס", דורך אריינשטעקן עמיצן שטילערהייט, אונטערן קאָלנער, א שטיקל פאפיר און אונטערצינדן עס. מען האט אזוי לאנג געדודערט, ביז עס איז אריינגעקומען חפאל דער שמש, וואס האט געווויגט אין א שרעקלעך נאסן און חרובן קעלער אין א האלב־חרובן הויז און אויפהויבנדיק א געשריי א סוף געמאכט צום „ווייווען פון די לאָבוזעס". די בחורימלער האבן מורא געהאט פאר אים „אימת מוות". איין גליק, וואס רפאל שמש איז נעווען גוואלטיק קורצזיכטיק און אין זייער אויסערגעווייניליך דיקע בריל איז איין שייכל שטענדיק געווען אויסגעהאקט. אדאנק דעם פלעגן די „לאָבוזעס" כמעט אונטער זייער הענט זיך ארויסגליטשן און אנטלויפן. די דריסטערע פלענן זיך נאך דערלויבן אויף א שפאס, באַהאלטנדיק זיך אונטער א באנק גראד נעבן אים, זייענדיק זיכער, אז ער וועט זיי נישט באַמערקן.

קיין שנאה האט מען אבער נישט געפילט צו אים דערפאר, וויל ער, רפאל שמש, איז בכלל געווען א גוטמוטיקער ייִד, א וויצלער און נאנץ אָפט פלעגט ער ליב האבן צו זיצן און שמועסן מיט די בית־מדרשניקעס, דערציילן וויצן און אויך א היבש ביסל אין זכות פון זיין צאפ (באָק).

נעהאט האט רפאל־שמש א צאפ א בכור, וועלכן מ'האט נישט געטארט שעכטן און היות, וויי קיין מילך האט ער נישט נענעבן, האט אים רפאל־שמש געלאזט ארומלויפן און ער איז געווארן דער שפיל־חבר פון אלע חדר־ינגלעך און בחורימלער אין „שטיבל". באקאנט איז ער אומעטום געווען אונטערן נאָמען „חפאלס צאפ". דריסט און באפריינדעט מיט די יידישע חדר־ינגלעך, פלעגט ער זיך אָפט אריינשפאצירן אין „שטיבל" אריין דורך דער אָפענער טיר, בכדי פרייליך צו מאכן די לערנער.

פרייליך און אנגענעם איז עס געווען די לערנער אין „שטיבל". מען האט זיך געקענט פריי שפילן אויפן דערבייאיקן פלאץ, נישט מורא האבנדיק פאר קיין שקצים. מען האט אויך געקענט זיך באָדן אין די זומער־טעג א גאנצן טאָג אין „לייזערס טייכל".

פונדעסטוועגן, וועו האָס גרויסע בית־מדרש איז וויכטיג אויסגעשטעלט געווארן, האבן זיך די בחורימלער אריבערגעטראגן דאָרט אהין. עס איז דאָרט געווען פיל גערוימער, ציכטיקער און לופטיקער. אין די לעצטע יארן — פאר דער צווייטער וועלט־מלחמה — זענען שוין בכלל שיטערער געווארן די רייען פון די בחורימלער־לערנער. עס איז נישט געווען קיין תכלית אינעם לערנען. פיל זענען „קאליע" געווארן, זענען אוועק זיך לערנען א פאר, אדער אוועקגעפארן קיין וואַרשע וועו „מענטשן". אין די לאנגע וויכטער־אָוונטן, פלעגט מען שוין דאָרט נאר טרעפן א פאָר עלטערע יידן, וועלכע האבן זיך געווארעמט אויף דער אויוון־באנק, בייַם בעלעמער און הויפטזעכלעך געשמועסט פון די אלטע צייטן וועו דער „יאפאָנטשיק" האט מלחמה געהאלטן מיט „פאָניען".

אינעם נראָבלִיע בית = מדרש זענען קיינמאל נישט געווען קיין לערנער. די בעלי־מלאכה'שע קינדער האבן פון דער פריסטער יוגנט געמוזט ארבעטן, לערנען זיך א פאר, אדער בייהילפיק זיין דעם טאטן. אין די אָווגטן פלעגן דארט זיך געפינען די שמאטישע היימלאָזע יידן: אייזיקל — א מגושמדיקער האלב־צעדרייטער ייד, וועלכער האט נעקענט אָן א שיעור עסן און קיינמאל נישט זאט ווערן — אוז דער „משוגענער הענער" — א פאר־וואָרלאָזטער יונגערמאן, וואס האט געהאט א מבע גאנצע טעג זיך צו וואשן די הענט ביים הערבייאיקן „זשיקל" (א שמאל טייכל, וואס איז פארבייגעפלאסן הארט ביים בית = מדרש).

אבער אין די שבתים אוז ימים טובים זענען די בתי = תפילות שטענדיק געווען פול אוז פרייליך. אָפט פלעגט מען זיך דאָרט קריגן איבער א „ששי", א „מפטיר דיונה", אדער א „חתן בראשית". אפילו צווישן די גראָבליע בעלי = מלאכות זענען אויך געווען „בעלי־בתים", חשובע יידן אוז „פראָסטע".

חוץ די בתי = תפילות איז נאך געווען א „גערער" מנין, ביים שוחט אין הויז. דאס איינגארטיקע פון די „גערער" איז געווען, וואס בין שחרית = למוסף פלעגן זיי א שעה צווי איבעריסן דעם דאוונען אוז זיך זעצן לערנען.

דער ציוניסטישער מנין, נעגרינדעט דורך א צווי צענדליק פארגעשריטענע יוגנט־לייט — ציוניסטן — וועלכע זענען לעולם לגמרי נישט פרום געווען, אוז דאס גאנצע דאוו־נען איז זיי נעלעגן אין דער לינקער פאה; אבער זייענדיק אדער איידעמס פון פרומע שווער־אוז = שווינער, אָדער וועלנדיק זיך סתם האלטן „בעלי = בתיש" אוז נישט האבנדיק זיך ווו אהינצומאָן שפּת, אין דער ציים „וועו אלע יידן גייען דאוונען" — האבן זיי זיך געשאפן א באזונדערן מנין. זיי האבן געהאט צווישן זיך איינעם א יונגנמאן מימן נאָמען בצלאל — א וויל = קענער, — וועלכער האט חתונה געהאט אהער פון א דערבייאיק שטעטל אוז האט זיך געהאלטן פאר א גרויסן בעל מגנן אוז פארמאגט א מאָדנעם יצר = הרע צום עמוד. אים פלעגט מען עס אוועקשטעלן פאר א חזן אוז אליין פלעגט מען דערווייל לייענען דעם „היינט", אדער פירן דיסקוסיעס וועגן ציוניזם.

די גרויזאמע נאציש־ע הענקער האבן הרוב געמאכט דאס געמיטלעכע לעבן פון די קליינשטעלטיקע יידן. פון די יונגעלייט איז כמעט קיינער נישט פארבליבן, אלע זענען אויף א מוראדיקן אופן אויסגעמארדעט געוואָרן. דאָרט, ווו עס איז געשמאָנען דער גראָבליע בית = מדרש — איז איצט א גוויישער גאָרטן פון גרינוואָרג. אינעם מריסקער „שטיבל", וווינט א גוי אוז מען זעט שוין דאָרט נישט מער די קליינע ליבע משה'לער אוז שלמה'לער פון לייזער = מלמדים חדר... די דאזיקע אומשולדיקע יידישע קינדער זענען אוועקגעפירט נע־וואָרן קיין בעלזשעץ אוז אויף א שיידערלעכן אופן אויסגעהרגעט געוואָרן. דאס גרויסע שמאָטישע בית = מדרש איז ווידער חרוב אוז פארלאזן: די פענצטער פארהאקט מיט ברע־טער אוז דינט פאר א תבואה = סקלאד פאר דער „ספּילדרישעלגיע" — דעם קריסטלעכן קאָאָפעראטיוו.

דער מחבר פון די שורות האט אין די לעצטע טעג פון דער מלחמה, מיט לעבנס־נעפאר, באזוכט די אלע ערטער. א שרעקלעכער קאָשמאר כאפט ארום, וועו מען קוקט אויף די פארלאָזענע ערטער, וווּ עס האט נעצאפלט יידיש לעבן אוז פון וואנען עס זענען אויף

א גרויזאם, שרעקלעכן אופן פארשניטן געווארן אזויפיל נאנטע, באקאנטע — ייִדישע מא־
טעס, מאמעס און קליינע קינדער.

א־ז דען מעגלעך ארויסצוברענגען אויפן פאפיר דעם שנייִדנדיקן וויטיק, וועלכן מען
פילט אין אזא מאָמענט? קיינמאל וועט דער וויטיק נישט אויפשטיין אין וועט אייביק מא־
נען נ ק מ ה פאר דעם דאזיקן אומשולדיק פארגאָסענעם בוּלט.

אינעם מרויעריקן חלל פון אט די פלעצער איז נאר א קללה איבערגעלאזן געווארן,
אז די מערן און דאם בלוט פון די קדושים, זאל ברענען די דאזיקע ערד און אייביק זי
ווייסט לאָזן אוּן עס זאָל בלייבן לדיראון עולם פאר די מערדערישע בעסטיעס.

פאלקס־טיפן
אין קראסנישטאוו

יידן וועלט־זאָגער

*

אריה שטונציינער

דער אייגנארטיקער יידישער וויץ אין גלייכווערטל האבן ארויסגעשפרודלט פון די יידישע פאלקס־מענטשן. די שארפזיניקייט פון יידישן הומאָר איז אנערקענט גע־ווארן אפילו דורך נישט־יידישע וויסנשאפטלער אין פאָרשער אויף דעם געביט.

יעדעס יידיש שטעטל האט זיך געהאט אירע וויצלער אין גלייכווערטל־זאָגער, וועלכע האבן דוקא געשטאמט פון פשוטן „עמך". ליידער זענען נאנצע אוצרות פון אָריגי־נעלן יידישן פאלקס־וויץ פארלוירן געגאנגען. דער „ייוואָ" אין ווילנע האט זיך אפילו ספע־ציעל פארנומען מיט זאמלען יידישע גלייכווערטלער, שפריכווערטער, וויצן א. א. וו. אָבער פון דעם גרויסן ים פון יידיש־שפרודיקער פאלקס־חכמה איז נאך געווען צו שעפן אין צו זאמלען אָן א שיעור אין אפילו פון דעם געזאמלטן — איז פיל פארלוירן געגאנ־גען צוזאמען מיט דער פארניכטונג פון די ייוואָ־ארכיוון.

אויך אין קראסנישטאוו זענען געווען א נאנצע רייַ יידן וועלט־זאָגער אין וויצלער. די פאפולערסטע צווישן זיי זענען געווען: לייזער פוינלפוס (וועלכן מען האט געדופן: לייזער־אברהמ'משעס), רפאל ראזנצוויג, א יונגערמאן, באקאנט אלס „פינטשעלע", הערשל צוי־קער און אהרן אקסנבערג (געדופן: „אהרן־בערעס").

לייזער־אברהמ'משעס איז געווען דער שטאָט־קברן, א ייד, וואס האט פארלוירן זיין פריערדיקע פרנסה. דאס איז געווען אזוי זיך א שמילער, הערשלאָנענער מענטש, אן עני מסוכן, וואס האט אבער נישט פארפעלט קיין געלעגנהייט צו מאכן א וויץ אדער זאגן א גלייכווערטל מיט א זעלטענער נעמיטלעכקייט. „מאטעריאל" צו זיינע וויצן, האט אים געגעבן זיין „פאך" און זיין אייגענע ארעמקייט. א ספעציעלער סעזאָן פאר זיינע וויצן וע־גען נעווען די סרילינג־יום־טוב־טעג, ווי אויך שמחת תורה און פורים, ביים אויסטרינ־קען א נלעזל משקה און אויך ביי א „קידוש". עס איז כדאי צו ברענגען אייניקע פון זיינע וועלט־לעך און וויצן:

לייזער = אברהמ'ששעס פלעגט פארדינען א פּאָר גראָשן ווען עס פלעגט קומען א יידענע אויפן בית = עולם אויף יאָרצייט. ער פלעגט זי פירן אויפן פּאָטערס אדער מוטערס קבר. קיין קראסניסטאוו פלעגט קומען יעדעס יאר א רייכע יידענע, וועלכע האט געווינט אין וואַרשע אוּן איר פּאָטער איז געלעגן אויפן ק = ווער בית = הקברות. קיין מצבה האט זי נישט געשטעלט אוּן לייזער פלעגט איר יעדעס יאר ווייזן דעם קבר. לייזער = אברהמ'ששעס האט זיך נישט באמיט אָפּצוזוכן דאס ריכטיקע אָרט, נאָר דאָרט, וווּ ער פלעגט צופעליק שטיין, פלעגט ער אָנווייזן: דאָ ליגט ער! דעם צווייטן יאר איז ער נאָר געשטאנען אויף אן אנדער אָרט, בעת די יידענע האט אים דאן געפרעגט, האט ער אנ = געווּזן: אָט, דאָ ליגט ער! דאָך האט די יידענע עפּעס געדענקט פון פארגאנגענעם יאָר, אז ס'איז נשוון א צווייט אָרט; האט זי אים געפרעגט:

— פאראיאָרן, רובט זיך, האט איר מיר געווּזן אן אנדער אָרט?

לייזער = אברהמ'ששעס האט זיך נישט פארלוירן אוּן גלייך געענטפערט:

— איר ווינט דאָך אויך נישט שטענדיק אין איין דירה! נו, האט אייער פּאָטער זיך אויך איבערגעצויגן — אוּן היינט ווינט ער שוין דאָ...

פאר זיין צעבראכן, האלב = אייגנעפאלן הייזל איז געלעגן א בארג געטעסעטע קלע = צער — „באלעם". זיצט ער אויפמאָל אוּן רופט זיך אָפּ אויף די באלעם. גייט פארבי א באַ = קאנטער ייד, ווענדעט ער זיך צו אים:

— משה, קום אהער. איך פארבעט דיך אויפן „באל"... (ד. ה. זעץ זיך צו אויף אייגעם פון די באלעם).

פּוּרים האט לייזערקע פארפאסט זייגע אייגענע „פיר קשיות" אויף פּסח. די ערשטע קשיה: פארוואָס „לייגט" זיך מיר (איין) דער דאָך אוּן איך האב נישט קיין אייער? די צווייטע קשיה: פארוואָס האט דאס ווייב צעלאָזט די מאָרדע אוּן איך האב נישט קיין שמאלץ? דריטע קשיה: פארוואָס, אז עס איז דאָ א לאָך אין שוך ריגט אריין אוּן אז עס איז דאָ א לאָך אין מאָפּ ריגט ארוים? די פערטע קשיה: וואָס זאל איך טאָן, ווען איך האָב געפוּנען א „זשארנע" אין טעפל („זשארנע" — צווייטייטיק: א ברעקל צום עסן אוּן — א תבואה = קערן, וואס איז, לויטן דין, חמץ).

שמחת תורה פלעגט לייזערקע „דרשנען" ספעציעל פארפאסטע דרשות. אָט איז אייגע פון זיי:

זאָגט די גמרא, „אמר רב המקדש במלווה אינה מקודשת"; זאָגט רב, אז אייגער איז מקדש מיט אויסגעבאָרגטע, איז זי נישט מקודש. פרעגט זיך א קשיה: קומט אוים, לויט דעם מאמר, אז רב איז געווען א שלעכטער, שווער מאכנדיק די קידושין. מיר ווייסן אבער, אז רב איז דוקא א גוטער, ווייל עס שמייט בפירוש אין פסוק וסלחת לעוניגו כי חב הוא. נאָר דעם תירוץ קען מען פארענטפערן מיט א משל: עס זענען געווען צוויי פרייגט: יונה אוּן שלמה. האט יונה געבאָרגט ביי שלמה'ן געלט אוּן האט אים אָנגעזעצט. אין שטעטל האט זיך פאראשפרייט א קלאנג, אז יונה האט שלמה'ן „חתונה געמאכט" (פאלקסטימלער: צוגענג = מען דאס געלט). אז די יידן האבן דאס דערהערט, זענען זיי געקומען שבת צו שלמה'ן אויף קידוש. שלמה אבער האט נישט געהאט קיין בראנפן, ווייל ער האט נישט געהאט פארוואָס צו קויפן אוּן האט זיך זייער שלעכט געפילט. דאָרט איז אויך צופעליק געווען רב, האט ער

דעריבער פעסטגעשטעלט: „המקדש במלווה אינו מקודשת" ד.ה., אז אייגער „האט חתונה מיט „געפֿאָרגטעס" — „אינה מקודשת" — דארף ער נישט געבן קיין קידוש. אזוי איז צו זען, אז רב איז ווירקלעך א נומער, ווייל ער האט רחמנות געהאט אויף שלמה'ן...

און נאך א גלייכווערטל אויפן חשבון פון זיין אייגענער אָרעמקייט:

לייזער = אברהם'טשעס — וועלכער איז אגב געווען א קלייניגעוויקסיקער — קומט ארויס אין גאס און מרעפט זיינעם א באקאנטן און באקלאָגט זיך פאר אים, אז ער געפינט זיך אין א שווערער לאגע און האט נישט קיין געלט. דער פריינט עצה'ט אים זיך צו בֿאָרגן א פּאָר זלאָטעס. דערויף ענטפערט לייזער: „ווער וועט מיר דען וועלן בֿאָרגן. איך בין דאך א קליינער „לייזער"... (וואָרטשפיל: געמיינט: ער לייזט ווייניק געלט און וועט נישט האבן צוריקצוגעבן).

אהרן אָקסנבערג, וועמען מען האט געוופן „אהרן בערעס", אויך נישט קיין קלענערער אָרעמאן פאר לייזער אברהם'טשעס, האט אלע זייגע יארן געווויגט און א קעלער פון א רייך, קריסטלעך הויז. איבער אים, אויפן ערשטן שטאָק, האט געווויגט א פארמעגלעכער, קריסטלעכער אדוואָקאט — פיעכאָוויטש. אהרן = בערעס האט אבער מראָץ זיין אָרעמקייט, קיינמאל נישט פארלוירן זיין גוטמוטיקן הומאָר און זיך אליין לוסטיק געמאכט איבער זיין אָרעמקייט. אָט איז אייגער פון זיינע וויצן:

אהרן = בערעס מרעפט אין גאס א געווּסן פּראָגרעסיוון יונגנמאן און שמייט צו אים צו מיט א טענה:

— אייער נאנצע מאָדערנע תורה איז נישט ווערט א קאָפּיקע און איז בפירוש פאלש.

— ? ? ?

— אָט האט אייער קאָפּערניק דערקלערט, אז די ערד דרייט זיך. עס הויבט זיך נישט אָן און לאָזט זיך נישט אויס.

— פארוואָס?

— ווען די ערד זאל זיך דרייען, וואלט איך דאָך אמאָל אויסגעקומען פון אויבן און פיעכאָוויטש פון אונטן; אבער שוין אזויפיל יארן און איך בין אלץ פון אונטן (אין קעלער) און פיעכאָוויטש פון אויבן... (אויפן ערשטן שטאָק).

רפאל ראָזענצווייג איז געווען דער שמש פון מרים־קער „שמיבל" און גלייבצייטיק צו־פארדינט מיט א וועגעלע און א האלב = געפֿגרט פערדל, פארדינגענדיק זיך וצו יעדן ייד אין שטאָט, וועלכער האט באדארפט עפעס איבערפירן. וואס נוגע וויצן, האט ער שטענדיק „קאָנקורירט" מיט לייזער אברהם'טשעס און וועו זיי פלענן זיך מרעפן, פלענן זיי אים־פרובירן וואר פון זיי ביידן איז שארפזיניקער. אמאָל מרעפט רפאל ראָזענצווייג לייזער־אברהם'טשעס און שמייט צו אים צו מיט א נעמאכטן כעס:

— דו באָראָפּסט די נאנצע שטאָט (געמיינט, ווייל ער איז א קברן).

לייזער = אברהם'טשעס לאָזט זיך אָבער נישט און ענטפערט גלייך:

— און דו ביסט בעסער? דו פירסט דאָך איבער די נאנצע שטאָט... (געמיינט, אלס פורמאן).

פינטשעלע איז אננאנאנען פאר א שטאָט = בטלן. זיין פרנסה = נעבערין איז געווען דאס ווייב. ער אליין פלענט כמעט שטענדיק זיצן אין בית = מדרש; פלענט אבער זעלטן

זיצן אוּן לערנען. ער האָט געהאט א שארפן קאָפּ אוּן ליב געהאט צו פירן א ויכוח מיט וועמען עס לאזט זיך נאר. דערביי פלעגט ער קיינמאל נישט פארפעלן קיין געלעגנהייט מיט א שארפן וויץ אנצוגרייפן דעם קעגנער.

איז געווען אין קראסניסמאוו א ייד, אן אויפגעקומענער גביר, וועלכן מען האט גערופן „משה פּאַרך". דער ייד האט געוואלט אייגנערדן יעדן, אז ער קען לערנען אוּן פלעגט אין בית = מדרש שטעלן „קלאָץ קשיות". זיצט זיך אמאל דער אויבנערמאנטער ייד ביים משניות אוּן רופט צו פינטשעלען אוּן שטעלט אים אוועק אזא „קשיה":

— ניב נאָר א קוק, פינטשעלע, די משנה זאָגט: מאימתי קוראין את שמע בערבית — משעת צאת הכוכבים. אייגנטלעך, איז נישט צו פארשטיין: צו וואָס דארף דאס די משנה דערציילן, ווען מען לייענט קריאת = שמע; איך וויים דען נישט אליין, אז קריאת = שמע לייענט מען אין אָוונט?

פינטשעלע מאכט אן ערנסט פנים אוּן ענטפערט:

— פארשטייסט דאָך, וועז די משנה זאגט דאס נישט, וואלסטו טאקי נישט געווסט. זעסטו. משה, מיר איז א וווּנדער, דו זאלסט פרעגן אזא קשיה; נאר צוריקגעשמועסט איז עס פארשטענדלעך, — דו האָסט דאָך עפעס אנדערש אויפן קאָפּ... (געמיינט דעם פּאַרך).

הערשל צוקער איז געווען א וויצלער פון א גאנץ אנדער שניט. אליין שוין א מער פארמעגלעכער ייד, וועלכן מען האט געהאלטן פאר זייער א קלוגן. ער האט ליב געהאט אוּנטערצושטרייכן דאס פארהאָקאלע אין לעבן אוּן פעסטשטעלן אויף א וויציקן אופן לעבנס = אמתן. אָט איז איינס פון זיינע ווערטלעך:

— וואָס איז דער מייטש פון פסוק ומקבלין דין מן דין ואמרין קדיש?

— אז אייגער נעמט ביים אנדערן (געלט) מעג ער שוין זאָגן נאר דעם קדיש...

אָט אזוי האבן זיך געוויצלט פשוטע פאלקס = מענטשן. אוּן זאָל געזאגט ווערן דאָ וועגן זיי א פּאָר ערנסטע ווערטער, נישט נאָר דערפאר, וויל דאס בוך, וווּ די זכרונות ווערן געשריבן איז א יזכור = בוך, וועלכער איז א בלומיקער האקומענט פון אכזריותן אוּן מארדן, וואס האבן נישט קיין פרעצערענס אין דער געשיכטע פון דער מענטשהייט — נאר קודם כל דערפאר, וויל דער שרייבער פון די שורות איז אין דעם טיף איבערצייגט. די דאזיקע מענטשן האבן געלעבט א שווער, אבער ערלעך לעבן. אין זכרון טויכן אויף געשמאלטן פון די אוּן נאך צענדליקער מענטשן פון שמעטל קראסניסמאוו. אלע האָבּאשניקעס, וואס האבן פון זייער לעבן כמעט נארנישט געגאסן. מראָץ זייער אָרעמקייט, זענען זיי געשמאגן אויף א זעלמענער מאָראלישער הויך. אנדערש ווי צו לעבן אלס ייִדן, האבן זיי זיך אפילו נישט געקענט פארשטעלן. אלס ייִדן זענען זיי אויף א בעסטיאלישן אופן אויסגעמאָרדעט געוואָרן.

זייער אָנדענק איז הייליק פאר אונדז לדורות.

חסידישע טיפן

*

בען צוקערמאן

(לאָס־אנדזשעלאָס)

די שבתים און יום־טובים אין קראסנויסטאוו, זענען באמת געווען באהויבט מיט א געמיטלעכער, היליקער שטימונג און עלית־נשמה, וועלכע האט זיך אויך געשפירט אין יעדער יידישער שטוב און חסידים־שטיבל, ווי אויך אין בית־מדרש. די חסידים האבן אין די טעג געגלאנצט מיט אטלאסענע קאַפאָטעס, מיט שטריימלער און מיט זיידענע און סאמעטענע בגדים. פון די ארעמע, אבער זארגלאזע פנימער, האט ארויס־געשיינט גליקזעליקייט.

ווער פון אונדז געדענקט נישט די היליקע נאוה־דיקייט פון די יידישע „פרינצן", ווי זיי האבן זיך געפילט שבת אדער יום־טוב?

ווער פון אונדז, קראסנויסטאווער, געדענקט נישט פנחס־ישעיה'ס חומש־און רש"י־לערנען מיט די שניידערס און שוסטערס; ווי זיי האבן געשלונגען יעדעס ווארט, יעדן גע־דאנק ווער געדענקט ניט דעם שלוש־סעודות־פראווען פון פייוול שמש אין אלטן בית־מדרש? אמת, קיין נרויסע מענדערן האט מען ביי שלוש־סעודות נישט געגעסן, אבער די זמירות „בני היכלא" און די דברי־תורה, וואס מען האט דערציילט, בין עס איז געווארן טונקל — האט אלעמען אריינגעבראכט אין די עולמות־העליונים.

עס דערמאנט זיך מיר די מלווה־מלכה ביי מיכעלע דעם רב'ס, וועלכער איז אליין געווען א קבצן אין זיבן פאָלעס. ער האט נישט געווסט פון קיין צורת־המטבע, געזעסן יום ולילה און געלערנט. ער האט געהאט סמיכות אויף רכנות, אָבער פון דעם האט ער קיין לעבן נישט געמאכט. זיין ענערגישע פרוי, חנה, האט געהאלטן דעם היוון־פארקויף און מיט דער הילף פון עמלעכע דערוואקסענע טעכטער, וועלכע זענען שוין געווען ראוי לחופה, האבן זיי קוים פארדינט אויף צו דערהאלטן די נשמה. אָבער האט האט נישט גע־שטערט צו פראווען, אויף זיין בוידעם־שטיבל, מלווה־מלכות מיט גרויס פאָמפּע און התלהבות.

אין יאר 1920, ווען איך האב באזוכט פוילן אוּן אויך מיין געבורטס־שטעטל, קראס־
ניסטאוו, איז שוין ווייניק ווּאס געבליבן פוּן דעם אומאָליקן, געמיטלעכן אוּן אידילישן לעבן.
מיט דעם ערשטן שאָס פוּן די דייטשן, זענען א סך מאטעריעלע אוּן גייסטיקע ווערטן אוועק
מיטן רויך. אומעטום האב איך אנגעטראפן סקעפטיציזם, פעסימיזם. בלויז אין דער חורבה,
ווּאָס האט אמאָל געהייסן מרים־קער שטיבל, האב איך געפוּנען גרשון גלעזערס, ע"ה, א זון,
ווּעלכער האט מיט גרויס התמדה געלערנט גמרא. מיר שיינט, אז ער איז געווען פוּן די לעצטע
מאָהיקאַנער אין קראַסנישטאַוו.

אין א שבת־דיקן טאג האב איך געטראפן, פארנדיק אין צוג, א ייִדן מיט
א טאָכטער. דער ייִד מיט א לאנגער באָרד האט נישט געליקנט, אז מיט א קורצער צייט
צוריק איז ער געווען נאך א גרויסער מאמין. קוקנדיק אויף דעם ייִדן, האב איך זיך דער־
מאָנט אָן די ייִדן, ווּאָס איך האָב געקענט אין מיינע קינדער־יאָרן: פאר'עקשנ'טע קנאים,
ווּעלכע זענען גרייט געווען זיך מוסר־נפש זיין פאר ייִדן אוּן ייִדישקייט. ווי ווייט איז דער
דאָזיקער ייִד, ווּאס איז מחלל־שבת געווען, אוועק פוּן יענע טיפּן, ווי צ. ב. גרשון מיימאָן,
דעם נערער חסיד, אדער ישראל לערמאן, דעם טרויסקער חסיד, ווּאס פלעגט מיט זיין
„שמע־ישראל" אויפטרייסלען די בית־מדרש־ווענט. אפילו אזעלכע פשוטע, אבער טיף־
ערלעבע טיפּן, ווי חיים־יהודה דער דאָרפס־גייער אוּן מאָטעלע ווּאסער־טרענער, דער
אייביקער תהילים־ייִד, מיין באָטער יהושע יצקערמאַן ע"ה — ווּאלטן קיינמאָל נישט
נאָכגעלאָזן א קוצו של יוד פוּן זייער אמונה, שוין אָפּגערשרט פוּן חלול־שבת בפרהסיה.

דאס זענען געווען ייִדן מיט א שטארקן מאָראלישן מאראקטער אוּן מיט קריסטאל־
דיינע נשמות.

הבל על הבלים ולא משתכחין!

בטכנים

*

יעקב שאָק

ער האט עס נישט געקענט אין קראסנישטאוו א ייד מיטן נאמען אייזיק? מקטן ועד גדול — אלע האבן אים געקענט. האס איז א טיפ, וואס האדף פארצייכנט ווערן.

אז מ׳האט עמיצן געוואלט אויסזידלען — האט מען אים אנגערופן „אייזיק״; האט עמיצער געגעסן מיט אן אפעטיט, האט מען ווען אים געזאגט: „ער שלינגט, כמו אייזיק״; אויב אייגער האט געוואלט באליידיקן דעם צווייטן, האט ער אים געזאגט: „דו ביסט אזא חכם, ווי אייזיק״.

אייזיק איז געווען א ייד א געזונטער, פעסט געבויט, נאר איין חסרון האט ער גע־האט: ער איז געווען זייער פויל און האָט קיינמאָל נישט געוואָלט הערן ווען מרבעט און פארדינסט. צו דעם־צו האט ער נאָך געהאט א וועלפישן אפעטיט און קיינמאָל נישט זאט געווען. אז מען האט אים געפרעגט: „אייזיק, פארוואס גייסטו נישט ארבעטן, כדי זאלסט עפעס פארדינען״, פלעגט ער מיט א שמייכל פון א תם ענטפערן:

„ארבעט האט דער אויבערשטער נישט באשאפן פאר יידן, אזוי ווי עס שמייט גע־שריבן: „אתה בחרתנו מכל העמים״, אז מיר זענען דאס איינדערוויילטע פאלק. פארוואס־זשע זאל איך ארבעטן?. און דער עיקר: ווי אזוי קען א ייד ארבעטן, אז שבת איז דאָך שבת, זונטיק — איז מען מיד פון שבת, מאָנטיק איז „קריאת התורה״, דינסטיק — ווייסט איר דאָך אלע — איז אין קראסנישטאוו א יריד, מוז מען זיך דאָך דרייען א גאנצן טאָג אויפן יריד; מיטוואָך איז מען דאָך מיד פונעם יריד; און אז עס קומט דער דאָנערשטיק — איז דאָך ווידער „קריאת התורה״; און ווען פרייטיק, איז דאָך קיין רייד נישטאָ — עס איז דאָך ערב־שבת — פרעג איך אייך: האט א ייד צייט ווען צו ארבעטן. און צווייטנס, צו וואס דארף איך ארבעטן? צום ביישפיל, אז עס רעגנט, שמייט דער „פלעשלערינס״, א הויז, וו׳ איך קען זיך באהאלטן פון דעם רעגן און נישט בארעגנט ווערן, ווי די, וואס האבן הייזער. און אויב ס׳רעדט זיך ווען עסן — איז דען נישטא ביי אונדז קיין בעלי־בתים,

וואס גרייטן אָן אויף שבת א משאָלנט? אוּן איך עם דען נישט גלייך ווי אלע יידן? איך גיב מיך א לאָז אריין אין ר' חיים לאָרבערס הויז. א שיין ביסל יידישע איינוווינער נעמען זיך דאָרט"...

אוּן מאקע אזוי: אז אייזיק איז געקומען שבת אוּן ער האט זיך אוועקגעזעצט אויף די מ־עפּ אוּן די וואָלוויכע האט אים דערזען די ערשטע, האט זי שוין גענעבן צו ווּיסן אלע אייגנווינער, אז אייזיק איז דא. אוּן ווייסט איר ווער ס'האט הארט געווינט אין דעם הויז? שלמה = הערש לעדער = קרעמער, שלמה מושקאט, משה שויע, ביניש תבואה = סוחר, משה־חיים אייגבינהער, מענדל שמואל שמאראגד, שאָול ליבערמאן (דער פּולק = שניידער), ראכמיל גלעזער, שמואל זיין זון א. אגד.

אוּן שטעלט אייך פאָר, אז יעדער פּון די הויז = אייגווינער האט געשטעלט משאָלנט אוּן יעדער האט שוין געווּסט, אז שבת הארף זיך אייזיק אָנעסן צו דער זאָט. אוּן נאָך דעם עסן, אז מ'האט אים געפרעגט: אייזיק, ביסט שוין זאט? פלעגט ער ענטפערן: וואס הייסט זאט? אמת'דיק זאט וועל איך ערשט זיין וועט משיח קומען. אוּן אז ער וועט קומען, וועט גיין א רעגן פּון קליסקעלער מיט באָבעלער אוּן דאס מריסקער שטיבל וועט זיין א ישיסל אוּן דער בעלעמער — א לעפל — האמאלט גלויב איך זיך אנעסן צו דער זעט".

גלויבט מיר, אז אייזיק איז נישט געווען אזא נאר, ווי מען האט פּון אים געמאכט. ער פלעגט אמאָל זאָגן א גלייכווערטל. אזוי צום ביישפּיל, קומט ער אייגמאל אריין צו ר' חיים לאָרבער. דער אזיקער ייד איז געווען באקאנט אלס גביר; געהאט הייזער, קאָ־ואַרמעס אוּן האט געטאָן שיינע שידוכים מיטן מריסקער רבין, אויך ר' זיינווועלע קלעפּפיש איז געווען זיין מחותן. צו אָט דעם חיים לאָרבער אין הויז האט נישט יעדער געקענט אריינקומען. אבער אייזיק האָט געהאט א פּרייטיק, צו פּרייען צומריט צו ר' חיימ'ען, וועלכער האט ליב געהאט צו הערן אייזיקס א חכמה.

אייגמאל, ס'איז געווען א פּרייטיק, איז אייזיק אריינגעקומען אין ר' חיימ'ס הויז, אדורכגעגאנגען אלע צימערן, ביז ער איז צוגעקומען צום עס = צימער, ווו ר' חיים איז גע־לעגן אויף דער קאנאפּע. ר' חיים האט נישט אזוי שנעל באמערקט אייזיקן, דאקעגן אייזיק האט זיך ארומגעקוקט אוּן האט דערזען דעם מיש, וואס איז געווען שיין געדעקט אויף שבת. אויפן מיש זענען געלעגן 12 חלות, א גראפּין ווויין, אוּן א פּולאמיסיק פּיש. וועו ר' חיים האט באמערקט, ווי אייזיק שמייט ביי דער טיר אוּן קוקט אריין, האט ער אים געפרעגט: וואס ווילסטו זאגן, אייזיק? דערויף האט אים אייזיק געענטפערט: וואס זאל איך אייך זאגן, ר' חיים — די וועלט זאגט, אז ר' חיים איז קלוג אוּן אז אייזיק איז א נאר; פרעג איך אייך, ר' חיים: וועו דאָס אלץ, וואָס ליגט צוגעגרייט אויפן מיש: די חלות, די פּיש, דאָס ווויין, וואלט געשמאגן ביי אייזיקן, וואלט אייזיק נישט געלעגן אויף דעם קאנאפּע — איז אייזיק א נאר אוּן ר' חיים איז קלוג?

פּונדעסטוועגן איז אייזיק דער בעלן געווען א מענטש, וואס האט קיינעם קיין שאדן נישט געברענגט.

אוּן פארוואס האבן אים די היטלעריש בעסטיעס דערמארדעט?

זכרונות

די השכבה

*

בען צוקערמאן

(לאס־אנדזשעלאס)

ביים אָנפאנג וויל איך באמערקן, אז מיין קאפיטל זכרונות וועט נישט זיין קיין פולקאָמע אהבעם, נאָר באשיידענע זכרונות פון א ייד פון א נאנץ יאָר. כ׳וועל אָנפאנגן פון דער צייט פון דער רוסיש־יאפאנישער מלחמה.

צו יענער צייט איז אונדזער שטעטל נעגאנגען כאדאָרעם. די יידן האבן זיך אויפגעמיליט אין צוויי גרופן: פראָ־יאפאניש און פראָ־רוסיש. דאס אלטע בית־מדרש איז געווען דער אָפענער פאָרום, וווּ עס זענען געפירט גיוואלדן היציקע דעבאטן. דעם מאטעריאל פאר די דעבאטן האט מען גענומען פון „הצפירה", וואס איז דער־שינען אין וואַרשע. אונטער דער רעדאקציע פון חיים זעליג סלאָניימסקי ע״ה איז פון דער מענלעכער ייִדישער צייטונג „דער פרייַנד", וועלכע איז דערשינען אין פעטערבורג, (היינט לענינגראד), אונטער דער רעדאקציע פון אשר ניטזבורג. אמת, קיין גרויסע צאָל לייענער איז נישט געווען אין ביידע שפראכן — סיי פון העברעאיש, סיי פון ייִדיש. אָבער די השכלה — בת השמים — האט שוין דאן אנגעהויבן אריינדרינגען אין אונדזער שטעטל, און עס האבן צירקולירט אין שטעטל — בסוד־סודות — אזעלכע מריפה־פסולים", ווי: „אהבת ציון" און „אשמת שומרון" פון אברהם מאפו, „התועה בדרכי החיים", „קבורת חמור" פון ב. סמאָלענסקי און „דאס פוילישע יינגל" פון יואל לינעצקי. עס האבן אויך אנגעהויבן דערשיינען אין העברעאיש און אויב כ׳האט קיין מעות נישט, איך אין ייִדיש, פראָם. נרעצ׳ס „ייִדישע נעשיכטע", ארויסנעמען אין וועכנטלעכע העפטן, וואס אונדזער יונגע האט אין נעהיים געשלונגען מיט גרויס התמדה.

דער דרייפוס־פראצעס און דער קישינעווער פאָגראָם, האבן נעהאט א גרויסן אייִנ־פלוס אויף דער דערוואכנדיקער בית־מדרש־יוגנט, אין וועמענס נשמות ס׳האט אנגעהויבן אריינדרינגען דער נאציאנאלער באוווסטזיין. עס האט זיך אָרגאניזירט א געהיימע גרופע,

וועלכע האט זיך פארנומען מיטן פארשפרייטן די נייע געהאנקען אויף דער יידישער גאס. מיין ווינציקייט, לייזער לאפער, שלמה שאַרף, לייבל נאָסקער און לייזער גרינבערג האבן גע־ הערט צו די ערשטע אָרגאניזאַטאָרן פון דער האזיקער גרופע. מען האט שטודירט רעם רמב"ם און זיין פילאָזאָפיש ווערק, רעם „מורה נבוכים", ווי אויך רעם מאָדערנעם איים־ טייטשער פון תלמוד, ד"ר שלמה רובין פון עסטרייך.

צו יענער צייט פלעגט אויך רער „בונד" שיקן — פון צייט צו צייט — צו אונדז אין שטעטל זיינע פארשטייער, בכדי צו אָרגאניזירן די שנייידער־געזעלן און די גייטאָרינגס. קיין אנדערע אינדוסטריע = צווייגן זיינען בייַ אונדז אין שטעטל נישט געווען.

מיר האבן אויך געפרוווט באווירקן די בית = מדרש = יונגע איבערצופארן קיין וואַרשע און זוכן תכלית, דורך אויסלערנען זיך א פאַך, אָדער ווערן געשעפטס = אָנגעשטעלטע. די פרווון האבן געהאט זייער ווירקונג. ס'פלעגט מרעפן, אז די קינדער פלעגן בייאכט זיך

די ערשטע משכילים אין קראסניסטאוו

עס שטייען (פון רעכטס אויף לינקס): שלום זינגער, משה שטיצער, דוד בוימפעלד, פייוול בוימפעלד (לאס = אנדזשעלאס), לייבל לערמאן (טשיקאגא), פישל הערשטיין (פילאדעלפיא), יוסף מיימאן (ווי־ ניפעג), אלטער האָפמאן (ניו = יאָרק).

עס זיצן: בערל מיימאן (ווינניפעג), צביה לאָפע, בען = צוקערמאַן (לאס = אנדזשעלאס), איטע לעוי־ קאָוויטש (קאנאדע), מרדכי לעוקאָוויטש.

„ארויסגעבענען" פון די עלטערנס הויז אוּן פארשווינדן. אין אזעלכע פאלן פלעגן די עלטערן זיך באלד אָנשטויסן אויפן נייעם אדרעס פון די קינדער...

עס האבן זיך אָפּגעשפּילט מראגישע סצענעס אוּן דעם שולדיקן אין דעם האט שוין קיין צרות נישט געפעלט. אָפּריסן א יונגנמאן פון דער גמרא אוּן אים שיקן קיין וואַרשע, איז געווען אין די אויגן פון פיל יידן, א געפערלעכער שריט, כאָטש אין זייערע הייַמען האט געהערשט אָרעמקייט אוּן נויט אוּן א עסער וויניקער וואלט פיל פארלייכטערט דער משפּחה. א פּאָטער פון מיינעם א חבר, האט צו מיר זיך אויסגערופן, וועגן איר האָבּ'אים געפרווט בארואיקן, זאָגנדיק אים, אז זיין אנטלאפענער זון וועט וועלן א היטל־מאכער אוּן געפינט זיך אין נוטע הענט:

„בעסער זאל ער שמאכן ביי דער גמרא, איידער וועלן א מחלל־שבת אין וואַרשע".

די קנאים פון אוּנדזער שטעטל האבן אנגעהויבן אן אָפּענעם קאמף מיט אוּנדזער אפּיקורסים — אזוי האט מען אוּנדז גערופן. עס איז דערנאנגען צו מסירות, אז מיר פארשפּרייטן בונדישע לימעראטור. איינמאל מאקע האט מען אוּנדז ארעסטירט אויף א קורצער צייט צוליב אזא מסירה. צוליב דעם דאזיקן קאמף, איז אין שטעטל געווען לעבעדיק.

דער קאמף איז געווען זייער א פארבימערטער. אין א געוויסן שבת האבן די חסידים מעפּב געווען די קריאה, בין מען וועט אוּנדז, די „זינדיקע", מחרים זיין אוּן ארויסוואַרפן פון בית־מדרש.

מיט דער צייט האבן מיר באקומען א שטיקל אָנשפּאר ביי די „עם־הארצים" — וויַ די חסידים פלעגן רופן די דאָרף־נייער אוּן די בעלי־מלאכות. די לעצטע האבן אוּנדז אנגעהויבן פארשמיין אוּן מיר האבן זיי נעווענען אויף אוּנדזער זייט אין קאמף קעגן פאנאטיזם אוּן פינצטערניש.

דער ציוניזם, וועלכער האט זיך נאָר וואס באוויזן אויף דער יידישער גאס, האט נאך דאן נישט געהאט קיין גרויסע השפּעה אויף אוּנדזער יוגנט; דאס איז געווען דער־פאר, וויַל די ציוניסטישע באוועגונג איז דאן געווען ארימסאָקראטיש, זייער שוואך אוּן האט נישט דערגרייכט אין די קלענערע מקומות אין פוילן.

די יידישע באפעלקערונג אין קראסנישטאוו — ארום 250 משפּחות, אוּן ערך 2500 נפשות—איז באשטאנען פון חסידים, אָנהענגער פון אלערלי רביים. א היפּשע צאָל בעלי־מלאכות, דאָרף־נייער, סוחרים, מעקלער, מלמדים; א קליינע צאָל פון פריַע פראָפעסיעס; זייער ווינציק גנידים, כמעט קיין אינדוסטריע, אייניקע פאָדריאָטשיקעס (צושטעלער) אוּן וואלד־סוחרים.

אחוץ דעם א ביסל כלי־קודש: שוחטים, רב, מורה־הוראה, מלמדים, שמשים, סופ־רים, וועמעס מאטעריעלע לאגע איז אלעמאָל געווען א קלאָגעדיקע. די שוחטים האבן גע־מאכט א לעבן אדאנק דער כשר'ער טאָקסע; דער רב אוּן דער מורה הוראה האבן אוּנטער־געהונגערט — זייערע שכירות זענען געווען זייער מאָגערע. די קאנצעסיעס פון היוון־פאר־קויף האט פיל נישט אריינגעבראכט, אָבער די מחלוקתן אַרום די כלי־קודש איז שטענ־דיק געווען א גרויסע. יעדער צד האט נעפירט אן עקשנותדיקן קאמף פאר זיין קאנדידאט אויף א רב. די אסיפות פאר מעות חיטים זענען געווען לעבעדיקע. דער „מיטל־קלאס", האט אלע מאָל נעמאדערט, אז מען זאל ארויסלייגן א גרויסן שטייער אויף דעם פּסחדיקן מעל

פאר מעות = חיתים. אבער שטענדיק האט אזא שטייער געגעבן די פארקערטע רעזולטאטן, ווי מען האט זיך פארגעשטעלט: די ארעמע = לייט, וועלכע האבן געהאט גרויסע פאמיליעס האבן פארברויכט, פראָפּאָרציאָנעל, מער מצות, ווי די רייכע; צוליב דעם, וואס זיי האבן זיך נישט געקענט דערלויבן צו קויפן קיין „לוקסוס = זאכן", ווי: פלייש, פיש א. א. וו., אזוי ארום האבן זיי, קויפנדיק עטלעכע פוד מצות, אליין באצאָלט די שטייערן און די רייכע האבן ווייניק = וואָס געגעבן אויף מעות = חיתים.

אזוי, מער = ווייניקער, האט אויסגעזען דאס לעבן ביי אונדז אין שטעטל ביזן יאר 1907, ווען איך האב פארלאזט קראסנישטאוו און אויסגעוואנדערט קיין אמעריקע.

מיט די נייע ווינטן, וואס האבן דאמאלט געבלאזן אין אייראפע און מיט דעם אויפשטייג פון פארשיידענע „אויזמען", איז אויך אינדזער יוגנט באאיינפלוסט געווארן דורך פארשידענע פאָליטישע גרופּירונגען, ווי צ. ב.: „פועלי = ציון", „בונד", מערימאָריאליסטן, א. א. וו. מיט דער צייט האט זיך די יוגנט געצלעלט באפרייט פון די אָרטאָדאָקסישע איינפלוסן און זיך אָנגעשלאסן אָן די באוועגונגען, וואס זענען געווען צוגעפאסט צו זייער עקאָנאָמישן לעבנס = שטייגער.

די אויסוואנדערונג פונעם שטעטל האט זיך כסדר פארגרעסערט, טראָץ דעם, וואס דער עלטערער דור האט הערויף געקוקט זייער קרום, בפרט אויף די, וואס זענען אוועק קיין אמעריקע.

דער אלץ וואקסנדיקער אנטיסעמיטיזם, וואס האט אלץ מער און מער געדריקט אויף די יידישע ווירטשאפטלעכע פאָזיציעס, האט שטארק באווירקט די עמיגראציע = שטרעבונגען פון דער יידישער באפעלקערונג, וועלכע איז געווען געצוווונגען צו זוכן „תכלית".

אביסל זכרונות

*

ל. גרינבערג

(וויניפעג)

קראסנישטאוו איז געווען נישט קיין גרויסע שטאָט אין פאלהלייך מיט אירע שוועס־טער־שטעט: בעלזע, כרובּיעשאָוו א. אנד. זי איז אבער געווען אנדערש פון זיי; דער פּראצענט פון דער יידישער באפעלקערונג לגבי דער גיט־יידישער איז געווען א קלענע־רער, ווי אין די אויבנדערמאנטע שטעט. קראסנישטאוו איז אבער געווען בארימט מיט אירע שיינקייט, ריינקייט און מיט אירע פייגע, ערלעבע און רואיקע מענטשן. „אל תסתכל בקנקן, אלא במה שיש בו".

די שטאָט איז באשטאנען פון צווי גרויסע קוואדראטנע פיר־קאנטיקע גאסן, אזוי ווי איין קאסטן אינעם אנדערן. איך וועל אנרופן דעם אינעווייניקסטן: דער ערשטער.

דער ערשטער קוואדראט איז געווען פארבויט מיט שיינע, שטיינערנע 3־ און 4־שטאָ־קיגע בנינים, שיין געפארבט פון אויסגווייניק. אין דער מיט פון דער שטאָט א זייער שיי־נער פּארק מיט אלייען צום שפּאציירן. אין צענטר פונעם פּאַרק — א שיינע, כמעט קינסט־לערישע אלטאנקע, ווו דער מיליטערישער ארקעסטער פלעגט שפּילן א גאנצן זומער — פון 6 ביז 10 אזייגער אָוונט.

פון צווישן די הייזער האט ארויסגעשיינט דאס ראט־הויז מיטן שטאָט־זייגער אויפן שפּיץ טורעם. ביי די ראָגעס (ווינקלעז), האבן זיך די גאסן פון ערשטן קוואדראט גע־צויגן אריין אינעם צווייטן — אויך זייער א שיינער, אבער שוין נישט ווי דער ערשטער. די גאנצע שטאָט איז געווען ברוקירט. פון די פראנט־הייזער ביז צום מיטן וועג, איז גע־ווען א בריטער טראָטואר. פון ביידע זיטן טראָטואר — בוימער, ספּעציעל געפלאנצטע. צווישן דעם טראָטואר־פלאץ און דעם בריטן פּאַר־וועג האבן זיך געפונען ריינשטאָקן. דער טראָטואר־פלאץ און דער וועג צום פּאַרן, זענען געווען ברוקירט א ביסעלע משופע אזוי, אז דאס רעגן־וואסער האט זיך נעזאמלט אין די רינעס אריין און דורך זיי

אָפּגעפּלאָסן צו די צוויי מייכן, וואס האבן ארומגערינגלט אונדזער שטאָט פון צווי זייטן. נאכן גרעסטן רענן איז ביי אונדז קיין בלאָטע נישט געווען; די שטאָט האט גאָר אויסגעזען ווי אָקאָרשט אן אָפּגעוואשענער טיל. די שטאָט איז געשטאנען אויף א הויכן פּלאַץ; די מייכן — נידעריקע און אלע = אלעם איז אָפּגעשוועמקט געוואָרן אין די מייכן אריין.

אביסל ארויסגערוקט פון שטאָט — אין דער ריכטונג צום לובלינער שאָסיי — שיינע הייזער, גרעסערע און קלענערע, ווי פּאלאצלעך און גלאָט שיינע בנינים ,פּריוואטע, ווי אויך רעגירונגס = בנינים: גערישט = הייזער, פּאָסט, א באַנק, קריין= אמט, רעגירונגס = שולן, א גימנאזיע. דא האט זיך אויך געפונען די תּפיסה און די מילי= טערישע קאזארמעס.

דאס אלץ האט פארנומען א שיינעם און גרויסן שטח.

די דריי גרויסע שאָסייען: זאמאָשטשער, רייוויצער און לובלינער ,האבן צוגעגעבן דער שטאָט פיל שיינקייט, באוועגונג און לעבעדיקייט.

דער שענסטער — דער לובלינער — האט זיך געצויגן עטלעכע מיל אויסער דער שטאָט, מיט בוימער פון בויד זייטן. שיינע הויפן און סעדער מיט די פארשידנסטע פרוכטן, וועלכע האבן פארשפרייט אן אַראָמאט אויסער דעם וועג. די לאָנקעס, הויכע, שיינע בערג, וואס האבן מאיעסטעטיש ארומגערינגלט די טייכן און די נאָענטע סאָסנע= וועלדער — האָס אלץ האט געהאט א גרויסע ווירקונג אויפן נאנצן שטייגער לעבן, כא= ראקטער און געמיט = צושטאנד פון דער באפעלקערונג, איבערהויפט אויף דער יידישער. און אויב ס'איז דאן געווען א וועלט, אז „די יידן לעבן פון דער לופט", ד. ה. אָן א באָדן — האבן זיי ביי אונדז געלעבט פון דער לופט ממש...

חסידים פון כל המינים זענען אין די פּוילישע שטעט און שטעטלעך קיין נייעם נישט געווען, ווייל פון דעם עלעמענט איז באשטאנען דער רוב מנין און רוב כּבֿוד פון דער יידישער באפעלקערונג, און, פארשטייט זיך, אז אויך אין קראסנסטאוו, זענען זיי גע= ווען — מכל המינים, אָבער גאָר פון אן אנדערן כאראקטער זענען די חסידים פון קראס= נסטאוו: נישט אזוי פארטראכט, נישט אזוי אָפּגעלאזן און צעטראגן, פארקערט: ציכטיקע, פארפוצטע האבן זיי גרופּעסווייז שפּאציערט אין די אלייען פון שטאָט = פּאַרק, אָן איבעריקע זשעסטיקולאציעס און תנועות; און געשמועסט האבן זיי פון אלץ: חסידות, פּלפול, קבלה, חקירה, רפי'שע מעשיות, פּאָליטיק, נייעס — וועלטלעכע און שטאָטישע; אזוי בין פארטאָג. מען פלעגט טיילמאל פארגעסן אין עסן אונט = ברויט און אפילו אויך אין א מעריב = דא= וועגען. ערשט פארטאָג האבן זיך א טיל אוועקגעשטעלט ביי א בוים אָפּכאפן דעם מעריב. און האט אלץ איז פארגעקומען שטיל, באשיידן און שלוות'דיק, אָן קריגערייַ, אָן היצן זיך, נאָר מיט רואיקער געלאסנקייט, פול מיט ווירדע און אכטונג פון אייגעם צום צווייטן.

צו דעם בשלום'דיקן צוזאמענלעבן פון איין מין חסידים מיטן אנדערן, האט אויך צוגעהאלפן א נעווייסער פאָרפאל: די צוויי בתי = מדרשים, וואס זענען צוליב דער בא= קוועמלעכקייט פון דער נאָר פריערדיקער, שנים קדמוניות'דיקער, יידישער באפעלקערונג, נע= שטאנען ווייט פונעם איצטיקן שיינעם יידישן צענטר = שטאָט; איז דער בית = מדרש, נאָר דער נאָענטערער, אָפּגעברענט געוואָרן. די מריסקער חסידים, די גרעסערע מערהייט פון די שטאָטישע יידן בכלל און פון די אנדערע מיני חסידים בפרט, זענען גלייכצייטיק אויך גע=

וועו די רייכסטע אין שטאָט. זיי האבן געהאט פאר זיך אויסגעבויט א גרויסן שטיינערנעם בנין אין צענטר = שטאָט אלס זייער אייגן „מרישקער שטיבל". נאר דער שריפה איז דאס „מרישקער שטיבל" פארוואנדלט געוואָרן כמעט אין א בית = מדרש פאר גאנץ קהל. איז ווילנדיק, ניט = ווילנדיק האט יעדער אייגער געמוזט טאָלערירן דעם אנדערנס מנהגים אוו אויך רעספעקטירן מיט גרויס כבוד אייגער דעם אנדערנס אדמו"ר אוו אפילו איים הערן אייגער דעם אנדערנס מעשיות וועגן די ניסים ונפלאות, אָדער גאָר אותות ומופתים פוו זיין אדמו"ר. אוו מען איז געוואָרן ווי איין גרויסע חסידישע משפחה. אלע יונגע=לייט= לער (קעסט = קינדער בלע"ז), גרויסע בחורים אוו די יונגערע בית = מדרש'ניקעס, זענען צוזאמען געזעסן אוו געשמאק געלערנט אזוי, אז די באצויבערנדע, קרעכצנדיקע אוו הער= ציקע קלאנגען פוו די לערנערס האבן זיך געהערט ווייט ארום אוו דער מקום = תורה האט נענאָסן פוו א סך יראת = הכבוד אוו האט געשמ'ט אין דער גאנצער נענגט מיט די גומע לערנערס; במעט אלע מושלמים בכל המעלות — אי חסידיש, אי וועלטלעך = מאָדערנע.

צו דעם אלעם איז אבער נעקומען א ראדיקאלע עגדערונג אין די יאָרן 1904 — 1906, וועו ס'האט זיך אריינגעכאפט דער פונק אדער א גאנצע שיין פוו השכלה.

אבער די עפאָכע פאדידגט אוו מוז האבן א גאָר באזונדערן אוו גרויסן קאפיטל אָדער קאפיטלעך.

די ערשטע קראסניסטאיוער עמיגראנטן אין אמעריקע

*

בען צוקערמאז

דאס איז פארגעקומען אין יאר 1908. א גרופּע קראסניסטאווער לאנדסלייט האבן מיר באזוכט אין מיין באשיידענער דירה אין די בראָנקס, אין ניו־יאָרק. צווישן זיי האט זיך געפונען מיין חבר מאַקס קאָהן, אָחער ווי מען האט אים גערופן אינדערהיים, מרדכי פּסח בן קאָסיאַן (א דאָרף נעבן קראסניסטאוו).

מיט א שעמעוודיקער מינע נעמט מאַקס ארויס פון טאש א בריוול פון א בן עיר, פון דער ייִדישער קאָלאָניע ליפּטאָן = סאַסק, אין מערב קאנאדע. אין דעם בריוול שרייבט אים זיין באקאנטער, מענדעלע שיפער, אז ייִדן אין מערב = קאַנאַדע „פארמעווען", ד. ה. זיי באארבעטן די 160 אקער = ערד, וואס די קאנאדער רעגירונג האט צוגעשטעלט פאר יעדער ייִדישער משפּחה בחינם. די רעגירונג האט דערביי געשטעלט געווייסע באדינגונגען: יעדער, וואס באקומט ערד, מוז זיצן אויף דעם לאנד וויניקסטנס זעקס חדשים אין יאר; באארבעטן יעדעס יאר לכל הפּחות צען אקער לאנד און ערשט נאך דריי יאר, אויב מען פאַסט זיך צו צו די באדינגונגען, באקומט מען א „פייטעל" און מען וועלט א בירגער.

לייענענדיק אונדזער לאנדסמאנס אינפארמאציע, האט מען צווישן די שורות נעמט באמערקן, אז די אינפארמאציע איז — פראָפּאגאנדע. ער אליין האט געוואָלט פארקויפן זיין פאַדם און האט דעריבער מיט העלע פארבן געמאָלט דעם נייעם ארץ זבת חלב והבש אין דער קאָלאָניע ליפּטאָן, צווישן די קאנאדער פרעריעס. מיר אָבער, יונגע אידעאליסטן און אומדערפארענע יונגעלייט, נאָר וואס אנגעקומענע פון פוילן, האבן נישט באמערקט.

מיר האבן געפונען חסרונות אין אמעריקע אויף יעדן שריט און טריט. די „סוויט שעפער", וואס פעדלערייט, דער הוי = הא, דאס בחפזון'דיקע ארט לעבן און דאס געלט = געיעג

פון די ייִדישע אימיגראנטן, ווי אויך דער ראדיקאליזם, אנגעפירט דורך בנימין פיינגבויִם אין די יום = כפור = בעלעך פון די אזוי גערופענע „פרייהייטקעך", וואס זענען נעווען פריי פון דעמקן, האט זיך שווער געליינט אויפן נעמיט פון אונדז, די יונגע ייִדישע אימיגראנטן פון די קליינע פוילישע שטעטלעך.

האט מען הערבער דעם זעלבן טאָג, ביי מיר אין שטוב, אויסגעארבעט א נענויעם פלאן פון א קאָאָפעראטיווער קאָלאָניע מיט אלע דעטאלן. מיר האבן באשלאסן צו אנטלויפן פון ניו = יאָרק און ווערן קאָלאָניסטן, יניע כפּים'ניקעם אין קאנאדע. מעקס קאָהן איז באַויפטראגט געוואָרן זיך דורכצושרייבן מיט מענדעלע שיפער, בכדי פון אים צו באקומען צוגאָב = אינפארמאציעם.

אין א קורצער צייט נאכדעם, זענען מיר ארויסגעפארן קיין וויניפעג, דעם טויער צו מערב = קאנאדע. ביים אנקומען קיין וויניפעג האט אונדז אויף דער סטאציע אָפּגעוואַרט אן אימיגראציע = באאמטער, וואס האט באקומען א טעלעגראם, אז מיר קומען אָן. ער האט אונדז אויף מאמע = לשון אָפּגענעבן א ברייטן שלום = עליכם און האט אונדז אריינגעפירט אין א פייגעם, ציכטיקן און וואַרעמען אימיגראנטן = הויז, וואס ווערט אויסגעהאלטן דורך דער רעגירונג. אונדזער גרופּע, וואס איז באשטאנען פון 6 פערזאָן, איז פון דער אייזנבאן = באאמטער אויפגענומען געוואָרן מיט א קאָאָרדע און אין אן אויפאָרם און דערמ א זאפטיקן ייִדיש. ער האט אונדז באטראכט, מיט זיינע קלוגע אויגן פון קאָפּ ביז פים, און האט אונדז אינפארמירט, אז פון וויניפעג קיין ליפטאָן דארפן מיר נאך דורכמאכן בערך 500 מייל. ער האט אונדז געהאלטן, אז איידער מיר פארלאזן וויניפעג, זאלן מיר זיך פריער פרעגן מיט מיסטער העפנער, דעם פארשטייער פון י. ק. א., וועלכער וועט אונדז נעבן די ריכטיקע עצה וואס צו טאָן. ער אליין איז געווען זייער סקעפטיש וועגן אונדזערע פלענער, און באטראכטנדיק אונדז, האט ער אונדז פאָטערלעך גע'עצה'ט: קינדערלעך, פארבליבט אין וויניפעג, איר וועט זיך דאָ לייכטער איינארדענען. מיין פרוי האט צוגעשטימט צו מר. גודמאנס עצות און פרובירט אויף אונדז ווירקן, און מיר זאלן מסכים ווין זיך איינצואַרדענען אין וויניפעג צווישן יידן, אָבער מיר, די פיר לאנדסלייט, האבן נישט געוואָלט ענדערן אונדזערע פלענער. מיר האבן באשלאסן זיך צו מרעפן מיט דעם י. ק. א.= פארשטייער, העפנער, און אפילו וען ער וועט אונדז מאכן שווערישקייטן, זאָלן מיר דאָך פארן קיין ליפטאָן.

האט איז געווען נאָוועמבער 1908. די ווינטן אין מערב = קאנאדע האבן שטארק געבלאזן און די קעלטן זענען געוואָרן שטארקער פון טאָג צו טאָג. מיר זענען ארויסגעקומען צו מיסטער העפנער, וועלכער האט אונדז וואַרעם אויפגענומען. ער אליין איז געווען אן אלטער קאָלאָניסט פון רוסלאנד און באארבעט א גרויסע פארם אין קאנאדע. נאכדעם ווי ער האט אונדז באטראכט, האט ער אונדז געזאָגט: קינדער, איר זייט נאָאיוו, איר וועט פארשווארצט ווערן און נאך א קורצער צייט וועט איר אוועקווארפן האט לאנד שטארק אנטוישטע; עס איז נישט פאר אייך. דערביי האט ער מיט א שמייכל זיך געוועגדעט צו מיר: יונגערמאן וויזט מיר אייערע הענט. אנקוקנדיק זיי, האט ער צוגעגעבן מיט א לייכטן

חוזק: אייערע העגט זענען פאר בלעטערן די גמרא און נישט נאר ערה״ ארבעט. מיר אָבער האבן זיך איינגע׳עקשנט און גיט געוואָלט אויפגעבן דעם פלאן.

אין צוויי טעג ארום זענען מיר ארויסגעפארן פון וויניפעג, און דעם 15טן נאָוועמ־ בער זענען מיר אנגעקומען קיין ליפטאן. דאס האזיקע שטעטל האט פארמאגט כערך 200 אייגווויינער, צווישן זיי א 40 — 50 יידן.

מיר זענען אריין צו א יידישן קרעמער, וואס האט געהאנדלט מיט די יידישע קָא־ לאניסטן, מר. משה באלדאן, האט ער געהייסן. דאס איז געווען א ייד, א חכם און א משכיל פון בעסאראביע. ער האט אויף אונדז געהאט רחמנות און אויך ער האט אונדז נעראטן, אז אויב מיר האבן אויף הוצאות, זאלן מיר זיך אומעקרן קיין ניו־יָארק אדער קיין ווינ־ פעג. דאס ווילדע לעבן אין די פרעריעס איז נישט פאר יידן, איבערהויפט פאר יידן, וואס קומען פון ניו־יארק — האט ער געזָאגט. ער האט אונדזן פארבעטן אויף אָוונט־כרוים, בעת וועלכער ער האט אונדז דערציילט די געשיכטע פון דער יידישער קָאלָאניזאציע אין מערב־קאנאדע. ער אליין איז געווען פון די ערשטע יידישע קָאלָאניסטן, וואס זענען נע־ קומען אהער פון בעסאראביע נאכן קישענעווער פָּאגראָם און האט די געשיכטע גוט נע־ קענט.

אין יאר 1903 האט די י. ק. א. צוזאמען מיט דער קאנאדער רעגירונג, געבראכט 200 יידישע משפחות פון רומעניע און זיי באזעצט ארום ליפטאָן, קופער, דייזערט און סאסק. דער מענטשן־מאטעריאל איז נישט געווען צופעפאסט צו פארמערי. האס זענען מערסטנטייל געווען יידן אָן א באשטימטער באשעפטיקונג. די „מומע י. ק. א.", האט זיי געוואלט פארוואנדלען אין פויערים און האט דערבּיי פארגעסן צו פארזארגן זיי מיט ספע־ ציפיש יידישע אנשטאלטן, ווי: א שוחט, מוהל, מלמד, מקווה א. א. וו. דער קריסטלע־ כער פארוואלטער ארטשו מעק נאב, האט נישט פארשטאנען און זיך נישט פאראינטערע־ סירט מיט די יידישע הצטרכות'ן. עס האט געטראפן, אז מען האט ביי אים באשטעלט מצות אויף פסח, זענען זיי אנגעקומען דעם צווייטן טאג שבועות... די יידישע פארמערס פון רומעניע, האבן שטארק געהאלטן פון יָאר־צייט נאר זייערע פארשטארבענע קרובים. אייגנטאל האבן זיי באשטעלט בייט פארוואלטער יארצייט־ליכט, האט ער געבראכט א גאנצן וואגָן וועלכע ליכט.

פיל וועלכע טראגי־קָאמישע פאסירונגען האט אונדז משה באלדאן דערציילט, בכדי אוועקצונעמען ביי אונדז דעם חשק צו פארן אויף דער קאלאניע. מיר האבן ביי־אים געוואכטיקט און צומארגנס זענען עטלעכע יידישע קאלאניסטן געקומען צו אים קויפן פארשי־ הענע זאכן. זיי האבן אונדז באטראכט מיט ביטול און רחמנות. נו, חברה, האט אייגער זיך אפגערופן צו אונדז, אויב איר ווילט פארשווארצט ווערן, קומט מיט מיר און איר ווע־ לייך פירן צו מענדעלע שיפער. מיר האבן זיך געשלעפט ביז האלבע נאכט, ביז מיר זענען אנגעקומען צו מענדעלע שיפער, וועלכער האט אונדז אין זיינע ברייטו אריינטירט צו ווארן קא־ לאניסטן. מיר האבן אים אויפגעוועקט פון שלאף. זיין דירה איז געווען זייער א שמוציקע, ווייל ער האט געווויינט אליין אן זיין פרוי און קינדער, וועלכע זענען נאר געווען איז פוילן. מיר זענען אלע געווען הונגעריק ווי די וועלף און זייער מיד פון וועג. ער האט פארגעלייגט

מיין פרוי זיך צוליב אויף זיין געלעגער און די מענער זיך אוועקזעצן ביים טיש, בכדי זיך דורכצושמועסן. מיין פרוי האט זיך נישט געקאנט צורירן צו דעם שמוציקן געלעגער און צוזאמען מיט אונדז זיך אוועקגעזעצט ביי א לאנגן טיש, אדורכצושמועסן זיך ווען „תכלית".

מענדעלע שיפער האט אונדז געבעטן רעדן שטיל, וויל זיינע קינדער ד. ה. זייגע תלמידים שלאפן אונטער דעם טיש. עס האט זיך ארויסגעוויזן, אז חוץ א פארמער איז ער אויך א מלמד און א בריוו = שרייבער פאר די ייִדישע פארמער און פארמערקעס, וועלכע קענען נישט שרייבן.

אונדזער בעל מדבר, מעקס קאהן, פרעגט אים: היתכן? ווו איז יושר? אזא ייִד ווי איר, זאלט אזוי מגזם זיין אין דער אינפארמאציע? איר האט געשריבן, אז דאָ איז פאראן ערד בחינם, מיט געגדז, היגער און קאמשקעס, מיט בהמות און פערד און צום סוף לאזט זיך אויס א בוידעם?

יא, האט מענדעלע שיפער געענטפערט גאנץ קאלמבלוטיק: די אלע גוטע זאכן זענען טאקע דא פאראן. ערד איז דא גענוג, נאר מיט א 100 מיילן ווייטער פון דאנען, געגדז און היגער מיט בהמות און פערד זענען אויך דא, נאר ביי די דייטשע קאלאניסטן, וואס זענען געקומען אהער מיט א 10 — 15 יאר צוריק... מיר אבער די י. ק. א. קעסט = קינדער מאטערן זיך. איך האב אייך קיין ליגן נישט געשריבן... איך האב געגלויבט, אז צווישן אייך וועט זיך נעפינען כאטש אייגער מיט עטלעכע טויזנט דאלאר און איך וועל קענען פארקויפן מיין פארם און אהיים פארן צו מיין משפחה קיין טאמאשאוו = לובעלסק אין פוילן. איר דארפט פונדעסטוועגן נישט זיין פארצווייפלט, איר וועט אלע באקומען ארבעט ביי די ייִדישע קאלאניסטן, דא...

בשעת דעם האזיקן שמועס האבן מיר באמעריקע הענגען אין ווינקל א ווורשט. אונטהזערע הינגעריקע אייגן, זענען געווען געווענדעט צום ווורשט. איך האב די גאנצע צייט געשווינגן, אבער דער הונגער האט מיך געצווונגען צו רעדן. רבי מענדעלע, האב איך זיך צו אים אפגעטרופן, וואס איז מכוח עסן? און ווייז אים אן אויפן ווורשט. רבי מענדעלע גיט זיך א גלעט זיין שווארצע, אבער שוין באזילבערטע לאנגע בארד און ענטפערט מיט א נמרא ניגון: קינדער, דער ווורשט איז לכבוד שבת. גייט ארויס אין גארטן וועט איר אויסגראבן א רעטער, וואס איך האב פארזייט נאך אין פרילינג...

די נאכט איז, פארשטייט זיך, געווען ביי אונדז א ליל שימורים, יעדער איינער האט זיך געפילט מיאוס אפגענארט, אבער אלע האבן געשווינגן. נישט האבנדיק קיין אנדער ברירה, האבן מיר זיך צומארנגס פארדונגען אלס ארבעטער צו אייניקע ייִדישע קאלאניסטן. איך מיט מיין פרוי האבן זיך פארדונגען אויף דריי חדשים פאר 100 דאלאר צו א יידישן פארמער פון רומעניע מיטן נאמען זעליק יונה.

יארן לאנג זענען די רומענישע יידן געזעסן אויף זייערע פארמעס, אבער געענדיקט האט זיך אלץ מיט נארנישט. די יונגע איז אוועק אין די שטעט ארבעטן אדער שטודירן און אויך די עלטערע האבן ביסלעכווייז פאדלאזן זייערע פארמעס. נאר נעצייכנט זענען געבליבן אויפן ארט און האבן זיך אויך ארויפגעארבעט און געווארן רייך.

א קלוגע איז געלעגן אויף דעם בארגנס שטיצע פאר די ייִדישע פארמערס. די באשמטע

פון י. ק. א. זענען אלע געווען אסימילירטע יידן פון פאריז, וואס האבן זיך באצויגן מיט ביטול און אנטיפאטיע צו אונדזערע יידן און געקוקט אויף זיי פון אויבן אראפ. זיי האבן זיך נישט געזאָרגט פאר די גייסטיקע הצטרכות'ן פון די קאָלאָניסטן און האבן זיך באצויגן צו זיי שמיפמוטעריש. די קאלאניסטן האבן דעריבער נישט געהאט צו זיי קיין צומרוי און אויך זיי אפגענארט וו׳ עם האט זיך נאר גע׳לאזט.

איך האב געזען ביי א יידישן קאלאניסט א בילד אויף וועלכן עם זענען געווען פאטא-גראפירט א גרופע קאלאניסטן צוזאמען מיטן קאנאדישן אגראר מיניסטער אויף פאראקערטן באדן. דער קאלאניסט איז געווען שטאלץ מיט דער פאטאגראפיע און האט מיר דערציילט, אז ער׳ האט די ׳יר אקער באדן ספעציעל ׳געלאזט פאראקערן צום פאטאגראפירן...

יידן האבן פיל גרעסערע גייסטיקע באדערפענישן ווי די געווינלעכע פויערים און קענען אן דעם נישט לעבן. וואלטן די י. ק. א. אדמיניסטראטארן דאס פארשטאנען, וואלטן דאן די רשוׁלטאטן געווען פיל בעסערע. זיי האבן דאס אבער נישט געוואלט, אדער נישט געקענט, פארשטיין. די ערד איז געווען הארט די י. ק. א. באאמטע — נאר פרעמדער און הארטער.

מיר יידן זענען דאך געווען און געבליבן אן עם הספר. עקאנאמישע אומשיכטונג מוז ביי אונדז גיין צוזאמען מיט גייסטיקער אנטוויקלונג און נאר דאן קען קאלאניזאציע האבן הערפאלג. דער בעסטער ביישפיל קען דינען ארץ = ישראל.

דערפאר הארף מען זיך נישט וונדערן, וואס די מערסטע פון די קאלאניסטן זענען סוף כל סוף אוועק פון זייערע פארמעס און צוזאמען מיט זיי אויך מיר די קראסניסמאוער אימיגראנטן. נישט געקוקט אויף אונדזער הארטנעקיגן אידעאליזם, זענען מיר דאָך געצוווּנגען געווען צוריקצופארן אין די שטעט, וו׳ מען קען זיך בעסער גייסטיק אויסלעבן.

פֿערזונלעכקייטן

א נאָמען באדעקט מיט קדושה

*

א. נעלבערג

„זיגעלבוים = בוך", צוזאמענגעשטעלט דורך י. ש. הערץ, צייכנונג פון שער = בלאט — י. שלאָס, 408 זייטן, בילדער, ארויסגעגעבן מיט דער הילף פון די בונדיסטן אין מעקסיקע, פארלאג „אונדזער צייט", נויִ = יאָרק, 1947.

די אנגענומענע מאָס פון רעצענזיע, פון קריטישער אפשאצונג איז נישט גילטיק פאר א בוך פון אזא כאראקטער און נאנץ באזונדער מאקע פאר דעם זיגעלבוים = בוך. אויף דעם שמח פון 408 זייטן, מיט די צוגעגעבענע בילדער, דארפן מיר בלויז אויס = נעפינען, צי דער צוגויפשטעלער האט אריינגעשבן אלע יענע מאטעריאלן, וואס זענען פאר = בונדן מיט די וויכטיקסטע עמאפן פון דעם לעבן פון אונדזער קדוש, און צי איז דער מא = טעריאל אזוי געמאַשט און איבערגעזיפט נעוואָרן, אז זיי זאלן אויף דעם בולמסטן אופן, אויפשיילן דאר אונדז די מעגלעכסטע דינסטע פון דער געשטאלט, פון דעם כ א = ראקטער, וואס צייכן אין דורות זעלן אויפנעמען נאָמען: א ר ט ו ר = ז י = נ ע ל ב ו י ם — דער מארטירער.

ווי עס זעט אויס, האט דער צונויפשטעלער — י. ש. הערץ — דאס מאקע נעמאכט פאר דעם עיקר פון זיין אויפגאבע. ווייל שוין די אריינפיר = ווערטער נעמען אונדז דורך מיט א תפילה'דיקער דערהויבנקייט און כאהויכן אונדז מיט דער לויפט פון לויטערקייט און קדושה, מיט דעם נעמיט פון יראת הכבוד.

אָט זענען די אריינפיר = ווערטער:

„פון דער טיפענישׂ פון פאלק איז ער געקומען און צו די העכסטע שפיצן פון פאלקס = טרויסען איז ער דערגאנגען. אייגער פון דער פאדערשטער מחנה, פון די ערשטע צום קאמף און גרייט צום קרבן. אויף די בלעטלער פון דעם בוך — אן איבערפלאנצונג פון זיינע געפילן און געדאנקען. לאָמיר ווידער הערן זיין חארץ קלאפן, זאל די שטים ווידער קלינגען

אוּן זײַן געשטאלט זאָל פּוּן אונדזער אויג נישט פארשווינדן. פּוּן די פּארבליבענע וועלטער אוּן טאָטן וווּיסט דער אָטעם פּוּן לעבן".

וועג מיר לייענען איבער די ערשטע 29 זײַטן, אויף וועלכע י. ש. הערץ מאָלט אויס שמואל מהדכי זיגעלבוימס גאנג אין דער וועלט אריין, דערשפּירט מען ממש מיט אלע חושים, אז דער שלום־אקאָרד פּוּן זײַן לעבן, זײַן זעלבסטמאָרד אין לאָנדאָן, איז געווען א „נאטיר־לעכער" פּועל יוצא אוּן, אז די לעצטע וועלטער פּוּן זײַן געזעגענונגס־בריוו: — „איך קען נישט בלייבן שטיל, איך קען נישט לעבן, וועג די רעשטלעך פּוּן יידישן פּאלק אין פּוילן, וועמענס פּארשטייער איך בין, וועלן אומגעבראכט", — זענען א „לאָגישער" פינאל פּוּן אזא פּאלקס־קינד, וועמענס לעבן עס איז געווען געווידמעט אויסשליסלעך די פּרייהײַט אוּן לייכטן פּוּן זײַן פּאלק. אוּן וועג זײַן פּאלק וועלט אויסגעמאָרדעט, וועלט זײַן פּיזישע עקזיסטענץ אוממעגלעך; וועג אלוּם איז בלויז טויט אוּן פּארניכטונג, וועלט פּאר אים ממש אוממאָראליש זײַן אויפּן וווייטערדיק לעבן.

א באשייד דערוויף קריגט מען פּוּן ארטורס אָפּגעקליבענע ארטיקלען גופּא, וואס נייען אריין אין בוך, אוּנטער דעם קעפּל „מענטש אוּן באוועגונג". פּוּן זיי לויכט אלוּם אזא סא־ציאליסטישע עמיק, וואס איז געווען דער טרוים פּוּן דורות אוּן וועט פּארבלייבן די בענק־שאפט פּוּן יעדן אויפּגעם, ביי וועמען דער באגריף סאציאליזם איז נישט קיין שפּיל פּוּן מאכט־קאָמבינאציעס אוּן א פּאראָדבענער בעיעג נאָר מלוכה'שע, אָדער אימפּעריאלע וועלטבסט־אינטערעסן. די ארטיקלען סקוליפּטירן ארטורן דעם בונדיסט מיט דעם פּילבארסטן סאָציא־ליסטישן הארצן.

אין דעם בוך גייט אויך אריין זיגעלבוימס ארבעט אין דער אלגעמיינער ענציקלאָפּע־דיע אין יידיש וועגן דער יידישער פּראָפּעסיאנעלער באוועגונג אין פּוילן — אן אלבעט א וואָגיקע אוּן א פּראנטוואַרטלעכע.

אָבער דער דראמאטישער טייל פּוּנעם בוך איז דער, וואס נעמט אלוּם די ערשטע צייט פּוּן דער דייטשער, בעסטיאלישער הערשאפט אין וואַרשע אוּן זײַן אנטלויפן פּוּן וואר־שע קיין אויסלאנד, אוּן מאקע דורך גאצי־דייטשלאנד. די 211 זײַטן, וואס גיבן אונדז די כראָניק פּוּן יענער צייט, לייענען זיך, נישט נאָר מיט א פּארכאפּטן אוּן אויך פּער־שטיקטן אָטעם, נאָר ממש מיט א קאָפּ־שווינדלדיקער געשפּאנטקייט, אוּן גאנץ בא־זונדער דער סיפּור המעשה פּוּן זײַן אנטלויפן. הווקא אין דעם רואיקן טאָן, אין די זאכלעכע שילדערונגען, אָפּט אין בילדערישע פּארבן, קריגן מיר נישט נאָר אן אויסשעפּלעכע מגילה פּוּן „אנהויב פּוּן חורבן", נאָר מיר באקומען שוין דעם שליסל צוּ דער וווייטערדיקער אנט־וויקלונג פּוּן אונדזער קאטאסטראפע אוּן, דער עיקר, צוּ דער אויסגעשטאלטונג פּוּן די כו־חות, וועלכע האבן, שפּעטער, מיט זייער מסירת נפש געשריבן די בלומיקע בלעטער פּוּן גבורה'דיקן אומקום.

אוּן דער טראגישסטער טייל פּוּן דעם בוך, וענען די 69 זײַטן, וואס אנטהאלטן דעם מאטעריאל אוּן דאָקומענטן, אונטערן קעפּל: „צוּ די אויערן פּוּן דער וועלט". ארטורס אויפ־מריס פּאר איינטערנאציאנאלע פּאָרומס, זײַן טעטיקייט אין דער פּריערדיקער פּוילישער גלות־רעגירונג אין לאָנדאָן, ווי דער פּארשטייער פּוּן „בונד", זײַנע פּארצווייפלטע וועגדונגען צוּ דער טויבער, גלייכגילטיקער וועלט וועגן אָפּשטעלן דעם נאצי־פּארברעכן איבער די

ייִדן אין פּוילן — דאָס זענען דאָקומענטן, וואָס שנייִדן אַרײַן אין דער אייביקייט דעם שאָנד־צייכן פון א תקופה אין דער וועלט (אפילו אויסער דער קאַניבאַלישער דייטשלאַנד), וואָס וועט באַצייכנט ווערן, ווי די תקופה פון געווײַסנלאָזיקייט, די תקופה פון מענטשלעכער פאַר־דאָרבנקייט.

פאָעמעס פון לידער (פון ז. שניאור, א. לעיעלעס־גלאַנץ, ז. סענאלאָוויטש, א. נ. שטענצל און וולאַדיסלאַוו בראָניעווסקי), ווי אייך א סעריע בילדער שליסן דאָס זיגעלבויס־בוך, דאָס בוך פון טראָגיק, דאָס בוך פון קדושה.

נישט איין מאָל האָט מען זיך שוין געפילפולט אין דער ייִדישער־פּובליציסטיק, צו האָט זיגעלבוים נעראַרפט אזוי האַנדלען, ווי ער האָט געהאַנדלט, בפרט זיגעלבוים דער סאָציאַליסט, זיגעלבוים דער בונדיסט. אין זיגעלבוימס זעלבסטמאָרד האָבן געווײַסע ייִדן־חק־רנים פרובירט זען דעם פילאָזאָפישן סוף פון אַן אידעאָלאָגיע אין ייִדישן לעבן, און נישט די רעגונג, דאָס פייער פאַר דעם איבערמאָרגן פון אונדזער נעשיכטע. אין גוט, וואָס אין בוך געפינען זיך די בריוו, די אָפּרופן, די נעקראָלאָגן, פון אזעלכע ווי יאָן קאַרסקי, פּראָפּ. קאָט, ה. לייוויק, זינמונט נאָוואַקאָווסקי, מאַרעק אָרמשינסקי און אַנדערע (גישט רעכנענדיק די אייגענע, נאָענטע צו אַרמורן). און גראָד די זייטיקע און ווייט זייטיקע באַדעקן דעם נאָ־מען זיגעלבוים מיט דעם ריכטיקן געשיכטלעכן קדושה־מאָנטל.

ווערן מיר געווויער פון מארק אָרמשינסקים ווערטער, אז „ערשט דער מחאָגישער מויט פון פּרעכטיקן אידעאַליסט פון „בונד", דעפּוטאַט זיגעלבוים, האָט אויפגעמדייסלט די ענגליש־רעדנדיקע וועלט"... און אז די מאָס „איז דאָס געווארן א וועדפּונקט אין דער באַציאונג פון די אָליאַנטן צו דער פראָגע. פון דאָמאָלט אָן האָבן קיין פוילן אנגע־הויבן אנקומען הילפּס־מיטלען, וואָס האָבן אין א גרויסער מאָס צוגעהאָלפן צו דער רע־טונגס־אקציע. גלייכצייטיק מיטן פאַרשטיין די ערנסטקייט פון דער לאָגע, האָט מען אלץ מער נעגומען פאָדערן נייע באריכטן וועגן דעם מצב פון די ייִדן אין פוילן".

וויסן מיר דאָך, אז די הילף איז געווען אזא געואלדיקע, אז — אז מיר זענען דאָך עדות פון דעם סוף... אָבער ס'איז כאראקטעריסטיש, וואָס ארמורס לעצטער זעץ מיט זיין קאפ אין דער בליינדער וואנט, האָט פאַרט א קלאַנג געמאַן אין די מויבע אויערן. דער עיקר אבער וויזט דאָס אונדז און די קומענדיקע דורות אונדזערע, אז אין ארמורס זעלבסטמארד ליגט נישט נאר א לעצטער פארצווייפלונגס־פרוון, א לעצטער מאַמראַלי־שער זשעסט אויפצורודערן דאָס געווישן פון דער וועלט, נאָר א פיל טייערער זין, א פיל גרעסערער איצר און דאָס איז א ן א ו מ ב א נ ר ע נ ע צ ט ע ט ר ו ה ו י ם, א ן א ו מ ב א נ ר ע נ ע צ ט ע ליבע צו זיין ם א ל ק, אזא ליבע, וואָס וויסט נישט פון קיין מחיצה צווישן לעבן און טויט.

דאָס איז די געשטאלט פון ש. מ. זיגעלבוים. אזוי איז זיין כאראקטער געווען ge־פּורעמט. און דאָס שטעלט אויף דאָס זיגעלבוים־בוך, איז דאָס א גוט־באַלאַנסירטע אר־מאָנומענט.

י. ש. הערץ

שמואל מרדכי זיגעלבוים (ארטור)

(ביאָגראפיע)

שמואל מרדכי זיגעלבוים איז געבוירן געוואָרן דעם 21־טן פעברואר 1895 יאר, אין דארף באָראָוויצא, לובלינער גובערניע, ביי קראסניסטאוו. אין געבורטס = ארט האט ער פאראכטכ די ערשטע פיר יאר פון זיין לעבן.

אין 1899 האט די פאמיליע זיך איבערגעצויגן אין שכנותדיקן שטעטל קראסניסטאוו, וווּ שמואל מרדכי האט פארבראכט די ווייטערדיקע אכט יאר פון זיין קינדהייט. דאס זענען געווען שווערע קינדער = יארן.

דער פאמע, יוסף, אדער יאָסקע דער לערער, ווי מ'האט אים אין שטעטל גערופן, איז געווען א ייד א חלוש. א הויכער און א דארער, ווען דער הוסט האט נישט אפגעלאזט. און דערצו א ליידנשאפטלעכער רויכערער. אט דער ייד מיטן געלבלעך = שפיציק בערדל איז געווען גוט באקאנט צווישן די קראסנישטאווער קינדער און יונגע, ווען כיי אים געלערנט שרייבן. הגם יאסקע דער לערער איז געווען א ייד א פרומער, האט מען אים דאך געהאלטן פאר אן אויפגעקלערטן, וויל ער פלעגט לייענען ביכלער און צייטונגען.

די מאמע, העניע, איז געווען א הויכע ברייט = פלייציקע ייִדענע. זי איז די מאכטער פון ר' יעקל שוחט, א חשובן ייד, וועלכער איז אחוץ שוחט אויך געווען מוהל פון שטעטל און חזן אין בית = מדרש פון קראסנישטאוו. דער קראנקער יאסקע דער לערער האט פון זיינע קלייגע פארדינסטן די פאמיליע נישט נעקענט מפרנס זיין. איז די שווערקייט פון עיל פרנסה נעפאלן אויף דער פרוי. זי האט געשטאמט פון א לומדישער משפחה און אליין איז זי געווארן א שנייִדערין. אויף זינגערס א נוי = מאשין האט זי געדיילעך. אין שטעטל האט זי דער= פאר באקומען דעם נאמען — העניע די שנייִדערין. די ארבעטס = הענט און די ברייטע פלייצעס פון דער מאמען זענען געווען דער גרונט = זייל פון דער היים, וווּ עס זענען בסדר צוגעקומען יינגלעך און מיידלעך און ס'איז אויסגעוואקסן א צאלרייכע פאמיליע (11 קינדער).

פון ביידע פרנסות — לערעריי און שנייִדעריי — איז צום לעבן גענוג נישט געווען. זענען דעריבער די קינדער = יארן פון שמואל מרדכי געווען באגלייט מיט הונגער און נויט. פונדעסטווענען האט ער אין דער פולער מאס פארזוכט פון דער קינדערשער פרייד, וואס איז אין יענער צייט מעגלעך געווען אין שטעטל פון דער פוילישׁ = יידישער פראווינץ. געווויינט האבן זיי ביים מייך וויעפזש און אין נאנטער שכנות פון מרים־קער חסידים = שמיבל. די שיינקייט און סודותדיקייט פון מיך, און דאס תאוונען און געזאנג פון די מרים־קער חסידים האבן זיך צוזאמענגעמישט און געשאפן די אטמאספער פארן פאנטאזירנדיקן קינד.

אפשר דא, ביים ברעג פון מיך וויעפזש, געפינט זיך דער אורקוואל פון זיגעלבוימס שפעטערדיקע שטימונגען און פון זיין שמארקער ליבע צום יידישן פאלק; אפשר דא איז אויך געווען דער אור = קוואל פון זיין סענטימענט צום פוילישן פאלק. דער באלעבאס פון זייער דירה איז געווען א קרימט. פון די קארגע פארדינסטן האבן מאמע = מאמע נישט נעקענט שפייזן די גרויסע פאמיליע, אפשימא צאלן דירה = געלט. דער קרימטלעכער באלעבאס איז אבער געווען א נוטהארציקער מענטש, ער האט זיי פון דער דיהה נישט ארויסגעוואָרפן און נעלאזט וווינען אן געלט. דאס האט מסתמא שטארק מיטגעהאלפן, אז ביים יונגן זיגעלבוים זאלן אויפקומען פרייהלעכע געפילן צו נישט = יידן.

ביז צען יאר האט שמואל מרדכי געלערנט אין חדר און דורכגעמאכט דעם וועג פון דהדקי = מלמד ביזן גמרא = מלמד. קיין גרויסער למדן איז ער אבער פון די חדרים נישט ארוים. זיין קאפ איז נישט געווען ביים לערנען, כאטש מ'האט אים געהאלטן פאר אויפגעם פון די פעאיקסטע תלמידים. אן באזונדערער אנשטרענגונג האט ער זיך שנעל אויסגעלערנט דעם שיעור; האט געלערנטע איז אבער נישט אריין טיף אין אים. וואָרום זיין קאפ און הארץ איז נעווען פארנומען אנדערשוווּ, עס האט אים געצויגן צו דער גאס, צום מייך, צום פעלד, צו שטיפערייַ, שפיל און טרוימעריי.

צווישן די חדר = יינגלעך האט שמואל מרדכי תמיד פארנומען דעם אויבנאן. ער האט

פארמאגט א סך ענערגיע און איניציאטיוו. אין יעדער קינדערשער אונטערנעמונג און שפיל איז ער געווען דער נאטירלעכער פירער.

די נויט אין דער היים האט הערגרייכט אזא שטופע, אז אין עלטער פון צען יאר האט ר' יעקל שוחטס אייניקל אין חדר שוין נישט געקענט גיין. אין יענער צייט האבן א פאר ייהן געמאכט א שותפות און געפענט אין קראסנישטאוו א גרויסע פאבריק פון הילצערנע אפטייק = פּודעלער. שטעלשע ייהן האבן געוואגט, או מען מאכט הארט פּודעלער פאר פאר= כעם, ווייל זיי זענען געווען באשטימט פאר מאשטשן. די פאבריק האט זיך געפונען אויף דער גראבליע, אין אריימערן טייל פון שטעטל, אויף דער צווייטער זייט פון טייך וויעפזש, וו עס גייט דער וועג קיין זאמאשטש. עס זענען געווארן באשעפטיקט בערך הונדערט פאר אר= בעטס = הענט, כמעט בלויז קינדערשע. די קינדער זענען מאקע געקומען פון די אריימע שטיבן אויף דער גראבליע, אבער איינצלנע זענען אויך געקומען פון דער צווייטער זייט וויעפזש, פון מיוחסדיקע פאראריימטע פאמיליעס. איינער פון זיי איז געווען יאסקע לערערס יינגל, פאר וועלכן ס'איז נישט געווען צו צאלן קיין שכר = לימוד און וועלכער האט נישט געהאט קיין חשק צו גיין אין בית = מדרש אריין לערנען.

אין דער פאבריק האבן געארבעט יינגלעך און מיידלעך. די יינגלעך האבן געשניטן די דינע האלץ = פאסן און די מיידלעך האבן זיי צוזאמענגעקלעפט אין רונדיקע פארמען. געצאלט האט מען פון 20 ביז 30 גראשן א מאג. שמואל מרדכי פלעגט דעם פארדינסט אהיים= ברענגען און צושפייער געבן אויף פרנסה. תמיד איז ער געווען הונגעריק. אין שייכות מיט דעם איז געקומען זיינם אן אויפטו אין דער פאבריק, וואס האט אים פארשאפט א סך פריינד צווישן די קינדער = ארבעטער אין גורם געווען א שטורם צווישן די באלעבאטים.

אין א נעוויסן מאג האט מען זיך ארומגעזען, אז דער פּאַפּ, וואס ווערט באנוצט צו באשמירן די עקן פון די פּודעלער, טויג נישט. די צוגעקלעפטע עקן האלטן זיך נישט צוזא= מען. נאר א חקירה ודרישה איז פעסטגעשטעלט געווארן די סיבה. כדי דער פּאַפּ זאל האבן די נויטיקע פעסטקייט האט מען אין מעל אריינגעטון א סכום וויסן קעז. איינמאל איז דער 11=יאריקער שמואל מרדכי געקומען צו א גרופע הונגעריקע קינדער = ארבעטער און זיי אויפ= געוויזן, אז ס'וועט קלעקן, ווען מען וועט אין מעל אריינשיטן וויניקער און מיטן אפגעשפארטן קעז זיך אליין מחיה זיין. און ס'איז אוועק א גאנג. וואס וויטער, האבן די קינדער אלץ מער גענאשט דעם קעז און וויניקער אריינגעטון אין פּאַפּ. ביז ס'איז געקומען צו א קאטאסטראפע. איינער פון די באלעבאטים, חיים ברוך האלץ = הענדלער, האט דעם ענין ליקווידירט אויף אזא פרימיטיוון אופן: יעדן טאג, ווען ער פלעגט אריינשיטן דעם קעז אין מעל, האט ער פאר די קינדער אין די אויגן אריינגעשפיגן און מיט דעם אפגעוווינגט די „נאשערס" פון זייער שלעכטער מידה.

און דער פאבריק האט דער יונגער זינעלבוים געהאט זיין ערשטע שווערע איבערלע= בונג, ווען די פליגל פון טויט האבן א פאכע געטון איבער אים. וויל ער איז געווען א פּעאי= קער און זיך געכאפט צו טון אפילו זאכן, וואס זענען געווען איבער זיינע כוחות, האט מען אים געגעבן איינע פון די פאראנטוואלטעכסטע און אויך געפערלעכסטע ארבעטן. מען האט אים אוועקגעשטעלט ביי א שנייד = מאשין, ביי וועלכער מ'האט געהארפט לויט א באשטימ= טער מאס צושניידן די האלץ = פאסן. ביי דער ארבעט האט מיט אים פאסירט אן אומגליק.

שנייַדנדיק די פאסן צו די פּודעלעך, האט ער אייגמאל מיטגעשניטן זיין אייגן פלייש און ביין — 2 שפּיצן פינגער פון זיין האנט. דאס ערשטע מאל, ווען דער שוואַרצער מויט האט א בלענד געמון פאר זייַנע אויגן. די צוויי פינגער האבן זיך פארהיילט, בלויז א פלאטשיקייט ביי די נעגל האט אים כסדר דערמאנט די דורכגעגאנגענע סכנה און דעם ווייטאג, ווען די שארף פון מעסער האט אים פארשאפט.

א שמיקל צייט נאך דעם אומגליק האט דאס ארבעטער־ייַנגל זיך אנגעדונגען אין א בעקערייַ, ביי זיינם א מומע. ער האט געאַרבעט א צייט און איז אויך פון דארטן אוועק. ער איז דאמאלט אלט געווען סך־הכל 12 יאר.

ס'האבן זיך געפּונדיקט זייַנע קינדער־יאַרן אין דער היים, פונוואַנען די נויט האט אים פארטריבן. אין 1907 לאזט זיך דאס 12־יאריקע ייַנגל אין דער פרעמד, אין דער גרויסער שטאט וואַרשע. א קינד אן השגחה אין אן וואַרעמקייט פון מאמע־מאמע, אייַנער אליין אין אן אומרואיקער צייט און אין א צעברויזטן מענטשן־ים. ער קען אבער פארט מער נישט לייגן אויף די דאַרע פלייצעס פון קראַנקן מאמן, און די שווער הארעוועדיקע מאמע ברענגט כסדר נאך קינדער, וועלכע זויגן אוים אירע זאפטן און נעמען צו איר גאנצע אויפמערקזאמ־קייט. ער וועט פרוון זיך שטעלן אויף אייגענע פיס, ווערן א מענטש פאר זיך, פרוון ס'מזל אין דער גרויסער הו־הדיקער וואַרשע. זיבן יאר פון זיין יונגט־צייט האט שמואל מרדכי זיגעלבוים פארבראכט אין דער גרויסער שטאט זיבן מאגערע יאר, ווען האבן קיין פעמע נישט געהאט אייַנצושלינגען.

אין דער גרויסער שטאט איז ער זיך געוואָמען צו א דריטער מלאכה: געווארן א לערן־ייַנגל ביי א העגמשקע־מאכער. א צייט האט ער געווויינט ביים מייסטער, געטון אלע שמוב־ארבעטן. דער מייסטער פלעגט אים אמאל מכבד זיין מיט קלעפּ. די קלעפּ פון מייסטער האבן דאס לערן־ייַנגל הרפּירט צו אזא פארצווייפלונג, אז ער איז אייַנמאל אנטלאפן פון מייסטערס שמיד אין א וואַך צייט געגעכטיקט אין גאס, אויף א באנק אין קראשינסקים גארטן. שפּעטער האט ער זיך אייַנגעהדנט ביי א קראסניסטאווער פאמיליע, ווואס האט געווויינט אין וואַרשע. די דירה האט זיך געפּונען אויף ניי־קארמעליצקא גאס (שפּעטער האט מען די גאס גערופן לובעצקענאַ), ווו קיין נגידים האבן נישט געווויינט. די ארעמע קראסניסטאווער פרוי (א שווועסטער פון שפּעטער באקאנטן בונדישן טוער מנחם ראזענבוים), וועלכע האט שמואל מרדכין גוט געקענט פון דער היים, האט אים אין א נויט געהאלפן און באמיט זיך צו פאר־גרייַנגערן זיין עלנט און הונגער.

אין דער פרייַער צייט האט דער רייף־ווערנדיקער יונגל ליב געהאט צו שרייבן לידער. דאס „פאעטישע שאפן" האט נישט בלויז באפרידיקט א באדערפענישׂ אויסצודריקן זייַנע שמימונגען און געדאנקען אדער אינטערהאלטן די האפנונג צו ווערן בארימט, נאר איז אויך געווען א מיטל צו פטרן די צייט. ווארום לאנגע ווואכן און חדשים איז דער יונגער העגמשקע־מאכער ארומגענאנגען לייַדיק, אן ארבעט. דער בעסטער טאג איז פאר אים געווען שבת. אין דעם טאג זענען זיך צוזאמענגעקומען באקאנטע קראסניסטאווער בחורים, צוזאמען פארבראכט און אויסגעהערט נייַעס פון דער היים. און זיי, די קראסניסטאווער בחורים, זענען עס געווען די אויידישאריע, פאר וועלכער דער יונגער פאעט האט געלייענט זייַנע לידער, געהערט זייער מיינונג און אמאל באקומען אן אויפמונטערנדיק וואַרט. און כאטש די פריינד האבן אים

געעצהט די לידער „אוועקטראגן אין רעראקציע", האט אים דאך קיין מוט דערוויף נישט געקלעקט.

א ראדיקאלע ענדערונג אין זיין לעבן איז געקומען מיטן אויסבריך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. ער האט דאמאלט באשלאסן צוריקצופארן אהיים קיין קראסנויסטאוו. דארט איז ער נישט פארבליבן לאנג. אין 1915 האט זיין פאמיליע פארלאזט דאס שטעטל, וואס האט שטארק געליטן בעת די שלאכטן צווישן די רוסן און עסטרייכער, און זיך באזעצט אין כעלם. אין יענער צייט און אין יענער שטאט הויבט זיך אן זיין נעזעלשאפטלעכע טעטיקייט, אין וועלכער ער האט זיך אריינגעווארפן מיט אלע זיינע חושים און לסוף אין איר זיך מקריב געווען.

דאמאלט שוין א רייפער 20־יאריקער יונגערמאן, קומט אן שמואל מרדכי זיגעלבוים ארבעטן אלס דינער אין א רוסישן מיליטערישן שפיטאל. אין דער נייער סביבה באקענט ער זיך מיט א פאר האקטוירים, אינטעליגענטע מענטשן, וועלכע וועקן אויף ביי אים א שטארקן דראנג נאך בילדונג. אין א קורצער צייט ארום וועלט זיין אינטערעס געפאנגען פון דער דער־וואכנדיקער ייִדישער ארבעטער = באוועגונג.

שוין אלס קינד אין דער קראסנויסטאווער פאבריק האט ער דורכגעמאכט א שטרייק. שפעטער, אין וואַרשע, אין די יארן 1907 — 1914, איז אים אויסגעקומען זיך צו באטייליקן אין עקאנאמישע אקציעס. ער האט זיך אויך באטייליקט אין פאליטישן פראטעסט = שטרייק אין 1913, וועלכן דער „בונד" האט פראקלאמירט אין שייכות מיטן עלילת־דם = פראצעס, וואס די צארישע רעגירונג האט אינסצענירט אין קיעוו. אקטיוו אין דער באוועגונג איז ער אבער נישט געווען. די ערשטע בונדיסטן, וועלכע ער האט באגעגנט, זענען געווען די פירער פון העגמשקע = פאך אין וואַרשע, אבער נאנט צום „בונד" איז ער דאך נישט געוואַרן. זיין אלגעמיינע שטימונג איז האמאלט געווען א נאציאנאליסטישע. אין סאציאליזם האט ער קיין אמונה נישט געהאט. א טיפע ענדערונג אין זיינע שטימונגען איז פארגעקומען אין 1915, אין כעלם.

וועגן די עסטרייכישע חיילות האבן פארנומען די שטאט, איז, ווי אויפן גאנצן שטח פון דער דייטשער און עסטרייכישער אקופאציע, די ארבעטער = באוועגונג ארויס אויפן אויס־בערפלאך און איז זיך ברייט פאנאנדערגעוואקסן. נאך פון די רוסישע צייטן זענען געווען אין שטאט בונדיסטן, וועלכע האבן איבערגעהאלטן אלע שווערע רעפרעסיעס פון דער צארישער מאכט, ווי אויך די פארפאלגונגען פון דער ייִדישער שוואַרצער חברה און פון מוסרים. אויף א ספעציפישן כעלמער שטייגער האט מען אומגעבראכט אין די יארן 1906/7 די ארטיקע בונדישע ארגאניזאציע. מוסרים האבן צוגעשטעלט א רשימה וועער עס לייענט צייטונגען, וואס דער „בונד" גיט ארויס, און מען האט אלע פון דער רשימה אורעסטירט.

נאכן פארנעמען די שטאט דורך די עסטרייכער איז אין כעלם נעגרינדעט געוואַרן אן „ארבעטער־היים", צו וועלכער עס האבן געהערט מיטגלידער פון פארשידענע פארטייען. ש. מ. זיגעלבוים איז געוויילט געוואַרן אין דער פארוואלטונג פון דער „ארבעטער = היים". דאס איז געווען דאס ערשטע פעלד פון זיין נעזעלשאפטלעכער טעטיקייט. שפעטער איז די „ארבעטער = היים" אריבער אין רשות פון „בונד" און ארום איר האט זיך גרופירט די מערהייט פון די ייִדישע ארבעטער אין כעלם. אין יענער צייט וועגן האבן געווען אקטיוו די בונדישע

מוער ד"ר מירלאס פון וואַרשע און ד"ר ש. פענסטערבלוי פון קראקע, וועלכער האט אלס
אפיציר פון דער עסטרייכישער ארמיי בעת דער אקופאציע געדינט אין ארטיקן נארניזאן.
זינעלבוים האט מיט ברען זיך געווארפן אין דער פראקטישער טאג = טעגלעכער ארבעט פון
דער ייִדישער ארבעטער = באווענגונג, וואס האט זיך שטארק פאנאנדערגעבלויט.

סוף דעצעמבער 1917 איז אין לובלין פארנעקומען דער 1=טער צוזאמענפאר פון די
בונדישע ארגאניזאציעס אין פוילן, וואס האט זיך נעפונען אונטער צוויי אקופאציעס —
א דייטשער און אן עסטרייך = אונגארישער. די בונדישע ארגאניזאציע פון כעלם האט גע=
שיקט זינעלבוימען אלס איר רעלעגאט. אויף דעם צוזאמענפאר האט דער יונגער מוער צום
ערשטן מאל זיך געטראפן מיט די וויכטיקסטע פירער און מוער פון „בונד". ער האט
נעמאכט זייער א גוטן איינדרוק מיטן זאכלעכן באריכט פון זיין שטאט, ווי אויך מיט זיין
ערנסטן אינטערעס צו די באהאנדלטע פראבלעמען: אים גופא האט אמשטארקסטן אינטערע=
סירט די נאציאנאליטעטן = פראגע, וואס ער האט פארלאנגט פון צוזאמענפאר אויפצוקלערן.
די סיבה דערפון איז געווען אי זיין פערזענלעכע שטארקע נאציאנאל = ייִדישע שטימונג, אי
די שארפקייט, מיט וועלכער די פראגע איז געשטאנען אין כעלם, וואס האט נעהאט א דרי=
נאציאנאליטעטן = פראבלעם — ייִדן, פאליאקן און אוקראינער. אין יענער צייט איז אפילו
נעווען א שארפער פויליש = אוקראינישער קאנפליקט צוליב דער כעלמער געגנט.

די בונדישע באווענגונג אין כעלם איז זיך שטארק פאנאנדערגעוואקסן אוז זינעלבוים
איז געווען איינער פון אירע אקטיוסטע און פעאיקסטע מוער. די בונדישע ארגאניזאציע האט
דעמאלט באקומען פאר זיך און פאר די פראפעסיאנעלע פראיינען, וואס זענען געשטאנען
אונטער איר השפעה, אן אייגן הויז. אין א גרויסער מאס איז דאס געווען צו פארדאנקען
די שטארקע באמיונגען פון זינעלבוימען. דער כסדהדיקער אויפשטייג פון דער באווענגונג
האט אים צוגענעבן שוונג אין דער געזעלשאפטלעכער ארבעט.

אלײן אבער, אין פריוואטן לעבן, האט ער וויטער נעליטן נויט איז נעלעבט אין אריימ=
קייט. נאר איז דער מלחמה = צייט האט ער חתונה געהאט. ער האט געארבעט אלס העלפשקע=
מאכער און די פרוי — נאלדע — אלס שניידערין. ביידנס פאהדינסטן זענען אבער נעווען
אזוי קנאפ, אז ער האט נעמוזט ווינען אין א קעלער = שטוב. זיין צייט איז נעווען נעמיילט
צווישן גרויסן הויז פון די ייִדישע ארבעטער און דעם קעלער, ווו ער האט נעלעבט מיט זיין
פרוי און ערשטן קינד יוסף לייב.

האם שווערע אריימע לעבן און די פארטיי = ארבעט, אין וועלכער ער איז געווען פארטון
מאג און נאכט, האבן דעם יונגן ארבעטער = מוער נישט אפגעהאלטן פון זארגן פאר דער
איינענער אויסבילדונג. הגם דער פאטער איז נעווען א לערער, האט אבער דער זון קיין שום
נארמאלע שול נישט דורכגעמאכט און עס האבן אים נעפעלט אפילו עלעמענטארע קענטע=
נישן. מיט ענערגיע האט ער זיך נענומען צו דערגרייכן טיילוויז האס, וואס ער האט אדורכ=
נעלאזט אין די יארן פון דער קינדהייט און יוגנט. אין כעלם האט ער זיך נאנט באפריינדעט
מיט א יונגער פוילישער אינטעליגענטין (פרוי פון אן אלטן סאציאליסט, פראפ. זינמונט
הערינג), און זי האט אים אנגעהויבן צו לערנען פויליש. אויך שפעטער האט ער די שפראך
וויטער נעלערנט ביז ער האט זי נאנץ גוט באהערשט.

אין 1920 האט זינעלבוים פארלאזט כעלם און זיך באזעצט אין וואַרשע. דא עפנט

זיך פאר אים א ניי און ברייט פעלד פון מעמיקייט. אין גרויסן יידישן ארבעטער־צענטר האט ער באקומען די מעגלעכקייט אויסצולאדן זיין גרויסע ענערגיע און צו אנטוויקלען זיינע ארגאניזאטארישע, רעדנערישע און שרייבערישע פעאיקייטן. דער נאמען — זיגעלבוים איז פאר די ווארשעווער יידישע ארבעטער ווייטער געבליבן ווייניק באקאנט, דערפאר איז אכער גאר גיך געווארן פאפולער דער נאמען — חבר ארטור (זיין פארטיי־פסעוודאנים).

דאס איז געווען אין דער צייט פון דער פוילישער רוסישער מלחמה. די בונדישע באוועגונג האט אמאלט שטארק געלימן פון רעפרעסיעס. ס'זענען געווען נויטיק נייע טויער. דער צענטראל־קאמיטעט פון „בונד" האט באשלאסן ארויסצוגרופן קיין ווארשע דעם יונגן פראווינציעלן טויער. ער האט באלד באקומען צוויי פאראנטווארטלעכע פאסטנס. ער איז געווארן דער סעקרעטאר פון פראפעסיאנעלן פארבאין פון די יידישע מעטאל־ארבעטער און א מיטגליד פון ווארשעווער קאמיטעט פון „בונד". פון דעם מאמענט הויבט זיך אן זיין גרויסער געזעלשאפטלעכער אויפשטייג און גאר גיך ווערט ער איינער פון די צענטראלע טויער פון דער יידישער ארבעטער־באוועגונג אין פוילן.

יעדן פרימארגן האט ער פארלאזט זיין דירה אין דער געדיכטענייש פון דער יידישער ארימקייט, אויף סטאווקי נאס, און זיך אהין אומגעקערט שפעט בייגאכט, מיטנעמענדיק מיט זיך א טאג פון רוישיקע איבערלעבונגען, אן א שיעור אייגדרוקן און דערפארונגען, פרישע באקאנטשאפטן און נייע פראבלעמען.

אויף עטלעכע נעביטן האט ארטור אויסגעפרוווט זיינע כוחות. ער איז געווען אי א פאליטישער, אי א פראפ. = טויער. אויף ביידע פעלדער איז ער ארויסגעוואקסן געווארן אויף די העכסטע אמטן. ער האט געווייזן זיינע פעאיקייטן ווי אן ארגאניזאטאר, רעדנער און שרייבער — אייגנשאפטן וואס גישט אפט פאראיניקן זיי זיך אין איין מענטשן.

שוין אין ערשטן צענדליק יאר פון זיין בונדישער מעטיקייט אין ווארשע, האט ער דערגרייכט א רייע העכסטע פאזיציעס, וואס די יידישע ארבעטער־באוועגונג האט פארמאגט. אויפן פארטיי־צוזאמענפאר, סוף דעצעמבער 1924, ווערט ער אויסגעוויילט אלס מיטגליד אין צענטראל־קאמיטעט פון „בונד". פון דאמאלט אן איז זיגעלבוים א שטענדיקער מיטגליד פון דער העכסטער אנפירונג פון „בונד", ווייל אויף אלע ווייטערהדיקע פארטיי־צוזאמענפארן איז ער ווידער געוויילט געווארן.

דער אמט אלס סעקרעטאר פון פאראיין פון די יידישע מעטאל־ארבעטער אין ווארשע איז בלויז געווען א התחלה אויפן געביט פון דער פראפעסיאנעלער־מעטיקייט. ער איז דערנאר אריבער צו העכערע אמטן. א צייט איז ארטור געווען סעקרעטאר פון צענטראל־ראט פון די פראפעסיאנעלע פאריינען פון די יידישע ארבעטער אין ווארשע. אויף אזא אויפן איז ער געקומען אין בארירונג מיט די יידישע ארבעטער פון די פארשידנסטע פאכן, האט זיך באקענט מיט זייער לעבן און נויטן, מיט זייערע באמיונגען און קאמפן. אויפן האזיקן אמט איז אים אויך אויסגעקומען צו פארבינדן די יידישע ארבעטער מיט די פוילישע אויפן באדן פון דער „ראדע" — דעם שטאטישן ראט פון די פראפעסיאנעלע פאראיינען פון די פוילישע און יידישע ארבעטער און דער הויפט־שטאט.

זיגעלבוים איז אויך געווען מעטיק אין לאנד־ראט פון די פראפעסיאנעלע פאראיינען פון די יידישע ארבעטער פון פוילן (דאס איז געווען דער פארבאנד פון די יידישע ארבעטער־

פאראיינען אין גאנצן לאנד). ווי א מיטגליד אזן א לענגערע צייט ווי א סעקרעטאר פון לאנד־ראט איז אים אויסגעקומען צו באווירקן די מעמיקייט פון די פראפעסיאנעלע פאראיינען פון די יידישע ארבעטער אין אלע עקן לאנד. ביז 1930 איז ער אויך געווען רעדאקטאר פון די „ארבעטער ־ פראנן", א פראפ. ־ צייטונג פון די יידישע ארבעטער.

מיט דעם האט זיך נישט אויסגעשפעט זיין פראפעסיאנעלע ־ מעמיקייט. ער האט אויסגעפירט גאר צוויי ווייכמיקע פונקציעס. פון 1926 איז ער במשך פון איבער א צענדליק יאר געווען דער פאהזיצער פון פראפעסיאנעלן פאראיין פון לעדער ־ ארבעטער אין פוילן — אן ארגאניזאציע, וואס האט ארומגענומען אי יידישע, אי פוילישע און אנדערע קריסטלעכע ארבעטער. ער האט פיל בייגעטראגן צום פאנאנדערבויי אזן ווקס פון דעם אינטערנאציאנאלן פראפעסיאנעלן פאראיין, וואס האט באדייטנדיק געהאלפן די שוסטער, גארבער אזן אנדערע מינים לעדער ־ ארבעטער פון פוילן צו פארבעסערן זייער לאגע. ווי א פארשטייער פון דעם לעדער ־ פאראיין, איז זיגעלבוים יארן לאנג געווען א מיטגליד פון דער העכסטער אינסטאנץ פון דער גאנצער פראפעסיאנעלער באוועגונג אין לאנד — אין דער צענטראל ־ קאמיסיע פון דער פעדעראציע פון אלע פראפעסיאנעלע קלאסן ־ פאראיינען אין פוילן, אין וועלכער עם זענען געווען פאראייניקט די ארגאניזירטע ארבעטער פון אלע פעלקער אין דער פוילישער מלוכה. א מיטגליד פון דער צענטראל ־ קאמיסיע פון די פראפעסיאנעלע פאראיינען איז ער געווען פון יאר 1924. אזוי איז מיט זיין וואוס אזן מאט באווירקט געווארן די ארבעטער ־ באוועגונג אין פוילן.

פון יאר 1927 האט זיך פאר ארטורן געעפנט א נייי פעלד פון געזעלשאפטלעכער מעמיקייט. אין יענעם יאר זענען פארגעקומען וואלן פון א נייעם שטאט ־ ראט אין ווארשע. די וואהלן ארגאניזאציע פון „בונד" האט אים ארויסגעשטעלט אלס איינעם פון אירע קאנדידאטן אזן צוזאמען מיט א רייי אנדערע בונדישע פירער איז ער דורך דער יידישער אר־בעטדיקער באפעלקערונג נעוויילט געווארן אלס איר שליח ־ צבור אין דער שטאט ־ פארוואלטונג. אויך אויף דעם פאסטן אלס ראטמאן פון וואהשוועור שטאט ־ ראט האט ער בארעכטיקט דעם צומרוי, וואס מ'האט אים ארויסגעוויזן. די אנפארטרויטע פונקציע האט ער אויסגעפירט בשלימות. דער אמט פון ראטמאן איז געווען פון וויכמיקער באדייטונג, וויל דער וואהשוועור שטאט־ראט האט נעהאט צו טון נישט בלויז מיט קאמונאלע ענינים, נאר איז אויך נעווען אן ערשט ־ראנגיקע פאליטישע פריבונע — די שטים פון דער הויפט ־ שטאט.

א רייי מוער פון „בונד" איז אויסגעקומען א סך ארומצופארן אזן באזוכן די שטעט אזן שטעטלעך אין לאנד. ביי שטרייקן, וואל ־ קאמפאניעס, עלכ פארטיי ־ צוזאמענפארן, ביי פארשידענע וויכטיקע נעלעגנהייטן אדער סתם אויף א פארלעזונג פלעגן צענטראלע מוער קומען פון דער נרויסער שטאט אין דער וויטער פראווינץ. זיגעלבוים איז געווען איינער פון די, וועלכער איז א סך ארומגעפארן. אחוץ דער דירעקטער שליחות, וואס ער האט געהאט צו דערפילן אויפן ארט, פלעגט ער קיינמאל נישט ־ צוריקקומען מיט לייטיקע הענט. אויף די ערמער האט ער זיך נישט בלויז פאראינטערעסירט מיט די ענינים, וואס האבן נעהאט א די־רעקטע שייכות צו זיין שליחות, נאר זיין נעניט און פארשערייש אויג איז אריינגעדרונגען אין די מיטענישן פון ארטיקן לעבן אזן אויפגעכאפט אייגנארטיקע שטריכן. צוריקקומענדיק קיין וואהשע, פלעגט ער אנשרייבן בילדער פון יידישן לעבן אין דער פראווינץ אזן זיי

אפדרוקן, אונטער דעם פסעודאנים ז. ארטור, אין דער בונדישער פרעסע. דער שרייבער אין אים האט נישט געקענט בלייבן פאסיוו פנים אל פנים מיט די אינטערעסאנטע שטייגער־בילדער און פארשווייגן עוולות פון קליינשטעטלדיקע תקיפים און מאכערס, די „בערל קוטשמעס", ווי ער האט זיי גערופן. אין רעדן ווי אין שרייבן זאכלער און לאגיש, האט ארטור געקענט נישט בלויז איבערצייגן, נאר אויך מיטרייסן און דערהויבן.

די יידישע ארבעטער־באוועגונג אין פוילן איז געווען א פילזייטיקע, פול מיט שטורם און דראנג. פאר פעאיקע מענטשן איז זי אויך געווען א פעלד, וואס האט געגעבן שאנסן צו אנטוויקלען איינגעבוירענע טאלאנטן. ארגאניזאטארן און רעדנער, טעארעטיקער אין שרייבער האבן געקענט ווייזן וואס זיי קענען. נישט יעדער האט געקענט אויסהאלטן דעם עקזאמען פאר דער עפנטלעכער מיינונג פון דער יידישער ארבעטערשאפט. און נישט אלע, וועלכע האבן דעם עקזאמען יא אויסגעהאלטן, האבן פארמאגט דעם אימפעט, וואס זאל זיי אומאויפהערלעך מרייבן צו בלייבן אויף דעם שוועכן פאסטן אין דער יידישער ארבעטער־באוועגונג. ביי זיי ערע איינגעבוירענע פעאיקייטן האבן א טייל נישט פארמאגט דעם אויסרויער אדער אפשר גאר דעם אידעאליזם, וואס איז נויטיק געווען צו שטיין אומגעבראכן אין שוועכן נעראנגל, וואס די יידישע ארבעטער האבן געפירט.

אין מאָל פון נויט און עלנט, וואס זיגעלבוים איז הונגרגעאנגען אין די יארן פון זיין קינדהייט און יוגנט, האט ער שטענדיק געטרוימט זיך צו דערהויבן. ער האט זיך געשטעלט ערנסטע צילן און געשטרעבט זיי צו דערגרייכן. ס'איז דעריבער אין אים געווען א טיפע ראנקבארקייט צום „בונד", וואס האט אים געגעבן די מעגלעכקייט צו באפרייען די איינגע־שלאסענע אין אים דרעמלענדיקע כוחות, צו אנטוויקלען זייטע פעאיקייטן און רינען א גרויסער זאך. און הגם אין משך פון א קורצער צייט האט דער פראווינצער יונגערמאן געזעלשאפטלעך א סך דערגרייכט און איז אויסגעוואקסן צו דער מדרגה פון א צענטראלן ארבעטער־פירער, און הגם ער האט געגלויבט און געהאט צוטרוי צו זייטע כוחות און מעגלעכקייטן, איז דאך ביי אים נישט געווען קיין זעלבסטצופרידנקייט. פארקערט, עם האט אים שטענדיק באגלייט א געוויסע אומצופרידנקייט — נישט קיין ארגאנישער, וואס קען מרעפן ביי פארביטערטע מענטשן, נאר א געפיל, וואס קומט פון א ניכטערער אפשאצונג. די יידישע ארבעטער־באוועגונג איז געווען גרויס אין פארנעם און שיין אין איר אידעאליזם, אבער זי איז געווען וויט פון שלימותדיקייט. ארטורן — דעם ניכטערן רעאליסט האט שטענדיק באגלייט ארטור — דער טרוימער. ער האט אויסגעצייכנט געקאנט וואס ס'איז יא מעגלעך און וואס איז נישט מעגלעך צו דערגרייכן. פונדעסטוועגן האט ער קיינמאל אין דער גענזעלשאפטלעכער ארבעט זיך נישט געוואלט באפרידיקן מיט מעגלעכן און דערגרייכבארן. ס'איז געווען אין זיין נא־טור וואס אויפהערלעכע שטרעבן צום העכערן.

מאג און נאכט פארטיפן מיט אלע חושים אין דער גענזעלשאפטלעכער ארבעט, האט ער תמיד געזוכט נאך עפעס. ער וועגדט זיין אינטערעס אויך צו לימעראטור און טעאטער, צו קולטור־מעמיקייט בכלל און אין אנהויב פון די דרייסיקער יארן פארברענגט ער אפילו א יאר צייט אין אמעריקע מיט דער מיסיע צו פארשפרייטן החארט יידישע ביכער. שפעטער האט ער אן ענלעכע ארבעט אויך געטון אין פוילן, וועו ער איז געווארן דער אפיציעלער פארשטייער פון דער יידישער ענציקלאפעדיע.

מיט ליבע און דרך־ארץ האט ער זיך באצויגן צו די אלטע און אנערקענטע פירער פון „בונד". די דאזיקע פירער זענען אין זייער באנעמונג געווען העכסט העמאקראטיש און פשוט. זיי האבן אין באציונגען צו מענטשן אפגעשאפט יעדע מחיצה צווישן זיך און דעם אייגפאכסטן פארטיי־חבר און פארווישט יעדע דיסטאנץ. קיין שפור פון קוקן פון אויבן אראפ. אויב חברים האבן דאך נעקוקט צו די אלטע פארטיי־פירער פון אונטן ארויף, איז עס נעווען א טיפער געלייטערטער דרך־ארץ, א נאטירלעכער געפיל פון ליבע און פארערונג.

אין דעם פרט איז ארטור, וואס איז שוין געשטאנען אין סאמע שפיץ פון דער באוועגונג, נישט נעווען קיין אויסנאם. פרייוויליק איז דורך אים אליין אייגנהאלטן נעוואָרן אן אינערלעכע דינסטאנץ צו די אלטע פארטיי־פירער, וועלכע זענען פאר אים תמיד פאתבליבן לערער און וועג־וויזער, כאטש אין זייגע אנשויאונגען איז ער נעווען און פאדבליבן זעלבסטשטענדיק.

פון הערבסט 1936 איז געבליבן נעוואָרן די ארענע פון ארטורס טעטיקייט. ער האט פארלאזט וואַרשע און זיך באזעצט אין לאדזש.

דער אנערקענטער פירער פון די ייִדישע ארבעטער אין גרעסטן פראלעטארישן צענטר פון לאנד איז לאנגע יארן נעווען ישראל ליכטענשטיין, אייגע פון די שענסטע און איידלסטע נעשטאלטן, וואס האט פוילישע ייִדנטום האט ארויסגעגעבן. די ייִדישע ארבעטער־באוועגונג אין לאדזש, וועמען ישראל ליכטענשטיין האט אוועקגעשענקט זיין לויטערע נשמה און פיין־פילנדיק האַרץ, איז נאך זיין טויט אין 1933 נאך מער פאנאנדערגעוואקסן.

די לאדזשער ייִדישע ארבעטער האבן פון זיך גופא ארויסגערוקט א רייַ אויסגעצייכנטע מורה. די ארטיקע בונדישע באוועגונג — סיי די פארטיי, סיי די יוגנט־ארגאניזאציע — האט פארמאגט א גרויסע מחנה גוטע יוגנע מורה, וועלכע האבן זייער פולע מאראלישע קראפט און חערט ארויסגעווייזן באזונדערס בולט אין די יארן פון דער צווייטער וועלט־מלחמה אין שרעקלעכן נעמא־גיהנום אונטער דער נאצי־ממשלה. דער פארלוסט פון ישראל ליכטענשטיין איז אבער נעווען נישט צום פארגיטיקן. די שטארק אויסגעוואקסענע באוועגונג האט זיך נעוויסיקט אין פירנדיקע פערזענלעכקייטן. און אזוי איז געבוירן נעוואָרן דער נעראנק צו באזעצן אין לאדזש איינעם פון די צענטראלע בונדישע מורה. דער צענטראל־קאמיטעט פון „בונד" האט נעהאלטן, אז ארטור וועט זיין דער פאסיקסטער צו דער אויפנאבע. און הגם אן ענטוזיאזם, האט ארטור, ווי א דיסציפלינירטער מיטגליד, אויסגעפירט דעם פארלאנג פון צענטראל־קאמיטעט.

ארטור האט זיך באזעצט אין לאדזש, וואו ער האט זיך מיט דער גאנצער ענערגיע און איבערנעבנקייט אריינגעוואָרפן אין דער ארבעט. אפיציעל דער סעקרעטאר פון דער לאדזשער ארגאניזאציע פון „בונד", איז ארטור פאקטיש געווען פארבונדן מיט אלע צוויגן פון דער באוועגונג. סוף 1938 איז ער אויסגעוויילט געוואָרן אלס ראטמאן פון לאדזשער שטאט־ראט, וואס האט אים נעגעבן א מעגלעכקייט אויף אן אלגעמיינער שטאטישער טריבונע צו דערשיינען פאר דער עפנטלעכקייט. זיינע רעדעס אין שטאט־ראט האבן זיך אייסגעצייכנט מיט זאך־קענטעניש, פרינציפיעלער אויסגעהאלטנקייט און מיט העם דעצידירטן קאמפס־ווילן, וואס האט באהערשט די בריטע שיכטן פון ייִדישן ארבעטנדיקן פאלק אין פוילן.

לאדזש, די צוויט גרעסטע שטאט פון פוילן, האט האמאלט געהאט א שטאט־ראט

און מאגיסטראט מיט א סאציאליסטישער מערהייט. אויך דער „בונד" האט פארמאגט א שמארקע פראקציע. די מינדערהייט איז אבער באשטאנען פון פארבייסענע ענדעקעס, אנטי־סעמיטן. מיט זיינע מוטיקע רעדעס אין שטאט־ראט האט זיגעלבוים דעמאסקירט דעם רע־אקציאנערן פאלקס־פיינדלעכן פרצוף פון די ענדעקעס און זייערע שותפים, פארמיידיקט די רעכט פון דער יידישער באפעלקערונג, אויפגעוויזן די פאלשקייט פון דער אנטיסעמיטישער דעמאגאגיע און איר אנטקעגנגעשטעלט די סאליד־אריטעט פון די יידישע און פוילישע ארבע־טער־מאסן.

אויף זיין פראנטואלעכן געזעלשאפטלעכן פאסטן איז לאדזש איז זיגעלבוים פארבליבן ביזן אויסברוך פון מלחמה־שטורם, אין סעפטעמבער 1939.

5 טעג נאכן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה זענען שוין די דייטשע חיילות געשטאנען בייַ די טויערן פון לאדזש. אנגעריפן דרוק פון שטאט איז האס פוילישע מיליטער אפגעטרעטן און צוזאמען מיט די צעשאטענע פולקן האבן אויך מיטגעשטראמט מאסן פון דער ציווילער באפעלקערונג. זיי זענען געגאנגען אין דער ריכטונג פון וואַרשע. אין דאזיקן מענטשן־שטראם האט זיך אויך געפונען שמואל מרדכי זיגעלבוים.

ער האט זיך דערזען פאר נייע, גרויסע און שווערע פאדערונגען, וואס האבן געפירט צווישן ברענענדיקע הערפער, אומעטער קוילן און באמבעס פון די פייַנדלעכע אעראפלאנען. ביי אזעלכע אויסטערלישע באדינגונגען איז ער געגאנגען קיין וואַרשע, וווּ עס זענען אפגעלאפן זייַנע בעסטע יארן און וווּ ער איז געזעלשאפטלעך אויסגעוואקסן. אין דער זעלבער שטאט איז ער מיט בערך 3 צענדליק יאר צוריק געקומען ווי א פראווינצער יינגל צו זוכן ארבעט און ברויט, איצט איז געגאנגען א מענטש א רייפער מיט קרוב צו פערטל יארהונדערט שטורמישער מע־טיקייט אין דער ארבעטער־באוועגונג, וואס האט אים אויף אירן רוקן ארויסגעהויבן הויך. שטויב און שוויים האבן באדעקט א פנים מיט קנייטשן, וואס דאס הארטע לעבן האט אויסגעקריצט.

געטריבן פון אימפעט צו דערגרייכן וואַרשע נאך פאר די שנעל־מארשירנדיקע דייטשע חיילות, האבן זיין קאפ זיך געפלאנטערט פארשידענע געדאנקען; בילדער פון דער נאנטער און וויטער פארגאנגענהייט האבן פארבייגעשוועבט און זענען פארטריבן געוואָרן פון די שרעקלעכע בהלה־בילדער, וואס דאס אויג זיינס האט איצט אויפגעכאפט אויף די וועגן און אין די ישובים צווישן לאדזש און וואַרשע. צייטנווייז האט דער גשדאנק זיינער זיך ארויס־נעריסן פון דער קאשמארנער ווירקלעכקייט און זיך אוועקגעטראגן העט־וויט, אבער אין דעם אלעם איז נישט נעווען קיין אנונג פון דער גרויסער היסטארישער איופגאבע, וואס דער גורל האט פאר אים צוגעגרייט. ער איז געשטאנען פארן מארגן מיטן זעלבן פראגע־צייכן, וווּ אלע אנדערע.

זיין קומען קיין וואַרשע האט געענדערט ראדיקאל דאס בילד. ער האט זיך דערזען פאר נייע, גרויסע און שווערע פאדערונגען, וואס ער האט גערן געגומען אויף זיך צו דערפילן.

האנערשטאג, דעם 7־טן סעפטעמבער 1939, 2 בייַנאכט האט ארטור, שוין מיט גע־שוואלענע פיס, זיך דערשלעפט קיין וואַרשע. ער איז געקומען פון דער זייט פון דער פאר־

שמאט וואליע און אנגעקלאפט אין דער וויינונג פון חבר אבההם קאסטעלאנסקי אויף לעשנא נאם. דארט האט ער זיך אפגערופ פון שוערן וועג.

זיין פלאן איז געווען צו גיין וויטער, אזוי ווי צענדליקער טויזנטער אנדערע האבן נעטון. מ'האט נאך דאמאלט געלעבט מיטן נעדאנק, אז ערגעץ = ווו אויף דער צווייטער זייט וויסל וועט אויפגעשטעלט ווערן א פעסטע פארטיידיקונג = ליניע, וואו מ'וועט היטלערס נע= פאצערטע ארמייען נעבן דעם נעהערריקן וויידערשטאנד. געצווונגען זיין צו פאסיוקייט אונ= טער דער נאצישער מעראר = הערשאפט בעת דאס פאלק וועט טיפער אין לאנד פירן אן אקטיוון קאמף — דאס האט ער נישט געוואלט. פארן אוועקלאזן זיך וויטער מיטן מענטשן= שטראם האט ארטור נעהאלטן פאר נוטיק זיך נוט אינפארמירן וועגן דער לאגע. ער איז צוליב דעם צוועק אוועק צום פירער פון דער פוילישער סאציאליסטישער פארטיי (פ.פ.ס.) מיעטשיסלאוו ניעדזשאלקאווסקי. פון אים האט ער זיך דערווסט, אז מען האט פארווארפן דעם לכתחילהדיקן פלאן אפצוגעבן די הויפט = שטאט וואַרשע אן א שלאכט. די פארטיידי= קונג = כוחות וועלן זיין שוואכע, די אויסזיכטן אויף דערפאלג קליינע, אבער נישט נעקוקט דערויף וועט זיך וואַרשע נישט אינטערגעבן.

פון ניעדזשאלקאווסקין איז ארטור צוריקגעקומען מ צערודערטער אן פאר א פאר נאנטע חברים האט ער דערקלערט, אז ער וועט פון וואַרשע נישט אוועקגיין. ער וועט בלייבן צו זיין בייהילפיק אין דער פארטיידיקונג פון דער שטאט. מרערן זענען אים נערונען פון די אוינן.

מיט א פרישן שטראם ענערגיע איז ארטור צוגעטראטן צו דער ארבעט. אויף א זי= צונג פון א נרופע אנפירנדיקע פארטיי = חברים איז אויסגעארבעט נעוואָרן א פלאן פון טע= טיקייט פאר די נאענטסטע טעג. צווישן אנדערן איז באשלאסן נעוואָרן, אז די „פאלקס= צייטונג", די טעגלעכע צייטונג פון „בונד", זאל דערשיינען אויך בעת דער באלאגערונג, וואס האט זיך נעדארפט אנהויבן א ליאדע מאג. ארטור איז באשטימט נעוואָרן אלס דער פארבינדונגס = מאן מיט דער פוילישער ארבעטער = באוועגונג און יעדן מאג האט ער נעזען זיך מיט די פירער פון פ.פ.ס. מיעטשיסלאוו ניעדזשאלקאווסקי איז זיגמונט זארעמבא.

ארבעט איז נעווען אן א שיעור. אין דער באלאגערטער וואַרשע איז נעווען איבער א מיליאן אייגווינער, צווישן זיי א פאר הונדערט טויזנט יידן. מען האט נעדארפט זארנן פאר דער דיסציפלין פון דער יידישער באפעלקערונג, פאר איר אנטייל איז קאמף קעגן נאצי = שונא, פאר נעבן איר די נוטיקע דרינגענדיקע הילף. און פונקט ווי ביי די פאליאקן איז דער אקטיווסטער עלעמענט אין דער דרוי = וואכיקער פארטיידיקונג פון וואַרשע נעווען די ארבעטערשאפט, אזוי איז אויך נעווען ביי די יידן.

ארטור איז נעשטאנען בראש פון אט דער נרויסער ארבעט. ער האט נעשריבן די אויפרופן צו די יידן זיך צו באטייליקן אין דער פארטיידיקונג פון דער שטאט און זיך פאר= שרייבן אין די פרייוויליקע קאמפס = באטאליאנען. יעדן מאג האט ער נעשריבן ארטיקלען אין דער „פאלקס = צייטונג", נעווידמעט די ברענענדיקע מאג = באדערפענישן און אקטיוו זיך בא= טייליקט אין דער פראקטישער הילפס = טעטיקייט פאר דער יידישער באפעלקערונג.

די ארבעט איז נעווען א פארצווייפלטע — פון קאמף אין די אקאפעס קעגן נאצי= שונא ביז בויען קיכן פאר דער הונגעריקער באפעלקערונג. ארטור איז נעווען אין אויבנאן פון

דעם אלעם. אויף אים איז אויך אויסגעפאלן די פליכט צו פארטרעטן די וואַרשעווער יידן אין אלגעמיינעם פארטייִדיקונג = קאמיטעט פון דער שטאט. די יידישע ארבעטער האבן זיך מאסנווייז געמאלדן אין די פרייוויליקע קאמפֿס = באטאליאנען. די יידישע סאציאליסטישע יוגנט, וואס איז געווען ארגאניזירט אין יוגנט = בונד „צוקונפט", האט אירע בעסטע און מוטיקסטע געהאט נישט בלויז אין די באוואפנטע קאמפֿס = אפטיילונגען, נאר אויך אין ספּעציעלע פייער = בריגאדעס. אנגעטון אין ארגאניזאציע = אוניפֿארם, איז די בונדישע יוגנט בעת די באמבארדירונגען מאג און נאכט געזעסן אויף די בוידימער און דעכער פון די הייזער, גרייט יעדע רגע צו לעשן די שרפות, וואס די דייטשע צינד = באמבעס האבן גורם געווען.

דער אומפארמיידלעכער סוף איז געקומען; נאר א הערישן אויסזיכטסלאזן קאמף ביזן לעצטן אטעם האט וואַרשע זיך געמוזט אונטערגעבן. 21 טעג האט געדויערט די העלדישע פארטייִדיקונג קעגן די באלאגערער; אין דער לעצטער רגע האט דער ארבעטער = פארשטייער אין דעם פארטייִדיקונגס = קאמיטעט, מיעטשיסלאוו ניעדזשוואלקאווסקי, זיך אפגעזאגט אונטערצושרייבן דעם קאפּיטולאציע = אקט, דערקלערנדיק: „דער ארבעטער = קלאס ניט זיך נישט אונטער". דער שטאלצער זשעסט האט אבער נישט געקאנט עדערן די פאקטישע לאגע. וואַרשע מיט איר בראווער באפעלקערונג איז איבערגעגאנגען אויפן אומגנאד פון דער נאצישער מאכט. פאר דער יידישער באפעלקערונג האט זיך אנגעהויבן דאס שוידערלעכסטע קאפּיטל, פון וועלכן די געשיכטע וויסט.

באלד ביים אריינמארש האט דער שונא פארלאנגט פון דער שטאט 12 פארשטייער פון דער באפעלקערונג אלס משכנות (זאקלאדניקעס), וועלכע זאלן מיט זייערע קעפ זיין פאראנטוואָרטלעך פאר די התחייבותן און אהדנונג פון דער שטאט.

דער שטאט־פרעזידענט סטעפאן סטאושינסקי, וועלכער האט זיך אזוי ווי שטארק אויסגעצייכנט בעת דער באלאגערונג, האט ארויסגערופן צו זיך די בונדישע טוערין אסתר איווינסקא (א שוועסטער פון וויקטאר אלטער) און איר דערקלערט, אז אויך די יידן האבן צושטעלן זייערע פארשטייער אלס משכנות. ער האט פאהנעלייגט דריי יידן — צווויי בונדיסטן און איין בירגערלעכן. אין רעזולטאט פון דעם געשפּרעך איז געבליבן, אז יידן זאלן געבן בלויז צוויי פארשטייער — א בונדיסט און א בירגערלעכן. דער שטאט = פרעזידענט האט באשטימט, אז אסתר איווינסקא זאל זיין דער משכון מצד דעם „בונד". אסתר איווינסקא האט געענטפערט, אז זי קען די זאך אליין נישט דעצידירן, זי מוז זיך וועגן דעם באראטן מיט די אנפירערדיקע חברים פון „בונד". זי האט אים צוגעזאגט באלד צוריקצוקומען מיט א תשובה.

ס'איז נלייך צונויפגערופן געווארן א באראטונג פון די אנפירערדיקע חברים. אדטור האט דערקלערט, אז ער וועט פאר קיין פאל נישט דערלאזן נעמען א פרוי אלס משכון און מאקע זיך אליין פארגלייכט אלס קאנדידאט. די איבעריקע אנטיילנעמער פון דער באראטונג האבן געגעבן דערויף זייער הסכם. פאר דעם איז אויף דער באראטונג פון די אנפירערדיקע בונדישע טוער בכלל ארומגערעדט געווארן די פראגע צי דער „בונד" זאל אין פרינציפ מסכים זיין צו געבן א משכון. ס'איז באשלאסן געווארן יא צו געבן, כדי נישט אראפצוואַרפן פון זיך די פאראנטוואָרטלעכקייט ווי פארשטייער פון דער יידישער באפעלקערונג.

חברטע אסתר איז אוועק צום שטאט = פרעזידענט און אים איבערגעגעבן וועגן דעם

באשלום פון „בונד". פרעזידענט סטאזשינסקי האט נארנישט געהאט קעגן דער ענדערונג פון דער פּערזאן, ער האט אבער אנגעוויזן אויף דער שווערקייט וואס זיגעלבוים איז גישט קיין וואַרשעווער אייגווינער, נאר א לאדזשער. לסוף איז אפגערעדט געוואָרן, אז מען וועט פעלשן די האקומענטן. מען האט אים פארצייכנט ווי א ראטמאן פון וואַרשעווער שטאט־ראט און אים אנגענעבן ווי דעם פארשטייער פון די יידישע ארבעטער. בעת זיגעלבוים איז נעוואָרן א זאקלאדניק אין וואַרשע, האט אים די געסטאפא ארומגעזוכט אין לאדזש, ווו זי האט שוין נעהאט ארעסטירט אייניקע אנדערע טוער פון „בונד".

אויף אזא אופן איז ארטור באלד פרייוויליק אנטקעגנגענאנגען דער ערשטער געפאר, אייגשטעלנדיק זיין קאָפּ אלס גאראנטיע פאר דער באפעלקערונג פון וואַרשע (דעה צוויימער ייד פון די זאקלאדניקעס איז געווען אברהם געפנער, דער פירער פון די סוחרים).

אין א געווישן מאָס אין חודש אקטאבער 1939 האט פאליציי זיך ארויסגעלאזט אין וואַרשע זוכן זיגעלבוימען. זי האט געהאט אייניקע אדרעסן, אבער אזוי ווי מען האט אים אין ערנעץ גישט געפונען, האט מען דערווייל גענומען משכנות פאַרן משכון. עס זענען געוואָרן ארעסטירט אנדערע מענטשן אין די אנגעגעבענע דירות. צווישן אנדערע האט מען אויך ארעסטירט זיגעלבוימס ערשטע פרוי, גאלדע, מיט וועלכער ער איז שוין געווען אַ סך יאָרן צעשיידט.*) דאס איז געווען אין דער צייט, ווען היטלער איז געקומען באזוכן די צע־שטערטע הויפּט־ שטאט פון פוילן און בייזיין אויפן פאראד פון זיינע זיגרייכע חיילות.

זייענדיק אליין א משכון — א גאראנט פאר דער גומער אויפפירונג פון דער באַ־פעלקערונג, איז זיגעלבוים גלייכצייטיק געווען אייניער פון די ערשטע, וועלכע האבן געלייגט דעם פונדאמענט פון דער אונטערערדישער יידישער ארבעטער־ באוועגונג. די ערשטע קאנ־פערענץ פון אונטערערדישן „בונד" אין וואַרשע, פון דער געהיימער ארגאניזאציע אויף וועלכער עס איז אויסגעפאלן דער גורל צו שפילן אזא הערואיש־ מראגישע ראל, איז פאר־געקומען אין מיטן אקטאבער 1939, בערך צוויי וואכן נאך דעם, ווי דער שונא האט דעראבערט די שטאט. די קאנפערענץ איז פארגעקומען אין אן ארבעטער־ קיך אויף זאמענהאף גאס. עס זענען געווען עטלעכע און צוואנציק דעלעגאטן — פאַרשטייער פון אלע פאכן. די ערשטע אויפגאבע איז געווען ארגאניזירן די פארבינדונגען מיט אלע טיילן פון דער יידישער ארבע־טערשאפט. די דעלעגאטן זענען געזעסן בייַם טיש און פאר זיי זענען געשטאנען שיסלעך זופּ, וויל מאמער קומט די געסטאפא, איז עס נישט קיין קאנפערענץ, נאר אן ארימע מאלצייט. די גרינדונג־ קאנפערענץ פון אונטערערדישן „בונד" אין וואַרשע אונטער דער נאצי־ ממשלה

---

*) פון דער ערשטער פרוי האט זיגעלבוים געהאט א זון און א טאכטער; די צווייטע פרוי — מאניע ראזען, א דראמאטישע ארטיסטין — האט אים געבוירן א זון. מאניע, וועלכע איז געווען אקטיוו אין אונטערערדישן „בונד", איז מיטן זון ארטור טוביה אומגעקומען, וואַרשיינלעך בעתן אויפשטאנד אין וואַרשעווער געטא, בערך אין דער זעלבער צייט פון טויט פון זייער מאן און טאטער. אלנפאלס וועלן זייער אומקום האט ער נישט געווסט. אויך די ערשטע פרוי, גאלדע, און די טאכטער רבקה, וועלכע האבן געלעבט אין וואַרשעווער געטא, האבן געטיילט דעם גורל פון כמעט אלע פוילישע יידן. דערלעבט דעם סוף פון דער מלחמה האט בלויז דער עלסטער זון, יוסף לייב.

האט געעפנט ארטור. עס איז צווישן אנדערן באשלאסן געווארן, אז עס זאלן געשאפן ווערן ארבעטער = קיבן אין אלע לאקאלן פון די פראפעסיאנעלע פאראיינען זאלן איינגעאדנט ווערן מיי = האלעס. דאס האט געהארפט זיין נישט בלויז א וועג צו העלפן די ארבעטער, נאר אויך א מיטל נישט צו דערלאזן, אז זיי זאלן ווי שטויב צעשאטן ווערן. דער באשלום איז באלד דערנאך רעאליזירט געווארן און דערמעגלעכט די ברייטע אונטערערדישע ארבעט פון „בונד".

ארטור איז אויך געווען א מיטגליד אין ערשטן וואַרשעווער קאמיטעט פון אונטער־ערדישן „בונד". אחוץ אים האבן צו יענעם קאמיטעט געהערט: אינזשיניער אברהם בלום (אבראשא), לוזער קלאג, סאניע נאַוואַגרודסקא, וויקטאר שולמאן, בערנארד נאלדשטיין, צלובה קהישטאל און ישכר אייכענבוים (אסקאר). נעבליבן די נאנצע צייט — איבער 5 יאר — אין דער אנפירונג פון אונטערערדישן „בונד" איז בלויז איינער, בערנארד נאלדשטיין, וועגן וועלכן זיגעלבוים האט שפעטער געשריבן, אז דאס איז דער דרייסטער מענטש, מיט וועלכן ער האט זיך באגעגנט אין זיין לעבן. אברהם בלום איז נאכן אויפשטאנד אין וואר־שעווער געטא, אין 1943, געווארן ארעסטירט דורך דער גסטאפא און זי האט אים אום־געבראכט. בעת דעם וואַרשעווער געטא = אויפשטאנד איז אומגעקומען לוזער קלאג. סאניע נאַוואַגרודסקא איז אין 1942 אומגעקומען אין די גאז = קאמערן פון מרעבלינקע. ישכר אייכענבוים האט דערנאך געקעמפט קעגן די נאצים אין די רייען פון פוילישן מילימער אויפן איטאליענישן פראנט. דער בונדישער וועטעראן וויקטאר שולמאן איז פארוואַרפן געווארן קיין אמעריקע; צלובה קרישטאל — קיין כינע.

צווישן די פארשידענע פונקציעס, וואס דער אונטערערדישער „בונד" האט אנפאר־טרויט זיגעלבוימען, איז אויך געווען די ארבעט אין דער ייִדישער קהילה. אזוי ווי זיגעלבוים, דער זאקלאדניק, איז שוין סיי ווי לענאליזירט געווארן ווי א ייִדישער ארבעטער = פירער, האט מען דעריבער אויף אים אויך ארויפגעלייגט נאך א פונקציע, וואס פאדערט לענאליטעט: צו פארטרעטן דעם „בונד" אין נייעם „יודען = ראט", וואס איז געשאפן געווארן לויטן בא־פעל פון דער דייטשער אקופאציע = מאכט.

אומפארגעסלעך ווערט בלייבן אייגער פון זיינע ארויסטריטן אויף א זיצונג פון קהילה־ראט. שוין אין די ערשטע פאר וואכן נאכן בארגעמען די שטאט האבן די נאצים געוואלט פארשפארן די ייִדן אין א געטא. זיי האבן געפאדערט, אז די קהילה זאל האם אליין דורכ־פירן.

אין משך פון די פאר טעג, וועו די פראגע פון אויספירן דעם געטא = באפעל איז באהאנדלט געווארן דורך דער קהילה = אנפירונג, האט שמואל מרדכי זיגעלבוים ואנטשידן געקעמפט קעגן דעם. צוליב מורא, אז דאס נישט אויספירן דעם געטאפא־באפעל וועט ברענגען נייע צרות דער יידישער באפעלקערונג, האט די מערהייט באשלאסן די גזירה דורכצופירן. אין מאמענט, וועו דער באשלום איז דורך דער קהילה = פארוואלטונג אנגענומען געווארן, האט זיגעלבוים אפגעגעבן א דערקלערונג מיט אזא אינהאלט:

„עס איז דא געפאלן א היסטארישער באשלום. אויך בין, ווייזט אוים געווען צו שוואר, כדי אייך צו איבערצייגן, אז מיר טארן דאס נישט טאן. אויך פיל אבער ביי זיך נישט נענוג מאראלישע כוחות צו קאנען אין דער זאך אנטייל נעמען. אויך פיל, אז אויך וואלט קיין רעכט נישט געהאט צו לעבן ווייטער, אויב דער געטא זאל איינגעפירט ווערן אוו מיין קאפ

זאל דערבייַ בלייבן גאנץ. איך דערקלער דעריבער, אז איך לייג מיין מאנדאט. איך וויס, אז עס וועט זיין די פליכט פון פארזיצער תיכף וועגן מיין רעזיגנאציע צו מעלדן דער נעסטאפא און איך רעכן זיך מיט די קאנסעקווענצן, וואס דאס קען האבן פאר מיר פערזענלעך. איך קאן אבער אנדערש נישט האנדלען".

דער רושם פון דער דערקלערונג איז געווען אן אומגעהויערער. די מיהא איז אפגערוקט געווארן אין היסטארישן אלעמען האט באהערשט דאס געפיל פון מאראלישער אחריות פאר דער וויידע און גורל פון די יידן. דער באשלוס פון קהילה = ראט האט פארלוירן זיין קראפט און איז א טיף = ערנסטער שטימונג האט זיך אויפסניי אנגעהויבן א דעבאטע צי די קהילה זאל אויספירן די נעמא = גזירה פון דער נעסטאפא. ס'איז דאן געווארן אריינגעפראגן און באשלאסן אזא קאמפראמיס = פארשלאג: די קהילה פירט נישט אויס די גזירה, זי שיקט אבער ואנאנדער שליחים אין שטאט צו מעלדן די יידן, אז ס'איז פאראן אזא באפעל, כדי יידן זאלן וויסן ביזן באשטימטן טערמין זיך ארויסצוציען פון די גאסן, וואס וועלן בלייבן מחוץ דעם געפלאנטן נעמא.

דערווייסנדיק זיך פון די שליחים וועגן באפעל, זענען צוזאמענגענומען צום בנין פון דער וואַרשעווער קהילה אויף גזשיבאווסקע גאס טויזנטער יידן, וועלכע האבן מיט אומגעדולד געווארט אויף א קאנקרעטער תשובה צי זיי זאלן פארלאזן זייערע היימען, וואס געפינט זיך נישט אויף די אנגעמערקטע נעמא = גאסן. פאר אן עולם פון איבער 10 טויזנט פארזאמלטע יידן האט זיי נעלבוים געהאלטן א רעדע און זיי אויפגעפאדערט פרייוויליק אין נעמא נישט צו גיין. ער האט זיי נערופן נישט צו פארלירן דעם מוט און געהיימן בלייבן אין זייערע היימען ביז מען וועט זיי נישט מיט ברוטאלער גוואלט פון דארטן ארויסוואַרפן. די פאר= זאמלטע יידן זענען זיך פאנאנדערגעגאנגען מיטן דעציידירטן ווילן אין נעמא פרייוויליק נישט צו גיין.

די רעדע אין גאס, ווי אויך די דערקלערונג אויף דער זיצונג פון קהילה = ראט זענען נישט געבליבן קיין סוד פאר די נעסטאפא = לייט. נאר א זיצונג אין דער קהילה האט דער פארשטייער פון נעסטאפא צוגעריפן צו זיך זיגעלבוימען און צו אים געזאגט: דו ביסט דער פארטרעטער פון די יידישע ארבעטער; קום מארגן אין נעסטאפא; מיר דארפן זיך מיט דיר אדורכרעדן וועגן וויכטיקע ענינים.

וואס די איינלאדונג האט באדייט, איז נעווען קלאר; זיגעלבוים איז דעריבער אין נע= סטאפא נישט נענאגנען. נאטירלעך, אז נאכדעם האט ער שוין נעמוזט אויפהערן וויזן זיך אין עסנטלעכע ערטער. ביי דער נעסטאפא וויידער האט דאס פארשטארקט דעם חשק אים אויסצוזוכן פאר יעדן פרייז. סימנים פון נאכשפירן אים זענען שוין אויך נעווען.

ביי אזא לאגע האט די אנפירונג פון אונטערערדישען „בונד" געהאלטן פאר נלייבער, אז זיגעלבוים זאל אוועק פון פוילן. בסרט, אז דערמיט איז פארבונדן נעווארן א ספעציעלע מיסיע: ברענגען פאר דער וועלט די ידיעות וועגן די גרויזאמקייטן, וואס די נאצים טוען אפ לנבי דער יידישער באפעלקערונג. און הגם דער וועג פון וואַרשע קיין אויסלאנד איז נעווען אן אויסערנעווייניגלעך ריזיקאלישער און די מעגלעכקייט פון דער נסיעה איז נעווען א שטארק צווייפלהאפטע איז דאך זיגעלבוים אויף דעם ריזיקאליש = צווייפלהאפטן וועג אריינגענאננען און נאר באדייטנדיקע שוועריקייטן איז ער אים בשלום אדורך.

פאר אן אינטערנאציאנאלן פארום, אויף א סעסיע פון עקזעקוטיוו פון סאציאליסטישן ארבעטער = אינטערנאציאנאל האט ש. מ. זיגעלבוים געשילדערט, וואס די נאצים טוען אפ אין פוילן בכלל און מיט יידן בפרט. דער אייגנרוק פון זיין באריכט איז געווען אן אומגעהויערער צום ערשטן מאל האט די פרייע וועלט געהערט אויטענטישע ידיעות פון אפגעצוימטן, פיי= ניקונג= און מארד = לאגער, אין וועלכן די נאצים האבן פארוואנדלט פוילן.

וועגן רושם פון באריכט, וואס עס האט אפגעגעבן דער פארשטייער פון „בונד" אין פוילן אויף דער סעסיע פון אינטערנאציאנאל, אין די ערשטע וואכן פון 1940 אין בריסל, האט דערציילט ר. אבראמאוויטש (אין ניו = יארקער „פארווערטס"):

„א אין בריסל, עטלעכע וואכן פאר דער אינוואזיע, צען טעג פאר דער אינוואזיע אין נארווגיע, האבן זיך צוזאמענגעקליבן עטלעכע צענדליק דעלעגאטן פון די סאציאל = דעמא= קראטישע פארטייען פון אייראפע, כדי צו באשראכטן די פראבלעמען פון קריג, און צווישן זיי האט זיך אומדערווארטעט באוויזן א מענטש פון נאר אן אנדערן פלאנעט. און דאס וואס ער האט אונדז דערציילט אויף דער זיצונג פון אינטערנאציאנאל אין פשוטע, כמעט רואיקע וער= טער — דאס בילד פון א לאנד אונטער היטלעריסטישער אקופאציע, די גאנצע גרויזאם= קייט און אנדערשקייט פון דעם היינטיקן קריג — איז געשמאגן אין אזא שוידערלעכן קאנ= טראסט צו יענער פרידלעכער, רואיקער אטמאספער, וואס האט נאר געהערשט אין דע= מאלסדיקן בריסל, אז אלע אנווועזנדיקע זענען געווען דערשיטערט ביז צו די סאמע יסודות פון זייערע נשמות".

„פאר די אייראפאישע מענטשן האט זיך געעפנט א נייע וועלט, וועגן וועלכער זיי האבן קיין אנונג נישט געהאט, נישט געקוקט אויף אלע באריכטן אין דער פרעסע. זיי האבן הערשפירט די גאנצע אמתדיקייט און אויפריכטיקייט פון די פאקטן, וואס ארטור האט דערציילט, הגם די מענטשלעכע פאנטאזיע האט זיך אפגעזאגט צו גלויבן אין אזעלכע שוידער= לעכע זאכן. איך קען זאגן, אז דורך ארטורן איז די אמתע ווירקלעכקייט פון קריג צום ערשטן מאל אנטפלעקט געווארן אלם לעבעדיקע דערשיינונג פאר די פארטרעטער פון דער אייראפע= אישער ארבעטערשאפט"

„פון יענעם מאמענט אן איז ארטור געווארן א רעספעקטירטע פיגור אין דער אינ= טערנאציאנאלער סאציאליסטישער באוועגונג".

נאכן פארברענגען 6 וואכן אין בעלגיע און 4 חדשים אין פראנקרייך, וו׳ ער האט אי= בערגעלעבט די גרויסע מילימערישע קאטאסטראפע פון די אליאירטע אין 1940, איז זיגעלבוים דעם 12=טן סעפטעמבער פון זעלבן יאר אנגעקומען קיין ניו = יארק.

אויך אין אמעריקע האט ער געהאלטן פאר זיין ערשטן חוב באקאנט צו מאכן דער עפנטלעכקייט די מעשים = תעתועים, וואס די נאצים טוען אפ אין פוילן. ער מאכט דורך א טור איבערן לאנד, ארגנזשירט דורכן יידישן ארבעטער = קאמיטעט, און וויקלט פאנאנדער פאר טויזנטער צוהערער די מגילה פון פיין און באליידיקונג, וואס ער האט מיטגעברענגט מיט זיך. אויך אין א סעריע שילדערונגען אין „פארווערטס", סוף 1940 און אנהויב 1941, ברענגט ער צום באווסטזיין פון די אמעריקאנער יידן דעם ביטערן גורל פון זייערע פאלקס= ברידער אויף יענער זייט ים.

א קורצע צייט ארבעט ארטור אין א ניו = יארקער שניידער = שאַפּ אלס אפערייטאר און דערנאך ווערט ער דער פארוואלטער פון חודש = זשורנאל „די צוקונפט". מיט זיין נאנצער נשמה, מיט אלע זיינע חושים איז ער אבער הארט, אויף די נאסן פון וואַרשע און לאדזש, פון לובלין און קראַקע. אין די ראַמען פון די באגרענעצטע מענלעכקייטן טוט ער וואס ער קאן פאר די יידן אין פוילן. ער איז טעטיק ווי א מיטגליד פון דער אמעריקאנער רעפרעזענטאנץ פון „בונד" אין פוילן, וואס האט שוין צו יענער צייט אנגעהויבן באקומען ידיעות פון אונטערערדישן „בונד" ווען דעם שרעקלעכן גורל פון די יידן אין די נעמאס.

דער, וועלכער האט מיט אייגענע אויגן געזען די אוממענטשלעכע רציחה פון די נאצים, האט אמבעסטן נעקענט פארשטיין דעם באדייט פון די ווערטער, וואס זענען נעקומען פון וואַרמן, האט אמבעסטן נעקענט פילן דעם פלאטער פון די יידישע נעפיניקטע הערצער און פארשטיין די עקשנות פון די אומדערשראקענע אונטערערדישע קעמפער. איז דאך ארטור נעזוען אייגער פון זיי.

בייַ פארשידענע נעלעגנהייטן האט ער נעהאלטן פאר נויטיק אונטערצושטרייכן דעם מוט און דעם הערואיזם פון די יידן אונטער די נאצים און באזונדערס פון זייער קעמפע= רישסטן טייל. שרייבנדיק ווענן די אומגליקן אין די ערשטע חדשים פון דער דייטשער אקופאציע, האלט ער פאר נויטיק אונטערצושטרייכן:

„און ביי דעם אלעמען, איז צו שטויגען און צו באוונדערן: די יידן אין פוילן טראגן אריבער זייערע לייַדן מיט אזא ווירדע און שטאלץ, וואס האט נאך קיינמאל נישט נעהאט קיין גלייכן צו זיך אין דער וועלט".

און ווענן דער ווירקונג פון דער אונטערערדישער יידישער ארבעטער = באוועגונג:

„די נעהיימע שליחים, וועלכע האבן פריוויליק אייננעשטעלט זייערע לעבנס צו העלפן אנדערע, האבן נענעבן דער נאנצער יידישער באפעלקערונג א ביישפיל פון אידעאליזם, אָפּפערוויליקייט און מוט. דער ביישפיל האט נעהאט אן אומגעהויערע ווירקונג. ס'איז די מענטשן נעווארן נריגנער צו טראגן די אייגענע לייַדן".

פון פרילינג 1942 ביז פרילינג 1943 האט זיגעלבוים נעלעבט אין לאנדאן. ער איז אהין נעפארן אויסצופירן א וויכטיקע שליחות: פארטרעטן דעם אונטערערדישן „בונד" פון פוילן אין פוילישן נלות = פארלאמענט (נאציאנאל = ראט).

פריער נאך איז שוין אין פוילישן נאציאנאל = ראט נעווען איין יידישער פארשטייער, וועלכער האט בארטראטן אלע יידישע פארטייען, אחוץ דעם „בונד". זיגעלבוים האט באלד פארנומען א שטעלונג, וואס איז נעווען אנדערש ווי די פראקטיק פון פריערדיקן יידישן פארשטייער. אין הסכם מיט דער שטעלונג פון אונטערערדישן „בונד" אין פוילן אין פון דער אמעריקאנער רעפרעזענטאנץ פון „בונד" האט זיגעלבוים אנערקענט די נלות = רעגירונג אלס לעניטימע פארטרעטערין פון פוילן, ער איז אבער נעווען צו אויר אין אפאזיציע סיי צוליב אויר צוזאמענשטעל (עס האבן צו אויר נעהערט אויך רעאקציאנערע עלעמענטן), סיי צוליב אויר פאליטיק לגבי יידן. ער האט דאס נעברענגט צום אויסדרוק אין זיינע רעדעס און אין די אפשטימונגען. זיגעלבוים איז נעווען דער אייַן און אייַנציקער דעפוטאט, וועלכער האט אין פוילישן נאציאנאל = ראט נישט נעשטימט פאר די בודזשעטן פון דער רעגירונג.

אין זיינע רעדעס אין נאציאנאל = ראט האט ער באריט אי אלגעמיינע מלוכהשע

פראבלעמע, האבנדיק אויפן אויג די אינטערעסן פון די ארבעטנדיקע שיכטן און קעמפנדיק פאר דער דעמאקראטיזירונג פון לאנד, ספעציעל = יידישע ענינים. פיל הארץ און ענערגיע האט ער אריינגעלייגט אין די פארלאנגען לטובת דער יידישער באפעלקערונג, וואס האט געשמאכט אין די נעמאס און איז געפייניקט און געמארדעט געוואָרן דורך די נאצישע סאדיסטן.

פון דער פוילישער גלות = רעגירונג האט ער כסדר געפארערט מעשים אין שייכות מיט די יידן = שחיטות. אין אינטערוועגען ביים פרעמיער גענעראל וולאדיסלאַוו שיקאָרסקי און ביים איננרן = מיניסטער סטאַניסלאַוו מיקאָלאַיטשיק, ווי אויך אויף די זיצונגען פון נאציאנאל = ראט איז זיגעלכוים געווען אומדערמידלעך אין מאנען, פארערן, וועקן און ברענגען פראקטישע פארשלאגן. אזוי, למשל, האט ער אויף א זיצונג פון נאציאנאל = ראט סוף נאוועמבער 1942 אריינגעטראגן פאלגנדיקע דריי פארשלאגן:

1. דער נאציאנאל = ראט פארערט אויף די רעגירונג, אז זי זאל גלייך פארלאנגען פון אלע אליאירטע מלוכות, באזונדערס פון אמעריקע און ענגלאנד תיכף אויסצואַרבעטן א פלאן פון ספעציעלע אקטן קעגן דייטשלאנד (רעטאָרסיע), וואס זאל זי צווינגען אפצושטעלן די יידן שחיטות.

2. די רעגירונג זאל געבן די איניציאטיוו, אז געגויע באשרייבונגען פון די יידן= שחיטות אין דער דייטשער שפראך זאלן אין גרויסע צאלן אראפגעוואָרפן ווערן פון אראָפלאנען איבער דייטשלאנד.

3. די רעגירונג זאל אנגעמען שרייט, אז נאר גיך זאל צוזאמענגערופן ווערן א ספעציעלע קאנפערענץ פון אלע אליאירטע רעגירונגען, וועלכע זאלן אין נאמען פון אלע קעמפנדיקע פעלקער פארעפנטלעכן א פלאמיקן פראטעסט און א שארפע ווארנונג צום דייטשן פאלק און זיין רעגירונג.

וועגן רעאליזירן די דערמאנטע דריי פארשלאגן האט נאך זיגעלבוים קאנפערירט מיטן פוילישן אויסערן = מיניסטער ראטשינסקי. די פארשלאגן האבן אבער נישט געקענט רעאליזירט ווערן צוליב דעם אומווילן פון די דעציזיוודיקע פאקטארן פון די אליאירטע.

אומאיפהערלעך האט זיגעלבוים ארויסגערופט אין פאָדערונגען די מראנעדיע פון די יידן אין געטאָס און לאגערן. ער האט דאס געטאן נישט בלויז אויף דער ערענע פון פוילישן גלות = פארלאמענט אין לאנדאן, נאר אויך אין דער ענגלישער עפנטלעכקייט. מיט זייער אינפארמאציעס פון פוילן האט ער אנגעשפארט אין די איינפלוסרייכסטע לאנדאנער צייטונגען און געפאדערט פון זיי צו ברענגען די גרויזאמקייטן אין דער עפנטלעכקייט. דאס איז געווען אייגע פון זייגע שווערסטע ארבעטן, ווייל דא האט מען באגעגנט א הארטן אומווילן און אומגלויבן. מער מזל האבן שוין געהאט זייגע באמיאונגען ארויסצוברענגען פאר דער ענגלישער ארבעטער = פארטיי און פאר די פארשטייער פון די אנדערע סאציאליסטישע פארטייען אין אייראפע דעם גרויל פון דער יידישער לאגע. אויף א גרויסער צאל מאסן = פארזאמלונגען און קאנפערענצן האט מען פון זיין מויל געהערט די איוב = באריכטן, וואס זענען געקומען פון אונטערערדישן „בונד". ער איז אויך ארויסגעטראטן אויף א ריי צוזאמענקונפטן פון יידישע אינסטיטוציעס אין ענגלאנד און באמיט זיך זיי צו באווענן צו זיין אקטיוו אין די פרוון פון הילף און רעטונג פאר די יידן אויפן אייראפעאישן קאנטינענט.

באר זיין הייליקסטער אויפנאבע האט זיגעלבוים געהאלטן דאס שטיין אין כסדרדיקער פארבינדונג מיט די יידן אין פוילן, א פארבינדונג דורך וועלכער עס זאל זיי געשיקט ווערן מאטעריעלע הילף און וויכטיקע אינפארמאציעס און דורך וועלכער זיי, די אפגעשלאסענע און פארשפארמע, זאלן קענען ארויסשיקן צו דער וועלט ידיעות וועגן זייערע נויטן און ליידן, פארלאנגען און סכנות. אים איז געלונגען, דורך דער הילף פון דער פוילישער גלות = רעגירונג, אייניצושטעלן אזא פארבינדונג. דורך די אינטערערדישע קאנאלן האט דער יידישער ארבע= טער = קאמיטעט פון אמעריקע געשיקט נרעסערע געלט = סומעס, וועלכע זענען אין פוילן פארוועגדט געוואָרן אויף הילף פאר יידן, אויף צו פירן דעם אונטערערדישן קאמף קעגן די נאצים, אויף שוץ און אפוועָר. דורך די זעלבע קאנאלן זענען ארויסגעשיקט געוואָרן א רייַ באריכטן פון אונטערערדישן „בונד" אין פוילן, באריכטן וועגן די יידן = שחיטות, נאז=קא= מערן און אנדערע פירעניותן. אָט די באריכטן פון „בינד" זענען א לאנגע צייט געווען דער איינציקער אלארם = רוף פון די יידן אין פוילן, וואס איז ארויס צו דער בריטער וועלט. פון זיי האט מען זיך דערוווסט, וואס היטלערס מאָרד = מאשין טוט וויַרקלעך אפ מיט די יידן אין אייראפע.

און פון דער צווייטער זייט האט זיגעלבוים געפרוווט רעדן צו זיינע אומגליקלעכע ברידער און שוועסטער. גישט בלויז דורך בריוו, געשיקט דורך אונטערערדישע קאנאלן, נאר אויך דורכן ראדיא זענען געגאנגען זיינע וועָרטער פון לאנדאן צו די יידן אין פוילן. זיי פלענן געהיים געהערט ווערן דורך ספעציעלע אונטערהערער און זייער אינהאלט איז דערנאך פאר= שפרייט געוואָרן פון מויל צו מויל. צו זיין פאלק, וואס האט געמרויערט נאך די אימגעקו= מענע נאענטסטע און אליין יעדע רגע דערוואַרט א משוגהדיקן טויט, האט ער געשיקט וועָרטער פון מרייסט, דערמוטערונג און האפנונג.

דאס יאר טעמיקייט אין לאנדאן איז געווען איין גרויסער פיבער. אלע חושים פון דעם מענטש האבן נענלים. איין נעדאנק האט אים באהערשט 24 שעה אין מעת לעת — בייטאג, זען די חושים זענען געווען וואך און בייגאכט אין דרימל: העלפן, העלפן, העלפן. וואסער וויַרקזאם מיטל נעפינט מען אוים ואפצושטעלן די מערדער = האנט; ווי אזוי כרעכט מען די גלייכגילטיקייט פון דער בריטער וועלט? ווי אויפן וויטן צפון איז שוואך די מחיצה צווישן מאָג און נאכט, אזוי איז ביי ארטורן בלאס געווארן דער חילוק צווישן וואך = זיין און שלאף. אימאויפהערלעך האט געקנבערט דער נעדאנק: וואס טוט מען, ווי אזוי העלפט מען זיי? און די באריכטן פון דעם היים האבן כסדר דערציילט: די נעמאס ווערן שיטערער, זייער צאל ווערט קלענער, אויך די לאגערן ווערן אויסגעלייַדיקט. און זיגעלבוים האט נעטראכט: די פוילישע יידן, אין וועמענס נאמען איך רייד, ווערן וויניקער און וויניקער. פון דריי און א האלבן מיליאן זענען נעבליבן הונדערטער טויזנטער און די מאָרד = ארבעט נייט ווייטער אין וויַיטער, אן אפשטעל, און אין מוח פון ארטורן, דעם אומדערמידלעכן קעמפער, האט א פלאטער נעמאן א צווייפל, אין הארץ האט א קלאפ נעמאן א שוואכקייט. די שווארצקייט פון טויט אין וואַרשע און מרעבלינקע האט א בלענד נעמאן פאר זייַנע אויגן. זיין נעמיט ווערט כאהויכט מיטן טויט = אטעם.

אין א בריוו צו דער אמעריקאנער רעפרעזענטאנץ פון „בונד" אין פוילן, מיט דער דאטע פון 30-טן אפריל 1943, דערציילט זיגעלבוים ווענן א דעפעשע, וואס ער האט אויף

געהיימע וועגן באקומען פון אונטערערדישן „בונד". און ער שרייבט וועגן דעם: „עס אטעמט דאך פון איר ארויס דער פאקט, אז א ל ץ ענדיקט זיך". „עס איז דאך נישט מענליך מיט דעם האזיקן באוווסטזיין צו ארבעטן, צו לעבן".

ענליכע נעראנקען און שמיכלונגען ווארפן זיך אויך אדורך אין בריוו, וואס ער האט אין די לעצטע טעג פון זיין לעבן געשריבן צו חברים און פריינד. אין א בריוו צו זיינעם א יונגערן בחודער אין יאהאנעסבורג, דרום אפריקע, האט ער געשריבן: „איך ארבעט שוין מיט די לעצטע כוחות, נישט וויל די ארבעט אליין איז שווער, נאר צוליב דעם אומדער־ שרעגלעכן געפיל פון מאכטלאזיקייט. די באריכטן, וואס איך באקום פון דער היים, זענען מיט יעדן טאג שרעקלעכער. מיר אבער פלאגט: איך בין דאך געווען צוזאמען מיט אלע — וואסער רעכט האב איך געהאט זיך ארויסצוראטעווען? פארוואס האב איך נישט געדארפט טיילן זייער אלעמענס גורל? איך האב אפילו נישט די דערלייכטערונג וואס עס וואלט געקאנט געבן די אייגרייד־ענגיש, אז מיין ארבעט האט עפעס א באדייטונג אויף קאנקרעט אפצוראטעווען וועמען עס איז פון דער אומדערבארימדיקער שווערד פון אויסראטונג".

ווי מיר וויסן, איז נישט אין פרילינג 1943 צום ערשטן מאל געשטעלט געווארן פאר שמואל מרדכי זיגעלבוים פערזענלעך דאס פראבלעם פון טויט. במשך פון צווייטן וועלט־קריג איז דער יידישער ארבעטער־מוער אוועקגעשטעלט געווארן אויף אזעלכע פא־ זיציעס, אויף וועלכע עס האבן געמוזט אויסבאלאנסירט ווערן וויהדע — לעבן — טויט.

שוין אין די ערשטע וואכן פון דער נאצי־ הערשאפט אין ווארשע דערקלערט זיגעלבוים אויף א זיצונג פון „יודען־ ראט": „איך פיל, אז איך וואלט קיין רעכט נישט געהאט צו לעבן ווייטער, אויב דער גאנצער זאל איינגעפירט ווערן אין מיין קאפ זאל דערביי בלייבן גאנץ".

אין יענער צייט האט שוין זיגעלבוים ביי זיך געהאט אפגעמאכט, אז ער איז מקריב זיין לעבן אין קאמף פאר דער וויהדע און פארן לעבן פון דער יידישער באפעלקערונג. אזן דאס האט אים געגעבן יענע זיכערקייט און אומדערשראקנקייט, וואס איז אים נויטיק געווען אלס שליח־ צבור. פון אים גופא שמאמען די ווערטער, געשריבן וועגן ערשטן פעריאד פון דער היטלעריסטישער גוואלט־ הערשאפט אין פוילן: „גלויבט דאס, אדער נישט, אבער עס איז די פולשטענדיקע גרייטקייט צו שטארבן, וואס גיט איבערמענטשלעכע כוחות צו קענען קעמפן פארן לעבן. און אט די פולשטענדיקע גרייטקייט רואיק אויפצונעמען דעם טויט, וואס האט זיך אין מיר געהאט פארפעסטיקט זינט דעם ערשטן מאג וואס איך בין געבליבן אין ווארשע אונטער די נאצים, האט מיר אויך איצט צוריקגענעבן מיין רואיקייט און פעסטקייט".

עם זענען געווען שווערע מאמענטן, וועו דער, וועלכער איז געווען גרייט צו שטארבן, האט אליין געוואלט דאס צוואיילן. געווען איז עס העמאלט, וועו מען האט אים צוריקגעווארפן פון דער אלענדישער גרענעץ, צוריק אין די הענט פון נעסאטפא. „דאס ערשטע מאל אין מיין לעבן — האט וועגן דעם געשריבן זיגעלבוים — האב איך געטראכט וועגן טויט, וויי וועגן א דערלייזער; דאס ערשטע מאל האב איך ערנסט געטראכט וועגן זעלבסטמארד". און א פאר שעה שפעטער: „וואס איז דער מער — וועל איך אין ערנסטן פאל אומקומען. בין איך דען נישט לאנגע מאנאטן געווען גרייט צו שטארבן?".

דאס אלץ איז געווען דארטן, ווו די תליגישע הענט פון דער געסטאפא האבן אים נעקענט אריינגענעמען צווישן זייערע נעגל. זיגעלבוים האט אבער זיין לעבן פארענדיקט אין פריען מייל פון דער וועלט. דארטן האט אים די גרייסקייט צו שמארבן געגעבן די רואיקייט אין די העכסטע געפארן אנצוגיין מיטן לעבן; דא האט אים די מעגלעכקייט פון לעבן נעברענגט אומרואיקייט און חרפה ארומצוגיין אויף דער ערד.

אין א רעדע דורכן לאנדאנער ראדיא האט דער פארמיטלער פון די יידישע וויי = נע= שרייען צו דער וועלט געזאגט (2=טער יולי, 1942): „שטעלט אייך פאר דאס גרויזאמע פאר= ברעכן פון פלאנמעסיקן אויסמארדן א נאנץ פאלק! יעדער פון אונדז, וועלכער באנעמט דעם נרויל פון פארברעכן, מוז ארומנעכאפט ווערן מיט א נעפיל פון חרפה וואס ער נעפינט זיך נאר צווישן די לעבעדיקע". „יעדער פון אונדז וואס וועט נישט טון אלץ, כדי אצושטעלן די מאסן = שחיטות, וועט נעמען אויף זיך די מאראלישע פאראנטוואורטלעכקייט פאר זיי". די מאסן =נרייבער, אין וועלכע טויזנטער יידישע פרויען, קינדער און זקנים ווערן יעדן מאג אריינגעשלייפערט, זענען ברענענדיקע ווגנדן, וואס יעדער אנשטענדיקער מענטש מוז עמפינדן, ווי א פיין און שענדונג, וואס ווערט באנאנגען קעגן אים אליין".

ווען די יידן אין ווארשע און לובלין זענען נעשענדעט נעווארן, איז זיגעלבוים אין לאנדאן אויך נעשענדעט נעווארן; ווען די יידן אין לאָדזש און ווילנע זענען נעמויט נעווארן, איז ער אין לאנדאן נעמויט נעווארן, ווייל ער איז נעווען א קליין טיילעכל פון זיי, א פעדימל פון נרו סן פאלקס = נעווענ.

די אינטימקייט איז נעווען אזוי שטארק, אז אויף א פארזאמלונג אין לאנדאן, אין פויליש = יידישן צענטער „אוהל", האט דער שליח = צבור פון די פוילישע יידן דערקלערט: „אויב דאס פוילישע יידנטום זאל אונטערגיין, פיל איך, אז איך האב ניט קיין רעכט צו בלייבן לעבן".

פון דער פריערדיקער נרייסקייט צו שמארבן איז שפעטער נעווארן א חוב און לסוף — א מוז. קיין לאנדאן איז נעקומען א שליח פון דער פוילישער אונטערערדישער כאוועגונג, וועלכער האט אויך נעהאט א שליחות פון די יידישע פארשטייער, צווישן זיי אויך פון „בונד". דער שליח, יאן קארסקי, האט אים נעזאגט די וועהרער, וואס די יידישע פאר= שטייער אין פוילן האבן פארלאנגט איבערצוגעבן צו די יידישע פירער אין די פרייע לענדער פון דער וועלט. דאס זענען די וועהרער: „זאלן זיי ניין צו אלע וויכטיקע עגלישע און אמע= ריקאנער אסטן און אנעמורן. זאג זיי, אז זיי זאלן פון דארטן נישט אפטרעטן ביז זיי וועלן נישט באקומען קיין נוראנטיעס, אז מען האט באשלאסן צו לאזן זיך אויף א וועג צו ראטע= וועז די יידן. זאלן זיי נישט עסן און נישט טרינקען, זאלן זיי פאמעלער אויסגיין פנים אל פנים מיט דער נלייכנילטיקייט פון דער וועלט. זאלן זיי שטארבן. דאס וועט אפשר אויס= מריסלען דאס נעווינסן פון דער וועלט".

אויף דעם איז פון זיגעלבוימען נעקומען אן ענטפער:

„הער קארסקי, איך וועל טון אלץ וואס איך קען זיי צו העלפן. אלץ! איך וועל טון אלץ וואס זיי פאדערן — אויב איך וועל נאר האבן א שאנס. איר נלויבט מיר צי נישט?".

א יאר צייט האט זיגעלבוים אין לאנדאן אויסגעפרובירט אלע וועגן און זיי האבן צו דער רעטונג פון די מיליאונען קרבנות נישט נעפינען. האט דער שליח פון פוילן נעברענגט

א נייעם „וועג" — נייז, א מאנוגג, א פאדרוגג פון די פירשפרעכער פון די געמארדעטע יידן: שמארבט אליין, „אפשר וועט דאס אויפטרייסלען דאס געווינן פון דער וועלט". שמואל מרדכי זיגעלבוים, דאס קראסניסטאווער ירבעטער = ייגגל, דער וואַרשעווער ארבעטער = ביז, דער שליח = צבור פון די פוילישע יידן אין דער פרייער וועלט איז געווען פולשטענדיק גרייט אויסצופירן דעם באפעל, וואס עס האבן ארויסגעשיקט פון יאמער = טאל די פירער פון די געמארדעטע יידן. ער איז געווען דער איינציקער, וועלכער האט דעם באפעל פון די יידישע פירער אין די געמאס צו די יידישע פירער אין דער פרייער וועלט — צו ברענגען דעם העכסטן קרבן — אויסנעפירט. אין דער נאכט פון 11=טן אויגן 12=טן מאי 1943 האט ער פארענדיקט זיין לעבן דורך זעלבסמארד.

דער רושם פון זיין טויט איז געווען אן אומגעהויער = שמארקער און וויטער. הונ= דערטער צייטונגען און זשורנאלן אין די פארשידנסטע לענדער האבן וועגן דעם געשריבן. די וועלט פון זיין צוואה, וואס איז אויך אריינגענומען געווארן אין אפיציעלן רעקארד פון אמעריקאנער קאנגרעס, האבן דורך דער פארשידנשפראכיקער פרעסע און ראדיא געפונען זייער וועג צו פעלקער פון דער וועלט, אויף א וויי זיי א רייר געמאן פון זייער גלייכגילטי= קייט און פארשעמט. זייער געווינן איז אויך א רגע אויפגעמריסלט געווארן. און אויפגע= מריסלט פון דעם פרייווילין אייגצל = טויט זענען אויך געווארן די רעשטלער לעבן = געבלי= בענע יידן פון פוילן, וועלכע האבן געזען דעם מאסן = טויט פון זייערע נאענטסטע און אליין דערוואַרט א באלדיקן טויט פאר זיך. אין א באריכט פון אונטערערדישן „בונד", ארויסגע= שיקט פון פוילן דעם 24=טן מאי 1944, וועלט זיגעלבוימס זעלבסמארד באצייכנט וויי א העלדישע מאס. יידישע ארבעטער אין וואַרשע, אין לאדזש, אין ארבעטס = לאגערן זענען געהויים זיך צוזאמענגעקומען און מיט קורצע שמילע וועלטער געזערט זיין אנדענק.

אזוי האט געלעבט מיט זיין פאלק און איז געשטארבן פאר אים — שמואל מרדכי זיגעלבוים.

ל. גרינבערג

(ווינניפעג)

בען צוקערמאן

(זכרונות וועגן א יוגנט־חבר)

בען־צוקערמאן

קאריקאטור פון קראסנויסטאווער לאנדסלייט־קאמפעט אין לאס־אנדזשעלאס.

עס איז ווייל אויפרישן אין זכרון מיין געבורט־שטאָט קראסנויסטאוו, לובלינער גו־בערניע (פוילן), מיט א 40 — 45 יאר צוריק — קומט מיר צו אלעם ערשטן אויפן נעראנק דער בית־מדרש, אין ווועלכן איך האב זיך האן אויסגעלעבט אזוי נענומען פון אים אלץ, וואס ער האט נאָר געקענט נעבן. איך דערמאָן זיך אָן מיינע חברים בית־

מדרש'ניקעם, מושלמים בכל המעלות; און צווישן זיי אלע, גאנץ באזונדער מיין חבר בערל, אָדער ווי מען רופט אים אין דער נייער היים — בעני.

ער האט זיך באזונדערס אויסגעצייכנט מיט זיין חוש פאר א שארפן וויץ, אמת'ע שיחות = חולון של תלמיד= חכם, שמארקן כאראקטער און מוח.

זיין מוח און סארקאסטישע ווערטלעך, האבן אונדז שפעטער, אין „השכלה" = צייט, ווען מען האט אונדז שטארק גע'רודפ'ט — א סך געהאלפן. איך וויל דערמאנען א פאָר עפיזאָדן:

אָט אזוי, האט בערל אין דער אנוועזנהייט פון א גרויסן עולם, געזאָגט צו איינעם פון די מחוצפים = רודפים, וואס איז גראָד אויך געווען א יודע = ספר:

— „עס ווייזט אויס, אז איר קלויבט זיך, אינגיכן, צו ווערן א ראש ומושל";

אויף יענעמס פראגע, פון וואנען ער נעמט עס, האט ער געענטפערט:

— „עס איז א בפירוש'ע גמרא: „כל המיצר לישראל נעשה ראש". און איר האט זיך אָנגעזעצט אויף די יידישע בחורים, ווי המן הרשע אויף די יידן".

יענער איז פון דאמאלט אָן אנטשוויגן געווארן און נישט געוואגט מער צו רעדן עפעס קעגן די בית = מדרש = בחורים. א צווייטן מחוצף, נאָר שוין אן עם הארץ, האָט ער גע= זאָגט:

— „פריער זעצט אייך אוועק אויף דער בית = מדרש = באנק אויף 10 — 12 יאר לערנען בהתמדה, ווען איר נאכדעם אפשר קענען רעדן קעגן די בחורים משכילים".

אזוי האט ער איינגעשטילט אלע היפאָקריטן און מתכבדים בקלון אחרים.

— — — — — — — — — — — — — — —

די ווענט פון בית = מדרש ווערן צו ענג. מען זוכט נייע ווענט, נייע געדאנקען. מען וואַרפט זיך, צווישן אנדערן, צום ציוניזם, צעירי = ציון; שפעטער פועלי = ציון — און בערל איז אומעטום דער טעטיקסטער. דערביי פארגעסט ער אויך נישט, אז צווישן די חברים זענען פאראן אזעלכע, וואס מען הארף זיי דערווייל העלפן און פיל מאָל אריינעמען אזעלכע צו זיך אהיים, ווו ס'איז א הויז פון זאטקייט און גוט = הארציקע עלטערן, — אויף וואָס= צייט.

— — — — — — — — — — — — — — —

עס קומט דער פריזיוו. בערל ווערט גענומען פאר א סאָלדאט; אָבער בערל קען נישט גיין אין דער צארישער ארמיי. שווער, זייער שווער, פיינלעך זענען געווען די צעשיידונגם= מאָמענטן מיט בערלען, איבערהויפט דער לעצטער געזעגענונגם = מאָמענט, ווען כאָטש איז ג= ווען דורכגעווענט מיט גוטע האָפנונגען און הארציקע, חברישע קענזייטיקע ווונטשן.

— — — — — — — — — — — — — — —

אין ניו = יאָרק האט ער זיך נישט געקענט צופאסן: נישט צו דער סוועט = שאָפּ, נישט צו דעם קאסטאמער פערלער, נישט צו די איינשורנס ביזנעס (לעבנס = פארזיכערונג געשעפט) און מיט צו פיל אנדערע ענלעכע געשעפטן. נאָר עטלעכע שטארק אנגעשטרענגטע יארן פון מלחמת החיים, האט ער מיט זיין פאמיליע — א ווייב מיט א קינד — איבערגעוואנ= דערט קיין מערב= קאנאדע, מיט דעם גראנק — ווי אלע אידעאליסטן — צו נעמען זיך צו ערד = ארבעט.

ער באוועצט זיך אויף א פאַרם אין די וויטע ווייסטענישן, וואס די רעגירונג האט דאן געגעבן במתנה, מיט געווייסע באדינגונגען, מ'שמיינט געזאָגט. מיילן־ווייט פון א צווייטן פאַרמער, פון א שטעטל — דרייסיקער מיילן אוו ביי די אומגלויבלעכסטע, פרי־מיטיוסטע באדינגונגען. אזוי מאטערט ער זיך אָפּ מיט דער גרעסטער עקשנות אוו אנ־שטרענגונג עמלעכע יאר. ער פארלאָזט די פאַרם ערשט דאַן, ווען עס דראָט א נעפאר רעם נעזונט פון דער גאנצער פאמיליע. ער באוועצט זיך אין דער שטאָט סאסקאטון, פרא־וינץ סאסקא־משערוואן.

אין סאסקאטון פארדינט בעני פרנסה פון יגיע כפיו אוו וואלט נעמעגט אוו בא־האפט נאָר א מאָג ארבעט זיך אָפרוען. אבער ווי קען מען רוען, אז צווישן דעם ביסל יידן, נאר וואס אריבערנעקומענע, איז קיין שום סימן פון יידיש לעבן נישטאָ. אוו ער נעמט זיך פלייסיק, אומדערמידלעך ואגיטירן פאר שאפן אוו בויען א שול, א ת"ת, אלץ, וואָס געהערט זיך אָן מיט יידישקייט. נישט קוקנדיק דערויף, וואס ער אליין הענקט ראדי־קאל. אין א קורצער צייט ווערט אויפגעבויט א שול צום דאוונען, א ת"ת פאר קינדער. מען ברענגט אראָפּ א שוחט־חזן אוו צוויי גומע לערער. ארום די אינסטיטוציעס שאפט זיך יידיש לעבן, יידישער אינטערעס אוו אויך אמביציעס צו שמיין אין דער שפיץ, זיין אין די פארוואלטונגען אוו אין דער האנדלונג צו באקומען אן אמט (ניט קיין באצאָלטן), ווערט יעדערער טעטיק. בעני איז גליקלעך.

אָבער מיט דעם באנגענט ער זיך נישט. ער גרינדעט האס, וועגן וואָס ער האט שוין לאנג פריער געטראכט, נאר נעמוזט ווארטן — א פועלי־ציון־גרופע. צו דער גרו־פע שמייען צו — אראנק זיין איינפלוס — אויך די אלע, וואס זיינען, פרינציפיעל, ביז איצט נעשטאנען פון דער ווייטנס. געשווירענע אנארכיסטן, בונדיסטן — ווערן פ. צ. אוו מען ווערט טעטיק; אוו ס'שאפט זיך א קולטורעל, נאציאָנאל־פאָליטיש לעבן. אין די אָוונטן אוו פרייע טעג, זיצט מען אין ביבליאָטעק, וואס די פועלי־ציון־האבן געעפנט, מען לייענט, דיסקוטירט אוו מען לעבט...

פון זיין פריער יוגנט ניט בערל זיך אָפּ, אויסער מיט העם געווייגלעכן גמרא־פלפול, אויך מיט תנ"ך, העברעאישער שפראך אוו איר לימעראטור. צו 17, אדער 18 יאר, באוויזט זיך זיינס אן ארטיקל איגעם העברעאישן וואָכנבלאט „הקול", אין פאַרם פון א בריוו. דאס איז געווען אן ענטפער די צבועק'ישע עלעמענטן, די רייכע פוילישע חסידים, וועלכע האבן זיך באקלאָגט אין זייער פרעסע, אז די תורה וועט חלילה אונטערגיין, וויל די „בני עניים שמהם תצא תורה", האבן אנגעהויבן צו פארלאוון דאס בית־מדרש (העכער ווי א העלפט פון די בית־מדרש־בחורים אין פוילן, האבן דאמאלט פארלאוט די גמרא'ס אוו אוועק צו מלאכה, אלגעמיינער אייראפעאישער בילדונג, ווי אויך אין די גרויסע שטעט מיטן ציל צו זוכן — תכלית). אין דעם הערמאנטן ארטיקל, ווייזט בערל אויף די פאלשקייט פון די חסידים; וויל זיי אליין — די רייכע חסידים — נעמען אייגעמס פאר זייערע מעכטער, נישט פון צווישן די בני עניים, ווויל־לערנער, נאָר הוקא פון די רייכע אוו — פראָפעסיאָנאלן. (עס האבן פונקט דאמאלט עמלעכע רייכע חסידישע משפחות געזומען פאר זייערע מעכטער: כעמיקער, אינזשיניערן אוו ארוואָקאטן). זיין ארטיקל האט דאמאלט נעמאכט א גרויסן רושם, צוליב זיין מוט אָנצוווייזן דעם אמת.

1918. וועו עס ענדיקט זיך די ערשטע וועלט־מלחמה, לאָזט בעני אלץ איבער אוו אייליט זיך צו פאָרן קיין אייראפּע צו האטעוועו זייגע עלטערן מיט די אכט קינדער (זי זענען געווען א פאמיליע פוו צוועלף נפשות).

ער איז, בוכשטעבלעך, דאו געווען אייגער פוו די ערשטע אמעריקאנער, וואס האבן באטראטן די פוילישע ערה. זייער שווער איז האו געווען צו פארן קיין אייראפּע. די שיפן האבן געוומען א באגרענעצטע צאל פאסאזשירן, אוו דאס נאָר ביז לאָנדאו. אין לאָנדאָן האט מען, צו יענער צייט, נישט פארקויפט קיין בילעט דירעקט קיין וואַרשע, נאָר קוים, מיט פראָטעקציע — ביז פאריז. אוו דאָ דערווייסט ער זיך, אז ס'איז בשום אופן נישט מעגלעך צו פארן קיין וואַרשע, ווייל עס קורסירן צוגן, אויסשליסלעך פאר דיפלאָמאטן, מיט וועלכע עס קענען מיטפאָרן — אין באזונדערע וואגאָנען — עטלעכע גרויסע מיליאנערן, באוווסטע באנקירן, פאבריקאנטן מיט אן אינטערנאציאנאלן נאָמען. פאר א פראָסטן בשר ודם איז אומעגלעך צו פארן. כדי צו באקומען א דערלויבעניש מוז מען וואַרטן, וויניק־סטנס 3 — 4 מאָנאטן. בעני אבער שפארט באלד אָן אין די העכסטע פענצטער, וו׳ ער מרעפט אויך איינעם פוו די גרעסטע קאנאדער דיפלאָמאטן אוו בעני, מיט זיין לאָגישן רעדן, מיטן אייגפלוס פוו זיין פערזאָן — אוו אפשר מזלו גרם — באקומט די דערלויבעניש צו פאָרן מיט דער דיפלאָמאטן־באַן, אוו ער איז ממש געווען אייגער פוו די עשרה ראשונים, צו קומען פוו אמעריקע קיין וואַרשע.

איך וועל זיך נישט אָפּשטעלן דאָ אויף די פארשיידענע קבלת פּנימ׳ס, וואָס מען האט פאר אים אייגגעאָרדנט, וועגן דער יום־טוב׳דיקער שמימונג, וואס זיין קומען האט ארויסגערופן אין אונדזער שטאָט. וועגן דעם האט מען מיר דערציילט אין וואַרשע, וו׳ איך האב געווויגט. איך בין נאָר אויסן איצט אנצוווייזן אויף א קליינעם ביישפיל, וואס בעני האט געטאָן פאר אנדערע שלא על מנת לקבל פרס, נאָר וויל אזוי האט אים זיין מענטשלעך, איידל הארץ דיקטירט.

דער ציל פוו זיין רייזע: ארויסגעמען זיין משפחה קיין אמעריקע, האט זיך אנגע־שמויסן אויף פיל שווערקייטן. צווי פוו די פיר זין (זיי זענען זעקס זין), זענען שוין אריבער אכצן יאר אלט אוו די נייע פוילישע רעגירונג וויל זיי נישט ארויסלאזן. אָבער בעני וועט זיי נישט איבערלאזן; די פוילישע רעגירונג האט נאָר נישט געהאט קיין שום געזעצן וועגן עמיגראנטן. אפילו די שיף־קאמפאניעס האבן נאָר נישט געהאט קיין פאר־בינדונגען מיט דער פוילישער רעגירונג וועגן איבערפירן אירע בירגער. אָבער בעני שטעלט זיך נישט אָפּ פאר קיין שווערקייטן. ער טעלעגראפירט קיין אטאוא, לאנדאן אוו וו׳ נאָר א פלאץ, וואס האט זיך אים אויסגעוויזן, אז פוו דארט קען קומען די ישועה. ענדלעך, נאָר שווערער מי אוו אנשטרענגונג, וואס מען קען זיך קוים פארשטעלן, האט בעני באקו־מען א דערלויבעניש מיט אלע גויטיקע דאקומענטן, וויזעס א. א. ו׳. פאר דער גאנצער, צען נפשות׳דיקער משפחה.

איצט איז געשען דאס, וואס מען האט זיך פארויס געקענט פארשטעלן: קרובים, פרייגט, באקאנטע וועגדן זיך צו בעני׳ן אז ער מוז זיי העלפן ארויס פוו פוילן. ס׳פאר־שטייט זיך, אז עס פעלן נישט דערביי קיין פרערן, תחנונים, וויל ס׳איז ממש סכנות

נפשות. ס'האט נישט געהאלפן דער אמת, אז ס'איז מאָמענטאל אומעגלעך עפעס צו טאָן אין דער ריכטונג אוּן אז ער וועט עס טאָן, זייענדיק צוריק אין קאנאדע. דאָך נוצט אויס בעגי דאס אייגציקע, וואס ער האט געקאנט טאָן אין יענער צייט: פרוּבירן. ער פרוווט נישט גלאַט, אַבי יוצא זיין, נאָר מיט אלע מעגלעכקייטן. ער קלויבט אויס עטלעכע פוּן די סאמע נויטיקסטע, וועלכע ער מוז שוין ראטעווען. דורך פארשיידענע וועגן, מיטלען, איינפאלן, פּראָטעקציע א. א. וו. געלינגט אים מימצוגעמען עטלעכע בחורים. אלע אנדערע גיט ער א הייליקן צוזאָג: אז אזוי ווי ער קומט אהיים בשלום, וועט ער מאָן אלץ, וואס עס וועט זיין מעגלעך, כדי זיי ארויסצוגעמען פוּן פּוילן.

ב. איז צוריק אין קאנאדע. גלייכצייטיק מיטן זוכן אויפסניי באשעפטיקונג, זוכט ער אויך פארמעגלעכע, גוטע מענטשן, וועלכע זאלן אים העלפן אריבערברענגען די געלימענע פוּן דער מלחמה. אים געלינגט צו שאפן א באדייטנדן פאָנד (איך ווייס נישט געגוי וויפיל), פוּן וועלכן ער קויפט שיפּס = קארטן אוּן מען שיקט אויף הוצאות = הדרך. ב. האט געווּסט, לויט דער רייַ, וועמען צו ברענגען פריער אוּן וועמען שפעטער. אזוי האב איך געמוזט וואַרטן ביזן מאנאט פעברואר 1921. (לאנג געוואַרט, ואבער מיט דער זיכערקייט, אז מיין רייַ וועט קומען). וועז ס'איז מיר אנגעקומען א שיפּס = קארטע אוּן „אפידעוויט", אוּן פופציק דאָלאר מזומן אויף הוצאות והדרך. ענדע מאָנאט מאי 1921, בין איך אנגעקומען קיין קאנאדע אוּן מיט דריי יאָר שפעטער האב איך שוין, מיט מיינע אייגענע כוחות, אראפגעבראכט מיין פרוי מיט צוויי קינדער. איך בין שוין געווען, דוכט זיך, מיר אייגער פוּנעם זעקסטן צענדליק עמיגראַנטן, וואָס ב. מיט זיין גוטסקייט האט געהאלפן צו קומען קיין אמעריקע; אויסער די פאמיליעס, וואס זענען געבראכט געוואָרן דורך זייערע מענער אדער זין.

אוּן מיר אלע זיינע לאנדסלייט, האבן יעדעס מאָל, וועז מיר זענען זיך צוזאמענגעקומען, נערעדט איבערהויפט וועגן בענים גרויסער גוטסקייט. אוּן לעצטנס, בייַ יעדער געלעגנהייט זאגן מיר: וועז נישט בעני, וווּ וואָלטן מיר איצט אָנגעשפאַרט?...

חורבן קראסניסטאוו

דער אומקום

*

אריה שטונציינגער

(אויפן סמך פון גביית עדות)

דר אויסזידלונג פון די יידן אין קראסניסטאוו האט זיך אנגעהויבן פסח = צייט 1942; דער מאָג, וועו מען האט דעם גרעסטן טייל יידן פון קראסניסטאָוו, אוועקגעפירט קיין בעלזשעץ אוו דאָרט אויף א שרעקלעך שוידערלעכן אופן אומגעבראכט אין די קרעמאטאָריעס. דער אויבנדערמאנטער טאָג פון פארניכטונג פון קראסניסטאוועך יידנטום איז אויסגעפאלן אין מאָג פון כ"ב אייר. דאס איז אויך דער טאָג, וואס אין באשטימט געווארן פארן יאָר= צייט [פון די קדושי = קראסניסטאוו, אבער די פארניכטונג פון קראסניסטאוועך יידנטום האט זיך אנגעהויבן שוין א סך פריער, פאר דער דערמאנטער דאטע.

בערך צווישן וואכן נאכן אנהויב פון קריג קעגן פוילן, ד. ה. דעם 14=טן סעפטעמבער 1939, האבן זיך די דייטשן דערגענטערט צו קראסניסטאוו. דריי שעה האט געדויערט די שלאכט פאר קראסניסטאוו. דאס פוילישע מיליטער האט זיך צוריקגעצויגן אויף די בערג, מזרחדיק פון דער שטאט אוו פון דארט פארטיידיקט די שטאָט קעגן די דייטשן, וועלכע האבן אנגענריפן פון לובלינער זייט. די פוילן זענען געפלויגן איבער דער שטאָט. די נאנ= צע באפעלקערונג האט זיך באהאלטן אין די קעלערס. די יידישע באפעלקערונג האט זיך פארזאמלט אין אירן קעלער אוו אין גרויס שרעק זיך צוגעהערט צום קנאלן פון דרויסן. אויפן דריטן טאָג איז שטיל געווארן. די פאָליאקן זענען אָפגעטראטן. נאכמיטאג האבן זיך איבער די אויסגעשמארבענע גאסן פון קראסניסטאוו, געהערט די ערשטע טריט פון די דייטשע שטיוול אוו דער חיה'שער געפריל פון זייערע אָפיצירן.

די ערשטע אריינגעקומענע סאלדאטן האבן גלייך אנגעהויבן א „קאמף" מיט דער ציווילער באפעלקערונג. א לייטענאנט מיט דריי סאלדאטן האבן מיט די קאלבעס אויפגע= בראכן די פראנט = טיר פון בן = ציון האלפערנס הויז.

אין קעלער פון דעם הויז זענען געווען באהאלטן 6 יידישע פאמיליעס. טויט = אי=

בערגעשראקענע, האבן זיי נישט געווסט, וואס זיי זאלן טאָן. מען האט באישלאסן נישט צו עפענען. די דייטשן האבן לאנג געקלאפט, אָבער די פעסטע טיר האט נישט גאכגענעבן. דאן זענען די דייטשן אוועק צום הויז פון דאָקטער אייזנבערג. דארט זענען אין א קעלער געווען באהאלטן זיבן ייִדישע פאמיליעס. וועז די דייטשן האבן פרובירט אויפברעכן די טיר, האבן זיך די ייִדן דערשראקן אוּן האבן זיי אליין געעפנט. די דייטשן האבן ארויסגעפירט אלע געפאנגענע ייִדן אויפן הויף, אויסגעשמעלט די מענער באזונדער אוּן די פרויען באזונדער. אייניגע פון זיי האט געמיילט שאָקאָלאד די פרויען אוּן קינדער, דאקטער די איבריקע דייטשן האבן אוועקגעפירט די מענער.

פון די אומגעקומענע ייִדישע פאמיליעס אין קראסניסטאוו

מענדל בינדער מיט זיין פרוי אוּן קינדער.

צווישן די מענער האט זיך אויך געפונען דער 60־יאריקער לייבל קופערשמאק אוּן אברהם־מרדכי שמיין מיט זיין 14־יאריקן זון הערשעלע. די פרויען האבן מיט גרויס שרעק נאכגעקוקט די אוועקגעפירטע. — „מען וועט זיי באלד צוריקברענגען" — האט דער דייטש זיי געמריסט מיט א טייוולאָניש שמייכעלע. די מענער זענען אבער מער נישט צוריקגעקומען.

מיט צוויי מעג שפּעמער האָט אייגער זון די אוועקגעפירמע — לייב דער שוסטער — זיך פלוצלונג באוויזן אין גאס מיט אן אָפּגעשאָסענער צונג און פארבלומיקט פנים. שמוּ= מערהייט האָט ער צוגעפירט עטלעכע מענטשן צום קעלער, ווו עס זענען געלעגן דערשאסענע אלע אוועקגעפירמע מענער. עס האָט זיך ארויסגעוויזן, אז די דייטשן האבן אייגציקוויז אראפגעפירט די 7 יידן אין קעלער און בייס ארייגאנג זיי געמויט דורך א שאָס אין פּאָ= טעלניצע און נאכדעם דעם קרבן ארייגעשלייפערט אין קעלער. ווייזט אויס, אז אין לייב שוסטער האָט דער דייטש שלעכט געצילט און די קויל האָט אים דורכגעהאקט דאס געזיכט און אָפּגעריסן די צונג. ער איז צוויי טעג געלעגן אָן באוווסטזיין אין קעלער. ערשט אויפן דריטן טאָג איז ער געקומען צו זיך און ארוים פון קעלער. צוויי טעג נאך דער געשעעניש, איז לייב שוסטער געשטארבן פון די באקומענע ווונדן.

פארשטייט זיך, אז דער דאזיקער פאל האָט ארויפגעווארפן א מויט= שרעק אויף דער שטאָט. עס האבן זיך אויך געפונען אזעלכע, ווואס האבן פרובירט זיך מריסטן, אז דאס איז נאָר פארגעקומען אין דער היץ פון דער פארגעקומענער שלאכט. שפּעטער אָבער, האבן מיל יידן אויסגעטיימשט, ווען דער דייטש דאָך נישט אלעמען אויסשיסן. עס האָט זיך אבער שנעל ארויסגעוויזן, ווי פאלש די דאזיקע האפנונג איז געווען.

יידישע יוגנטלעכע אין קראסניסטאַוו
אויף צוואנגס=ארבעט בייַ די דייטשן.

אויפן פערטן טאג האבן זיך פון דער פוילישער זייט באגיינט די קאמפן. די דייטשן האבן דאן צונויפגעטריבן העכער 40 יידן און זיי אויסגעשטעלט אויף אן אָפן פעלד קעגן די קוילן פון דער פוילישער ארמיי.

— אייערע שיסן, ווען איר אונדז באשיצן מיט אייערע קערפערס — האָט א דייטש נע'טענה'ט.

ביי דער „אויסשטעלונג" איז הערשאסן געווארן א יונגערמאן, ווועלכן מען האָט נע= רופן „פיניע פולקאָוויניק". די יידן האבן דאן געמוזט גראבן פאר אים א קבר און אים בא= האלטן אין מיטן פעלד.

הערמיט האט זיך אבער דאס בלוטיקע שוישפּיל נישט געענדיקט. די דייטשן האבן די אלע יידן אוועקגעפירט צום טייך און אויסגעשטעלט קעגן זיי א פּולעמיאָט. ביים פּולעמיאָט איז געשטאנען א סערושאנט; דער אָפּיציר האט מיט אים קאָמאנדעוועט: איינס, צוויי, דריי — אָבער געשאָסן האט ער נישט. עס איז נישט מער געווען, ווי אן אויסרעכענונג אנצושרעקן די יידן. אזוי האט מען די 40 יידן ארומגעפירט אלעמאָל אויף אן אנדער אָרט און אנגעשטעלט קעגן זיי דעם פּולעמיאָט. צום סוף האט דער אָפּיציר געגעבן א באפעל:

לויפט אהיים! ווען די יידן האבן אנגעהויבן לויפן, האט מען זיי נאכגעשאסן אין די פּיס אריין. אייניקע פּון די אין טויט־שרעק לויפנדע יידן זיינען פּאַרוווּנדעט געווארן אין די פּיס.

מענדל שאָק מיט זיין גאנצער פאמיליע. פּון די אומגעקומענע יידישע פאמיליעס

ווער וויים צי עס וואלט דאן שוין געווען געלונגען ווען מען פּון די קראסנויסטאווער יידן זיך צו האטעווען פּון די דייטשע מערדערישע הענט. צום גליק אָבער, האבן די דייטשן נאך 10 — 11 מאָל אָפּזיין אין קראסנויסטאוו זיך צוריקגעצויגן, לויט אן אָפּמאך מיט דעם ראטן־פּאַרבאנד.

אין פּאַרלויף פּון די 10 טעג האבן די דייטשן זיך פּיל איזדיעקעווען איבער די יידן אין שטאָט. קודם־כל האבן זיי אנגעהויבן שלעפּן יידן צו ארבעט, דערביי האט מען מיט

א כוונה, אויסגעזוכט פאר זיי די שמוציקסטע ארבעטן, ווי רייניקן דאס "שמאָטישע קלאָזעט מיט די בלויזע הענט א. א. ו. נאכהער האט א דייטשער אפיצער הערליידיקט זיינע באדערפענישן אין א הימל אוו עם אנגעטאָן א יידן אויפן קאָפּ.

א צווייטע גרופּע יידן האבן באגראבן א דערשאסן פערד. אוו ווען אייגער א ייד האט זיך געמיאוסט אנצוגעמען דאס פערד ביי דער פארבלוטיקטער מאָרדע, האט אים דער אָפּיציר געשמיסן מיט דער נאגייקע איבער פנים: „עס ביסט נישט, קענסט עס אָנעמען!" — האָט ער הערבי געשריען. ווען דאס פערד איז שוין האלב געלעגן אין גרוּב, האבן די יידן זיך נעמוזט ארומשטעלן אוו הער דייטש האט נעמאכט א פאטאגראפיע; ווייזט אוים, בכדי שפעטער צו ווייזן זיין גרעטכען, ווי אזוי ער האט געלערנט די יידן ארבעטן...

בייס כאפן אויף ארבעט, האבן די דייטשן געטראפן דעם ייד נטע פייגנבוים מיטן מלית אין תפילין בייס דאווענען. די דייטשן האבן אים ארויסגעשלעפּט, צוגעבונדן אים צו א בוים אין פּארק אינמיטן גאס אוו ער איז אזוי געשטאנען א גאנצן טאג. פארנאכמצו האט מען נעצוווגנגען דעם ייד שאול־לייב בירנבוים ארומצופירן אין א מאשקע דעם אין מלית אייגנעהילטן נטע פייגנבוים איבער דער גאנצער שטאָט אוו הערבי האט ער געמוזט כסדר שרייען, „איך בין יהודע, איך האב פּראָוואָצירט קריג!"

פאר די יידן אין קראסנישטאוו איז דאס אריינקומען פון הער רויטער ארמיי, געווען ממש א הערליזונג. עס איז געווארן פרייליכער אין שטאָט. די יידן האבן זיך גלייך געגענומען צו זייער נארמאלער באשעפטיקונג. לויטער האט די פרייד נישט לאנג געדויערט. עס איז באווּסט געווארן, אז די רויטע ארמיי פארלאזט די שטאָט אוו די דייטשן קומען ווידער.

פון די אומגעקומענע יידישע פאמיליעס: הענער שאָק מיט זיין פאמיליע.

דאס זענען עטלעכע צענדליק יידן אנטלאפן קיין וולאדימיר וואָלינסק, אויף יענער זייט בוג, וו די סאָוועטן האבן געוואלט בלייבן אויף שטענדיק.

ווען די דייטשן זענען צום צווייטן מאל אריין קיין קראסנישטאוו, האבן זיי זיך ערשט מיט דעם אמת'ן דייטשן אייפער, געגומען צו די יידן אין שטעטל.

דרי טעג האט געדויערט דאס צוריקציען זיך פונעם סאָוועטישן מיליטער, ווען האבן זיך שוין נעפונען לישט ווייט פון לובלין. צווי טעג איז די שטאָט געווען לייריק פון

מיליטער. דאס זעען געווען פאר יידן טעג פון פייגלעכער שרעק און אומזיכערקייט. ווען דאס דייטשע מיליטער האט צום צווייטן מאל אריינמארשירט אין שטאָט, האט מען נלייך אָנגעהויבן כאפן יידן אויף ארבעט. די יידן זענען אויף א ברוטאלן אופן ארויסגעשלעפט געווארן פון די ווינונגען און דערבייַ שוואר געשלאגן געווארן. מען האט בייַ יידן אָפּנע, שניטן די בערד; דאס איז פארגעקומען אויף א שרעקלער ברוטאלן אופן. די דייטשן האבן זיך באמיט צו מאכן דעם מענטשן העסלער, דורך איבערלאזן א האלבע בּאָרד, אָדער מיט שנייַדנדיק א שטיק פּנים. דערבייַ איז די ראזיקע „ארבעט" געווען באגלייט פון זילזוּלים, אָפּשפּאָטערייען און מערדערישע קלעפּ. צווישן די ערשטע קרבנות האבן זיך געפונען: דער שוחט יעקב לאנגמאן, יהושע ווייזנבערג, הערש אייזלסבערג און אנד. ספּעציעל נעפּיניקט האבן זיי מאָטל ליכטנשטיין, וועלכן מען האט בייַם שניידן די בּאָרד שרעקלער צעשלאָגן און נאכהער האט ער נאָך געמוזט באצאָלן אויסלייז־געלט, נאכדעם האט מען דעם דער־מאָגטן מאָטל ליכטנשטיין אויך נישט אָפּגעלאזט, נאָר יעדן טאָג געשלעפּט פונדערהיים, נע־שלאגן און געפאדערט פון אים געלט.

די הויפּט־ארבעט פון די יידן איז דאן געווען האס צוריק־אויפבויען די בריק, וועל־כע איז פארברענט געווארן דורך די פאָליאקן בייַם פארלאזן די שטאָט.

צו יענער צייט איז אין קראסניסטאוו געשאפן געווארן דער יודנראט. דער באשלום צו שאפן דעם יודנראט איז געקומען פון יידן אליין. די דייטשן האבן געכאפט צו ארבעט ווען מען האט זיך נאָר געלאזט. און דער, ווער איז נאָר אינמאל געכאפט געווארן, האט שוין געמוזט קומען אליין יעדן טאָג, אונטער דער דראָונג דערשאָסן צו ווערן. די „שענערע" יידן האבן דאן, ווייַזט אויס, געזוכט א מיטל צו קענען מוישן די געכאפטע און זענען געקומען אויפן גערענק פון שאפן דעם יודנראט, וועלכער זאל אליין רענולירן בייַם צושטעלן ארבעטער פאר די דייטשן. דעם יודנראט האבן געשאפן: ליפּע רייכמאן — פרעזעס, ישכר האזנבוים. אלתר כץ (ליפּע רייכמאנס אייַדעם) און הויר זילבערצאן. שפּע־טער האבן אויך געארבעט אין יודנראט זיינוול מיטעלמאן א. א.

דער יודנראט האט צוגעשטעלט יעדן טאָג יידן צו דער ארבעט בייַ דער בריק. אין אנהויב איז געווען איינגעטיילט, אז יעדער ייד זאל אפּארבעטן זיין חלק טעג. אבער בּיסלעכווייז, האבן די רייכערע אנגעהויבן דינגען אָרעמערע יידן, אז זיי זאלן פאר זיי ארבעטן. עס איז כאראקטעריסטיש, אז כאָטש בייַ דער ארבעט האבן די יידן יעדן טאָג באקומען קלעפּ, פלעגן זיך פיל יידן פארדינגען אָפּצוארבעטן פאר די רייכערע, בכדי זיך צו ראטעווען פון הונגער־טויט. אזוי האט עס זיך געציונן בערך פיר חדשים. דאן האבן די דייטשן באשלאסן „ווי געהעריק" אויסצונוצן דעם יודנראט.

אין א געוויסן מאג האט דער יודנראט געמאלדן, אז אלע יידן דארפן ברענגען דאס נאנצע נאָלד, זילבער, געלט און אנדערע ווערטזאכן צו דער געביידע פון סטארָאסטוו. פאר באהאלטן עפּעס האט מען נעדראָט מיט שיסן. צומארגנס זיבן אזייגער אינדערפרי, איז די נאנצע שטאט ארומגערינגלט געווארן דורך דייטשער פאָליציי, בכדי די יידן זאלן נישט נעקענט אנטלויפן. די יידן האבן געמוזט אוועקטראגן זייער נאנץ פארמעגן. ליפּע רייכמאן איז געשטאנען בייַם קעסטל, ווהין אלע האבן אריינגעווארפן זייערע פארמענגס. נאכדעם האט יעדער ייד באקומען שהעקלער געשלאגן מיט נאהייקעס און האט געמוזט

מיט איין שפרונג ארָאָפּ פון די שטיגן. אויב א ייִד איז ביי דער „גימנאסטיק" אומגע־
פּאלן, האט ער אויפסניי באקומען געשלאגן און געמוזט נאכאמאל איבערחזרן דעם שפרונג.
די שרעק פון די יידן איז געווען אזוי גרויס, אז דער גרעסטער טייל פון זיי, האבן ווירק־
לעך אוועקגענעבן אלץ, וואס זיי האבן פארמאָגט.

די יידן האט מען נאכדעם נישט אהיימגעלאזט. מען האט זיי אלע אריינגעטריבן אין
די קאזארמעס צום „ענטלאזונג". דארט האט מען זיי אפגעשניטן די בערד און א גאנצן
מאָג מערדערלעך געשלאגן און געפייניקט. צום סוף, האבן זיי געמוזט מיט די בלויזע הענט,
רייניקן די קאזארמע = קלאָזעטן. צומארגנס האבן זיי ווידער געמוזט גיין צו דער ארבעט,
וו׳ די פייניקונגען האבן זיך איבערגעחזרט.

אין א נעוויסער צייט ארום, האבן די דייטשן ארויסגענעבן א באפעל צו שאפן יידישע
פאָליצייען. די „פני" האבן זיך באמיט אריינצוזעצן אין דער פאָליצייע זייערע קינדער, וועלנ־
דיק זיי אָפּהיטן פון אנדערע צרות.

אין דער פאָליצייע זענען אריין: משה שמאַראַנד, בן = ציון ראָזנבלאט, יוסף זילבער־
צאן, זיינוול מיטעלמאן און אנדערע. דעם פאליציי = צירקל האבן זיי איינגעארדנט אין הויז
פון אביגדור פעלדמאן (בייס טארג).

די אויפנאבע פון דער פאליציי איז געווען צו באשטימען יידן צו דער ארבעט און
צו שלעפן נייע קאָנטריבוציעס. אזוי האט עס נעדויערט א גאנצן ווינטער, ביזן סוף זו־
מער 1940.

אין הערבסט = צייט 1940, האבן די דייטשן געפאדערט 60 יידן. עס האט געהייסן,
אז די יידן דארפן פאָרן קיין בעלזשעץ גראָבן אָקאָפּעס. דאן האט מען נאך נישט גע־
וווסט, אז דאָרט ווערן צוגעגרייט מאסן־קברים פאר די יידן פון דער גאנצער געגנט. צוליב דעם,
וואס יידן האבן זיך נישט געוואלט צושטעלן — האט די ס. ס., צוזאמען מיט דער יידישער
פאָליצייע, געטאפט יידן און זיי צוגעשטעלט צום מראנספאָרט. דער עדות פון דער דאזי־
קער שילדערונג, נחום אייזלסבערג, איז געווען אייניער פון די, וועלכע מען האט געכאפט
צום מראנספאָרט.

די יידן האט מען געטריבן צופום קיין איזביצע. אויפן וועג האט מען זיי מערדערלעך
געשלאגן און זיי האבן דעם גאנצן וועג געמוזט לויפן, ווערנדיק געטריבן דורך די אויף
פערד רייטנדיקע דייטשן.

אין דעם קלייניעם שטעטל איזביצע, האבן זיך שוין געפונען בערך 10 מיזגם יידן
פון אנדערע שטעט. מען האט אלע יידן אריינגעפאקט אין פארמאכטע וואגָנעס; ביי דעם
האבן די ס. ס. און אוקראיניער, וועלכע האבן באוואכט די צוגן, שרעקלעך געשלאגן און אויך
ציל יידן הערמארדעט.

אין בעלזשעץ האט מען די יידן געהאלטן אין שטאלן, ביי די שרעקלעכסטע באדינ־
גונגען. קיין עסן האט מען זיי נישט געגעבן, נאר כסדר געשלאגן און געמאכט אָפּעלן. פיל יידן
האט מען הערשאסן און פיל זענען געשטארבן פון די ענויים. פון דער קראסניסטאווער
נרופּע איז דארט, צוו. אנד. געשטארבן דוד בורשטיין, דער אייטעם פון יידל נירנבערג.
צווישן די יידן פון אנדערע שטעט זענען נעווען פיל מער טויט־פאלן, ווייל זיי זענען ge־
וועזן ווייט פון זייערע היימען און האבן נישט געקענט באקומען קיין הילף. נאר צוויי חדשים

ארבעט, זענען שוין פיל פון די געבראכטע יידן אויסגעשטאנען אָדער דערמארדעט געווארן. דאן האט מען ווידער געבראכט א נייעם טראנספּאָרט יידן פון קראסניסטאוו און אנדערע שטעט. הער דאזיקער שרעקלעכער פיין האט געדויערט פיר חדשים. דאן האט דער יודנראט אויסגעקויפט די קראסניסטאווער גרופּע פאר געלט, וואס איז צוגוויפגעזאמלט געווארן אין שטאָט.

ביים אויסקויפן די גרופּע האבן די דייטשן פיל מאל אָפּגענארט, צוגענומען דאס געלט און דאָך וויטער געהאלטן. ענדלעך האט מען אָפּגעלאזט און זיי זענען דורך זאמשטש צוריקגעקומען אהיים, אבער באלד אויפן צווייטן טאג האט מען ווידער אנגעהויבן כאפן אויף ארבעט קיין בעלזשעץ.

אנהויב ווינטער 1940 — 41 האט זיך אנגעהויבן א סעריע „ווישעדלענישעס" (אויסזידלונגען).

עס איז פארבאטן געווארן די יידן צו ווינען אין קראסניסטאוו און זיי אויסערגעזידלט קיין זאקשעוו — א קליין שטעטעלע נישט וויט פון קראסניסטאוו. געבליבן איז נאָר דער יודנראט אין אייניקע יידן, וואס האבן אלס פאכמענער געארבעט בי די דייטשן, אבער אויך זיי האבן געמוזט ווינען נאר אויף דער „גראָפּליע", וואס איז באשטימט געווארן פאר א געטאָ. די יידן איז פארבאטן געווארן צו פאָרן פון איין אָרט אויף א צווייטן.

צו יענער צייט זענען איבער קראסניסטאווער פּאָוויאָט געווען מושלים צווי ס. ס.-באנדיטן — לוהווויג און עגגעלס. די דערמאנטע צווי באנדיטן זענען גאנצע טעג ארומגעפארן אויף מאטאציקלעס און שרעקנדיק א יידן, פלעגן זיי אים דערשיסן. אזוי איז דורך זיי דער שאסן געווארן יהושע וויזנבערג און נאר א סך יידן, וואס זענען אהער פארשלעפט געווארן פון אנדערע שטעט.. די יידן האבן געמוזט אָפּרוימען די טויטע קערפערס. פיל קראסניסטאווער יידן זענען אויפן זעלבן אופן הערשאסן געווארן אין אנדערע שטעט, וווהין זיי זענען פארטריבן געווארן. אזוי זענען אין זשולקעווקע דערשאסן געווארן די ברידער אפרים און פישל ליסטהויז.

אין פרילינג 1941, האבן די דייטשן אנגעהויבן די צוגרייטונגען צום קריג מיט דעם ראטן-פארבאנד. גרויסע מחנות דייטשיש מיליטער האבן דורך קראסניסטאוו מארשירט צו די סאָוויעטישע גרענעצן. די לאגע פון די יידן איז געווארן נאך שרעקלעכער. אין קראסניסטאוו האט זיך דאן געפונען א גרופּע ס. ס., וועלכע האבן יעדן טאג געשלעפט יידן צו ארבעט. די יידן האבן געמוזט אלץ מאָן פארן פארבייטארשירנדיקן מיליטער. ביי דער ארבעט פלעגט מען זיי שרעקלעך שלאגן. אממיסטן האבן געליטן די ארעמסטע און די יידן, וועלכע זענען פארשלעפט געווארן אהער פון אנדערע שטעט. דער הונגער און נויט איז געווען גרויס, אז מרָאץ דער בעסטיאלישער באהאנדלונג ביי דער ארבעט, פלעגן פיל זיך פארדינגען אָפּצוארבעטן אויפן אָרט פון אנדערע, מער פארמעגלעכערע יידן.

דעם 22-טן יוני האט זיך אנגעהויבן די מלחמה מיטן ראטן-פארבאנד. דייטשיש מיליטער האט אָן אויפהער געשטראמט צום פראנט. דאס לעבן פון די יידן, וואס איז אויך בין דאן נישט פיל ווערט געווען, איז געווארן פולשטענדיק הפקר. יעדער סאָלדאט האט געקענט טאָן מיט די יידן, וואס נאָר עס האט זיך אים פארגלוסט. אלץ, וואס מען האט געטאָן האט מען בארעכטיקט מיט דער טענה, אז די יידן האבן פראָוואָצירט דעם קריג.

דאס שמאטישע בית = מדרש איז דעמאלירט און געשענדעט געווארן, די ספרים זענען פארברענט אדער צעריסן געווארן. דאס גראבליע בית = מדרש איז נאך דאן אפילו נעשמאנען, אבער יידן זענען אהין נישט געגאנגען האוענען, וויל זיי זענען אויסגעשטעלט געווען אויף דער געפאר זיך צו מרעפן מיט די דייטשן, וואס האט באדייט א זיכערער טויט. די דייטשע סאלדאטן פלעגן אפט קומען אויף דער „גראבליע" אנקוקן דאס יודן = געטא און האבן געמאכט פונעם בית = מדרש אן ארט פאר זייערע „צוזאמענטרעפן" מיט שיקסעס.

מען האט אנגעהויבן ברענגען רוסישע געפאנגענע. די אוקראינישע געפאנגענע האט מען אפגעלאזן אהיים, נאר די רוסן און די יידן האט מען געהאלטן אן עסן און זיי זענען אויסגעשטארבן אין די טויזנטער.

שמחת תורה 1941, האט זיך א קליינע גרופקע יידן פארזאמלט בייַ מאטים פייגן= בוים צו האזונען בציבור. אינמיטן האוונען איז אריינגעקומען דער פאלקס = דייטש סטע= פאנסקי, צוזאמען מיטן פרעזעס פון יודנראט, ליפע רייכמאן און זיין געהילף ישראל רא= זנבוים און האבן ארויסגעשלעפט די יידן צו באגראבן די טויטע רוסישע געפאנגענע. צווישן די יידן איז געווען דער לעבנגעבליבענער נחום אייזלבערג. ער דערציילט, אז מען האט אים מיט דער גרופע אוועקטעפירט אויפן פערד = מארש, בכדי דארט צו גראבן אן גרוב פאר די טויטע. וועו זיי זענען צוגעגאנגען נעמען די טויטע, האט זיך ארויסגעוויזן, אז פיל פון זיי לעבן נאך. די יידן האבן לכתחילה נישט געוואלט נעמען די לעבעדיקע, אבער די דייטשן האבן זיי מערדערלעך געשלאגן און זיי געצוואונגען צו באגראבן די נאך לעבעדיקע געפאנגענע, צווישן וועלכע עס זענען אויך געווען פיל יידן. בייַם נעמען די „טויטע", האבן זיך פיל איינגע= קלאמערט אינעם גראב. זייערדיק נאך בייַם פולן באווסטזיין, האבן זיי זיך מיט די רעשט= לעך כוחות געווערט. אונטער א האגל פון קלעפ מיט נאהייקעם האבן די יידן נאך געמוזט די אומגליקלעכע צוטאפטשען מיט די פיס, בכדי עס זאל אריין אין גרוב וואס מער. דאס איז געווען א שוידערלעכע סצענע, וואס קיין שום מענטשלעכע פאנטאזיע קען זיך עס נישט פארשטעלן.

פיל פון די באפרייטע אוקראינישע געפאנגענע, צווישן וועלכע עס האבן זיך אויך געפונען פיל רוסן, האבן געשאפן פארטיזאנער גרופן.

עס איז אדורך א שווערער, קאשמארפולער winter 1942. שבעיי של פסח האט זיך אנגעהויבן די „וויטעבלענגיע" פון קראסניסטאווער יידן. צו דער צייט האבן זיך געפונען בערך 60 פאמיליעס, וועלכע האבן געווינט אויף דער „גראבליע"; פון זיי דער גרעסטער טייל פארשלעפט פון אנדערע ערטער. די איבריקע קראסניסטאווער זענען שוין געווען אויסגעשטארבן אדער דערמארדעט.

ארום 12 אזייגער בייטאג איז די „גראבליע" אדומגערינגלט געווארן דורך אוקראי= נער, דייטשע „זאנדערדינסט", זשאנדאמעריע און s. s. במשך פון א האלבער שעה האט מען צוזאמענגעטריבן אלע יידן. יעדער האט נאר געכאפט מיט זיך א קליין פעקל פון דעם, וואס האט זיך געפונען אונטער דער האנט. מען האט אלע אוועקגעטריבן קיין איזביצע, וווּ מען האט געמאכט א קאנצענטראציע = פונקט פון אלע ארומיקע שטעט.

שוין אויפן וועג האט מען פיל דערשאסן. צווישן די דערשאסענע האט זיך געפו=

נעז ברוך הערש לופט אוז די פרוי פוז מאָטל ליכטנשטיין. די איבריקע האט מעז, צוזאַמען מיט מויזנטער אנדערע יידן, אוועקגעפירט קיין בעלזשיץ, ווו זיי זענען אויסגעמארדעט אוז פארברענט געוואָרן. די דאזיקע אקציע האט זיך געענדיקט ארום כ"ב אייר, ד. ה. דעם 12 טן מאי.

כ"ב אייר איז פאקטיש די האפטע פוגעם מראגישן סוף פוגעם קראסניסטאווער יידנטום. אין שטאָט זענען געבליבן נעציילטע יידן. אייניקע איז געלונגען זיך צו באהאלטן אוז זיי האבן שפעטער באקומען צעטלען מיט א דערלויבעניש צו ארבעטן ביי די ס. ס. אייניקע האבן די דייטשן אליין איבערגעלאזן אלס פאכמענער.

שפעטער אביסל זענען אויך צוגעקומען עטלעכע יידן פוז אנדערע ערטער, וועלכע האבן זיך אויף אן ענלעכן אופן אויסבאהאלטן.

פוז די קראסניסטאווער זענען נאך דאז געבליבן:

דער מיליטערישער שניידער, יעקל קערשנבוים; דער שוסטער, ישראל טייטלבוים; דער שלאסער, בערל ליכט; די שניידערין, שיינדל שאָק. אויסער דעם איז געלונגען זיך איינצובאהאלטן: מאטיס שאָק, נחמיה שטונצייגער מיט זיין טאָכטער רבקה, יעקב קנאָפל, זעליק בינדער, מאיר פייגנבוים אוז די ברידער נחום אוז משה אייזלבערג. עס זענען אויך געבליבן די יודנראטמניקעס: ליפע רייכמאן אוז דוד בוימפעלד. די יידן האבן נאך א נעוויסע צייט געארבעט ביי די דייטשן.

אין יענער צייט זענען דורך קראסניסטאוו אדורכגעפירט געוואָרן די דייטשע יידן אין פארניכטונגס-לאגער בעלזשיץ. זייערע פארמעגנס אוז געפעק האבן זיי געמוזט לאזן אין קראסניסטאוו. די פאר איבערגעבליבענע יידן האבן געארבעט ביים סאָרטירן די ראזיקע קלייידער. קיין געלט האט מען די יידן פאר דער ארבעט נישט געצאלט. זיי האבן געלעבט דערפוז, וואס זיי פלעגן עפעס ארוים'גנב'ענען ביים סאָרטירן אוז עס אוועקגעבן די גויים פאר שפייז. פוז צייט-צו-צייט האבן די דייטשן געברענגט קיין קראסניסטאוו יידישע פרויען אוז איינגעארדנט זיי ביי ארבעט, האלטנדיק זיי פאר „געליבטע".

אזוי האט דער דייטש באָוער, וואס איז דאז געווען וויכטיג-סטאראָסטע, געבראכט צוויי יידישע מיידלעך — שוועסטערן. איינע פוז זיי איז געווען אן אויסערגעווייגלעכע שיינהייט. באָוער האט די צוויי מיידלעך איינגעארדנט ביי דער ארבעט אין באָד. די שענערע איז געווען באָוער'ס „געליבטע". נאכדעם ווי ער האט זיך מיט איר „אָפּגעשפילט" צוויי חדשים — האט ער געשיקט צוויי זשאנדארמען, וועלכע האבן די צוויי מיידלעך אוועקגעפירט אוז דערשאסן.

אין משך פוז עטלעכע חדשים זענען ביי פארשידענע אומשטענדן דערשאסן געוואָרן: שיינדל שאָק, נחמיה שטונצייגער, זיין טאָכטער רבקה, יעקל קנאָפל, זעליק בינדער, מאיר פייגנבוים אוז אנדערע.

אין חודש סעפטעמבער 1942 זענען די לעצטע יידן פוז קראסניסטאוו, אוועקגעפירט געוואָרן קיין בעלזשיץ אוז א טייל קיין טראָווניק.

אזוי האט זיך געענדיקט די מוראדיקע טראגעדיע פוז די קראסניסטאווער יידן, צוזאמען מיט די יידן פוז נאנץ פוילן, פוז דייטשלאנד אוז אנדערע לענדער פארכאפטע דורך

די דייטשע מעהרעריש חילות; א שווידערלעבע טראגעדיע, וואס קיין פערער קען נישט באשרייבן; אוּן קיין שום שפראך איז נישט אימשטאנד צו געפינען די געהעריקע אויסדרוקן, כדי צו באצייכענען די גרויליקע פארברעכנס אוּן פייניקונגען, וואס עס זענען אויסגע= שטאנען די יידן אין די לענדער, וואס זענען אָקופירט געווארן דורכן חיה'שן, בלוטיקן דייטשן היטלעריזם.

זאלן די דאזיקע ווייניקע שורות אויסברענגען אן אייביקן קין = צייכן אוּן זיין אן אייביקע שאנד פאר דעם רוצח'ישן דייטשן פאלק. זאל דאס בלוט פון די אומשולדיק = אומגע= קומענע נישט רוען אוּן אייביק רופן צו נקמה. זאל דאס יידישע פאלק אייביק געדענקען אירע קדושים אוּן זאל זייער זכרון דערמוטיקן צום קאמף, ביז עס וועט דער לעצטער ייד באפרייט ווערן פון גלות אוּן קומען אין זיין אייגן פרייַ לאנד — אין ארץ = ישראל.

צום הייליקן אנדענק

*

מרובי פּוטערמאן

ערווייסנדיק זיך וועגן דעם יזכור־בוך נאך די קראסנויסטאווער קדושים, האב איך באשלאסן אויך צוצוגיין א ציגל צו דעם מאָנומענט נאָך אונדזערע הייליקע מאמעס, מאמעס, שוועסטער, ברידער, קרובים און סתם באקאנטע, וועלכע זענען אויף א שרעקלעכן אופן דערמארדעט געווארן דורך די בלוטיקע דייטשע חיות אין געשטאלט פון מענטשן.

52 קמ. דרום־מזרחדיק פון לובלין, ליגט די קריז־שטאָט קראַסנויסטאַוו. ביזן יאר 1939 האט די שטאט געציילט בערך 15 טויזנט איינוווינער, פון וועלכע 2.000 זענען געווען יידן.

די שטאָט ארומגערינגלט מיט גערטנער, האט געמאכט דעם בעסטן אייגדרוק ביי אלעמען, וואס האבן צום ערשטן מאל אין איר באזוכט.

מיט קיין אויסערגעווינלעכער פרייגטשאפט האבן די איבער 10 טויזנט גויים זיך קיינמאל נישט באצוויגן צו די יידן — עס האט געהערשט א געצוימטער אנטיסעמיטיזם. צו קיין אקטיוון אנטיסעמיטישע אקציעס איז אָבער אין אונדזער שטאָט קיינמאל נישט געקומען.

דערפאר האט זיך קיינעם נישט געקענט חלומען וועגן דעם גרויסן אומגליק, וואס רוקט זיך אָן אויף דער יידישער באפעלקערונג מיטן מאָמענט וואן עס זענען געפאלן די ערשטע שאָסן אויף דער פוילישער־דייטשער גרענעץ.

אמת, יעדער האט עפעס פאַרגעפילט נישט קיין גוטס, אָבער מיט וואס עס וועט זיך אנפאנגען און מיט וואָס עס וועט זיך ענדיקן — האס האט מען זיך נישט געקענט פארשטעלן.

מיטן אריינמארשירן פון די ערשטע דייטשע מילימער־גרופן אויף דער קראסנויסטאווער ערד, האט זיך באלד אנגעפאנגען דער גרויסער חורבן פאר דער יידישער באפעלקע־

רונג. פון אייגעם פון די הייזער, אין צענטער שטאָט, זענען ארויסגענומען געווארן ניין יידן פון פארשידענעם עלטער און פון פארשידענע געזעלשאפטלעכע קרייזן, און מיט דעם אויסרייד, אז זיי האבן געשאסן אויפן דייטשן מיליטער, האט מען זיי אוועקגעשטעלט ביים ארייגאנג פון א קעלער אין דעם זעלבן הויז און אריינגעשאסן יעדן אייגעם א קויל אין קארק אזוי, אז יעדער געשאסענער איז גלייך אריינגעפאלן אין קעלער און איין קרבן איז געבליבן לינן אויף דעם צווייטן.

צוויישן די דערמארדעטע האט זיך געפונען דער לעדער־סוחר לייבל קופערשטאָק (לייבל קויפמשעס), א חסידישער ייד אין די 60־ער יארן; זיין איידעם מענדעלע זילבערייד, דער מאנופאקטור־סוחר אברהם־מרדכי שמיין — אן אייידעם פון בן־ציון האלפערן, א מענטש אין די 40־יארן, דער שוסטער לייב בלומשטיין (לייב בנימאלעס), א מענטש פאר די 40־ער, דער שניידער־געזעלן יהושע כ"ץ — א בחור פאר 30 און נאך אנדערע פיר יידן.

ערשט נאָך דרייַ טאג האבן די דייטשע באנדיטן דערלויבט מקבר צו זיין די דער־מארדעטע.

ווי שוידערלעך איז אבער געווען, וועט נאָכן אראָפקומען אין קעלער האט זיך ארויס־געוויזן, אז דריי פון די דערשאָסענע ווייזן נאך ארויס סמנים פון לעבן און נאכן ברענגען זיי אין שפיטאל, האט דער דאקטאָר דערקלערט, אז צוליבן גרויסן בלוט־אָפפלום איז הויכט זייערע הייליקע נשמות.

דעם זעלבן טאג זענען צוזאמענגעטריבן געווארן 40 יידן אונטער דער שטאָט, נאָענט פון דעם אָרט, ווו עס האט זיך געפונען די דייטשע פאָזיציע. די יידן זענען גע־האלטן געווארן 24 שעה אָן עסן און טרינקען — און ווען מען האט זיי דערנאָך אָפּגעלאזט און אלע זענען דורך די פעלדער געגאנגען אהיים, האט זיך א דייטשן באנדיט פארגלומט „א שפּיל צו מאָן" — ער האט געזומען די ביקס און אריינגעשאָסן א קויל דעם שניידער פנחס בערמאן (פיניע ישראל־איטשעס). דערנאך האט דער זעלבער דייטש באפוילן א פּאָר יידן, אז זיי זאלן אויסגראבן א גרוב און באהאלטן דעם דערשאָסענעם. ווען די יידן האבן אויפמערקזאם געמאכט, אז דער קרבן לעבט נאָך, האט דער גרויזאמער רוצח זיך אנגערופן: „אבער יאָ, ער איסט דאָך איין יודע". אזוי ארום האט מען דעם אומגליקלעכן פיניע, בא־גראבן נאָך נישט קיין מויטן.

עס מוז אנגעווייזן ווערן, אז דאס בלומיקע שטיקל ארבעט איז געמאכט געווארן נישט דורך דער בלוט־דורשמיקער געסטאפא אדער ס.ס.־לייט, נאר דורך די „אידעלע" רייכס־ווער־אָפיצירן און זעלנער.

אָט האָס איז געווען דער בלומיקער פּראָצעס, מיט וועלכן עס האט זיך אנגעהויבן די נאר מער בלומיקע דראמע פון אונדזערע נאענטסטע און מייערסטע.

אין אכט טעג שפעטער האבן זיך געשאפן מעגלעכקייטן פאר יידן צו אנטלויפן איבער דעם מייך „בוג", אויף דער סאָוויעטישער זייט. פון קראסנישטאוו איז דאס א 90 קמ. דער וועג איז אבער נעווען פריי און יעדער האט געקענט גיין. צום גרויסן באדויערן, האט נישט יעדער אויסגענוצט די געלעגנהייט, ווייל מען האט נאָך נישט פארשטאנען די סכנה,

וואס לויערט. מען האט זיך באמיט צו פארענטפערן, אז דאס, וואס איז געשען מיט אכט מענ צוריק מיט 10 יידן, קען זיך נישט איבערחזרן; אז האס האט נאר געקענט נעשען אין גאנג פון די קאמפן, וואס זענען נאך דאן פארגעקומען צווישן דער פוילישער און רייטשער ארמיי; ווייטער וועט האפנטלער זיין רואיק — אזוי האבן זיך יידן אליין גע־ טרייסט.

ווער האט געקענט איינרעדן אזא ייד, ווי זיינוול קאוואל, אז ער זאל איבערלאזן זיין הויז און זיין קושניע, וווּ ער האט געארבעט בייאג און ביינאכט, במשך פון צענדליקער יארן, באדינענדיק מיט זיין פעאיקער האנט די באפעלקערונג פון גאנצן פאוויאט; ווייל אלע האבן געקענט זיינוול קאוואל, סיי יידן, סיי גויים, — אז אזוי ווי ער וועט אונטערקאוון זייערע פערד, וועט דאס קיין שום קאוואל, איז גאנצן פאוויאט, נישט מאכן.

עס זענען מאקע צו אים געקומען מיט ארבעט די גרעסטע אנטיסעמיטן און זיינוול האט די ארבעט געמאכט. ער פלעגט אנפאנגען ארבעטן 2 — 3 ביינאכט און ענדיקן — וועו די זון האט זיך געזעצט; און דאס סיי זומער און סיי ווינטער. ער האט נישט נעווסט פון קיין רו, אויסער, נאמירלעך, שבת אדער יום = טוב.

שבת פלעגט ער באזוכן דעם גראבליע בית = מדרש, וואס איז אים געווען אמ־ נאנטסטן. אויך אין די יום = טובים פלעגט ער האזענען אין דעם זעלבן בית = מדרש. יעדן יום = טוב פאר דעם האזענען, פלעגט איר מרעפן זיינוולען, ארומגערינגלט מיט אן עולם יידן, פאר וועמען ער פלעגט דערציילן וועגן זיין דינען אין דער צארישער ארמיי און וועגן זיין אנמייל צוזאמען מיט זיינע דריי ברידער אין הער ערשטער וועלט = מלחמה פון 1914 — 1918.

ער פלעגט אויך דערציילן פארשידענע אינטערעסאנטע געשיכטעס פון זיין פאטער, וועלכער האט געדינט דעם צאר אלס קאנטאניסט.

אט אזוי האט געלעבט אין קראסנויסטאוו דער יידישער שמיד זיינוול נאלדבערג מיט זיין משפחה און באשטאנד פון זיין ווייב און זעקס קינדער — 4 זין און 2 מעכטער (אייניע געפינט זיך אין בראזיליע). ער האט געלעבט א צופרידן, ארבעטסאם און ערלעך לעבן. אין זעלבן גייסט זענען דערצויגן געווארן זייגע קינדער: ליבע צו ארבעט, דאס איז געווען דער כאראקטער־שטריך פון דער גאנצער משפחה.

דאס אלץ איז געווען נאך־מאל בוין דער בלומיקער דייטשער אינוואזיע אויף פוילן. וועו דאס דייטשע מויס־ געשפענסט האט אנגעהויבן צו בושעווען אין די פוילישע שטעט און שטעטלער, האט עס אויך נישט אויסגעמיטן זיינוול קאוואל מיט זיין משפחה.

עס זענען, צום באדויערן, נישט געבליבן קיין ערות, וועלכע זאלן איבערגעבן וויי אזוי עס האבן אויסגעזען די לעצטע שעהן פון זיינוול קאוואל מיט זיינע פיר זין. יעדער איינער האט געווווסט, אז זיי האבן פאר קיין גוויישער האנט קיין מורא נישט געהאט און אז אויך קיין ביקס האט זיי שטארק אפשרעקן נישט נעקענט; זיי האבן אן קיין ווידערשטאנד נישט געקענט אומקומען. מאמער איז אבער געשען דאס פארקערטע, ד. ה. מאמער איז זיינוול קא־ וואל מיט זיין פאמיליע אומגעקומען אן ווידערשטאנד, האבן די רוצחים געמוזט אנווענדן די פולע מאס האפיניירטקייט, וואס עס האבן אין משך פון 12 יאר צוגעטראכט די רייסשע פראפעסאָרן = באנדיטן.

איצט געפינט זיך די קוזשניע און דאס שיינע הילצערנע הויז ביי דעם שאָסיי, וואס פירט פון לובלין קיין זאמאָשטש — וואס עס האט מיט זיין בלוט און שוויים אויסגעשמעלט דער ייד זייגוול קאָוואל — אין די הענט פון גויים, אפשר מאקע פון שכנים, וואס האבן פאר דעם גרויזאמען קריג גאנץ גוט געלעבט מיט אים; אבער האבן מיט צופריד־נהייט צוגעקוקט זיך אין די גרויליקע מעג, ווי „זייער זייגוול" ווערט אוועקגעטריבן אין א טויט־לאגער צוזאמען מיט זיין הויז = געזינט, בכדי זיי, די „גוטע שכנים", זאלן וואס שנעלער קענען אויבערגעמען זיין שווער = פארהאָרעוועט האָב = און = גוטס. און אפשר האבן זיי גישט בלויז צוגעקוקט, נאָר האבן אויך אקטיוו מיטגעהאלפן די גרויזאמע דייטשן. האָט דאָך די פוילישע באפעלקערונג זיך גאנץ גלייכגילטיק צוגעקוקט צו דער גרויסער טראגעדיע, וואס עס האט געטראפן די יידישע מיטבירגער און אין מערערע פאלן האט די פוילישע באפעל־קערונג אקטיוו מיטגעהאלפן צו דער אויסראָטונג פון דער יידישער באפעלקערונג.

גישט באחווירקלעכט איז געווארן דער טרוים פון זייגוולען, אז איבער 120 יאר, זאל די קוזשניע אויבערגיין צו זיינע קינדער, פון וועלכע צוויי האבן געארבעט מיט אים צוזאמען, פונקט ווי ער האט אויבערגענומען די קוזשניע פון זיין פאטער.

האס ווען פיל עגלעכעס קען געזאגט ווערן ווען פיל פון די פאר הונדערט יידישע בעלי = מלאכות פון אונדזער שטאָט, וואס זענען אויף דעם זעלבן אופן אומגעקומען אויף קידוש = השם.

זאָלן אבער די פאָר אנגעשריבענע ווערטער דינען אלס ביישטייער צו דעם אָרעמען אבער הייליקן מאָנומענט, וואס ווערט מיט דעם בוך אויפגעשטעלט. וועגן די אלע אויבריקע קראסנישטאוער יידישע קאָוואָלעס, שוסטער, שנייידער, סטאָליארעס און אנדערע יידישע בעל־מלאכות, סוחרים און סתם יידן, וועלכע זענען אזוי בלוטיק אויסגעראטן געווארן דורך די דייטשע רוצחים ביי דער אקטיווער מיטהילף פון גרויסע טיילן פון פוילישן פאלק, צוזאמען מיט אוקראינער, ליטווינער, לעמן און אנדערע בלוטיקע אויסווורפן.

זאלן אויך די דערמאנטע שורות דינען ווי א מצבה אויף דעם אומבאקאנטן קבר פון מיינע פרומע, אומפארגעסלעכע מאמע = מאמע און פון מיינע מראניש אויסגעמָארדעטע קרובים.

מיינע איבערלעבונגען בעת דער נאצי־ממשלה

*

ישעיהו שטעמער

דעם 29־טן סעפטעמבער 1939 האט זיך אנגעהויבן פאר אונדז א שווערער וואנדער־וועג. איך בין אוועק קיין לודמיר, וואס האט זיך געפונען אונטער דער סאוויעטישער מאכט. פון לודמיר — וווּ איך האב זיך נישט געקענט אייגאָר־דנען — בין איך אריבערגעפאָרן קיין קאָסטאָפּאָל, א קליין שטעטל לעבן ראָווגע. הא האבן זיך געפונען נאך א פאָר קראָסנישטאווער: שלמה און יעקב קערפל, און חיים־מאיר פערלמוטער.

דעם 22־טן יוני 1941, ווען ס'איז אויסגעבראכן די מלחמה מיטן ראטן־פארבאנד, האבן מיר באשלאסן, או מיר בלייבן אין קאָסטאָפּאָל, אוּן דאן ווען וועט אפשר זיין א מעגלעכקייט צו פארן אהיים, ווועגן ווועלכער מען האט געמראכט, אז ס'איז נאך אלץ די היים פון אמאָל...

גלייך ווי די דייטשן זענען אריין קיין קאָסטאָפּאָל, האבן מיר געזען, אז ס'איז נישט גוט. פאָרן אהיים — קען מען נישט; מיטן עסן איז געווארן אלץ ערגער אוּן ערגער. די באציאונג צוּ יידן האט זיך גלייך פילפאר פארערגערט. כדי צו ווערנען זיך אוּן נישט אומקומען פון הונגער, האבן מיר געמוזט גיין גנב'ענען אביסל קארטאָפּל אוּן מיט דעם האבן מיר זיך געשפייזט אזש פיר וואָכן. שפעטער זענען מיר געווען געצווונגען צו גיין ארבעטן צו די דייטשן; פאר דער ארבעט האבן מיר באקומען עסן־וואס צום עסן.

דעם 18־טן אויגוסט 1941, ווען מיר האבן זיך געפונען אויף דעם ארבעטס־פלאץ, האט מען אונדז איבערגענעבן, או עס זענען געקומען אויטאָס פון ראָווגע אוּן מען כאפט מענטשן. קיינער האט נישט געוווסט מיט וואס האס שמעקט.

מיר זענען שוין נישט געגאנגען עסן אוּן זיך באמיט צו דערווייסן געניי, וואס ס'איז געשען מיט די געכאפטע יידן.

2 אזייגער בייטאג זענען געקומען אויפן פלאץ, ווו מיר האבן געארבעט, 2 דייטשן פון געסטאפּאָ אין דער באגלייטונג פון אוקראינישע פּאָליציסטן. דער ענין איז מיר נישט

נעפעלן געווארן אוּן כ'האב פארגעלייגט מייגע חברים צוּ אנטלויפן. זיי האבן זיך געקוועלט: „מיר וועלן נישט באווייזן צוּ אנטלויפן" — האבן זיי געזאגט. דאן בין איך אליין אוועק אין די נאָענטסטע וועלדער, וווּ איך בין פארבליבן ביז שפעט אין דער נאכט. וועז איך בין צוריקגעקומען האב איך שוין קיינעם פוּן מייגע חברים נישט געטראפן. מען האט מיר דערציילט, אז דעם זעלבן טאג האט מען געכאפט 460 יידן אוּן מען וויסט נישט וואס עס איז מיט זיי געווארן...

אוּן וויטער זענען אוועק עטלעכע מרויעריקע מעג; מען האט אונדז וויטער געשיקט אויף ארבעט, פארזיכערנדיק אונדז, אז מיט די איבעריקע יידן וועט שוין נאָרנישט געשען, אז מען קען רואיק גיין ארבעטן.

פרייטיק, דעם 18־טן סעפטעמבער 1941 האט מען מיך מיט נאָך 10 מענטשן געשיקט ארבעטן אין דער פאָליציי; דארט האט מען אונדז צוגעטיילט פארשייהענע ארבעטן. מיר האבן נישט געהאט די מינדסטע אַנונג, אז פוּן דארט גייט מען שוין נישט ארוים, אז מען האט אוועקגעשטעלט א פאָטרול אונדז צוּ היטן. 5 אזייגער, וועז מיר האבן געענדיקט די ארבעט אוּן געוואלט אוועקגיין, האט מען באפוילן וויטער צוּ ארבעטן. מיר האבן געארבעט מיט בימערע מרערן, ביז עס איז געווארן פינצטער; דאן האט מען אונדז ארַאָפגעפירט אין א פינצטערן אוּן נאסן קעלער. וועז מיר האבן געבעטן אביסל וואסער, האט מען אונדז געענטפערט: „איר דאחפט שוין נישט קיין וואסער". זיצנדיק אזוי אין דעם פינצטערן קעלער, האט מען געהערט, אז מען גרייט צוּ גריבער. מיר האבן פארשטאנען, וואס עס הערוואַרט אונדז. דאן האבן מיר אָפגעזאָגט ווידוי אוּן זיך געגרייט צום טויט. מיר האבן נאָר געבעטן, אז דאס זאל געשען וואס שנעלער.

אָבער שרעקלעך לאנג האט זיך געצויגן די נאכט. וועז ס'איז געווארן ליכטיק, האט מען געהערט, אז עס קומען אָן פרישע מענטשן פוּן שטאָט אוּן אז מען שטעלט זיי אויס אין רייען. אזוי האט דאס געדויערט ביז אַרום 11 אזייגער. ביי יעדן שאָרך, ביי יעדן מענטשן קלאנג, האט זיך אונדז געדוכט, אז מען גייט נאָך אונדז.

ענדלעך האבן זיך די טירן פוּן קעלער געעפנט אוּן מען האט אונדז געהייסן ארויסגיין אויפן פלאץ. מיר האבן זיך אויסגעשטעלט אין א רייע. דאָן איז צוגעקומען דער קאָמיסאר אוּן א פרעג געטאָן: „וויפֿר זענען די מענטשן?" א פאָליציי־מאן האט געענטפערט, אז דאס זענען קאָמוניסטן; אָבער דער דאָזיקער האט עס איבערזעצט, אז דאס זענען די מענטשן, וואס האבן געטרעפן דאָ געארבעט. דער קאָמיסאר האט אונדז באקוקט פוּן אויבן ביז אראָפּ אוּן האט א געשריי געטאָן: „יונגע מענטשן ברויך איך צוּ דיר ארבעט אין קעלער"! דאס איז געווען דאָן, וועז מיר אלע זענען שוין געווען אויסגעשטעלט אין די רייען אוּן געוואלט אָפּמארשירן צום ריכטיקן אָרט...

פוּן אלע זייטן זענען מיר געווען באוואכט פוּן דייטשן אוּן פאָליציי. אין די הענט האבן זיי געהאלטן גומענע גאהייקעס, מיט וועלכע זיי האבן אומבאַרחמנות'דיק געשלאגן אוּן נישט דערלויבט אפילו ווייגן. אזוי האט זיך די צייט געצויגן ביז 2 אזייגער נאָכמיטאג.

מיר זענען צוריק אין קעלער, אָבער שוין נישט קיין פארשלאסענע. מיר זענען געזעסן שעה'ן לאנג אוּן נישט געווּסט, וואס וועט זיין מיט אונדז. מיר האבן געהערט אָפּ־

טע שיסעריען. פלוצלונג עפנט זיך די טיר און ס'באווייזט זיך א פאָליצייסט, וועלכער גיט א זאָג: Siedzcie cicho, pojdziecie zywi do domu. (זיצט רואיק איר וועט אוועק לעבעדיקע אהיים). מיר זענען ווייטער געזעסן און געווארט...

וען עס איז צוגעפאלן די נאכט, איז מען געקומען און אונדז געמאָלדן, אז מיר קענען גיין; דערביי האט מען ביי אונדז צוגענומען. אלץ, וואס מיר האבן געהאט ביי זיך: שמיוול, שיך, קליידונג א. א. וו.

קומענדיק אהיים האבן מיר שוין אָבער קיינעם נישט געטראפן, די שטאָט איז גע= בליבן „יהדן = ריין". צומארגנס אינדערפרי, וען כ'בין ארויס אין גאס, האב איך געטראפן נאָר דעם פרעזעס פון יהדן = ראט און די פאָר מענטשן, וואס זענען כאפריט געוואָרן צוזא= מען מיט מיר.

אין א פאר טעג ארום האט מען ווידער צוזאמענגענומען די פאר מענטשן און מען האט געמאלדן, אז פאר די איבערגעבליבענע יידן וועט געמאכט ווערן א לאגער. איך האב באשלאסן נישט צו גיין אין לאגער און בין אוועק קיין לודמיר. געגאנגען בין איך נאר אין די נעכט.

וען איך בין אנגעקומען קיין לודמיר, האב איך געפונען נאָר אן אנדער לעבן. מענטשן האבן נאָרנישט געגלייבט, וואס איך האָב זיי דערציילט וועגן דעם, וואס עס איז פארגעקו= מען אין קאסטאפאל. די יידן האבן נאר דאָ געלעבט גוט און געמאכט גומע געשעפטן. איך האב אנגעהויבן ארבעטן אין א מיל, אבער איך האב זיך ארומגעטראגן מיטן געדאנק פון פארן צוריק קיין קראסניסטאוו. אינצווישן האב איך דערהאלטן א בריוו פון דער היים, אז עס איז בעסער צו בלייבן אין לודמיר, ווייל קראסניסטאוו מוזן אלע יידן פארלאזן.

אזוי זענען אוועק 6 חדשים. אין לודמיר האט מען שוין אויך דורך דער צייט געמאכט א גטאָ. האט איז געווען דעם 18=טן אפריל 1942; דאן האט מען שוין אנגע= הויבן צו טיילן די שלעכטע צייטן. אין א קלייגעם צימער האבן געווווינט פון 8 ביז 10 נפשות און ס'האבן זיך אנגעהויבן צו פארשפריטן פארשיידענע קראנקהייטן; אויך די שמערבלעכקייט איז געוואקסן.

גלייך איז ארויס א באפעל פון קאָמיסאר, אז מען זאל אָפלאָזן אלע יידן, וואס ארבעטן אין די מילן, וואס האבן זיך געפונען אויסער דעם גטאָ. און דעם 1=טן יוני 1942, האט מען טאקע אלע יידן אָפגעזאגט פון דער ארבעט. מ'האט אנגעהויבן זוכן אנדערע ארבעט. איך און מיין ברודער האבן געפונען ארבעט אין א פעסער = פאבריק. אין דער פאבריק האט אויך געארבעט חיים בובבלעמער. מיר אלע האבן געארבעט ביזן 20=טן אויגוסט 1942. עס איז ווידער ארויסגעגאנגען געווארן א באפעל, אז אלע יידן, וואס אר= בעטן אויסער דעם גטאָ, זאלן קומען ארבעטן אין גטאָ, ווו עס איז דאָ זייער וויכטיקע ארבעט אויסצופירן פאר דער רעגירונג.

די ארבעט איז באשטאנען אין גראָבן גרויסע גריבער א קילאָמעטער הינטער דער שטאָט, ווו עס האט געזאלט געבויט ווערן א מאנקן = שטעלע.

די גריבער האבן געזאלט האלטן 32 מעטער די לענג, 21 מעטער די בריט און 2 מיט א האלבן מעטער טיף. און פון דריי זייטן פארשאָטן מיט ערד. ביי דער ארבעט

האָט מען באשעפטיקט 3000 יידן. די ארבעט איז אנגענאנגען ביז דעם 30־טן אויגוסט 1942. א טייל יידן האָט מאקע געגלויבט, אז דאָ וועלן געבויט ווערן מאנקן = שמעלעס און אייניקע האבן געמעג'ט, אז האָס זענען גריבער פאר דעם בית־לודמיר...

מען האָט אנגעהויבן הערן ווענן אן „אקציע" אויף יידן. און אזוי איז עס געווען. דעם 1־טן סעפטעמבער 1942, פינף אזייגער אינדערפרי, איז שוין הער נעמאָ געווען ארומשיסן און פאָליציי, וועלכע האבן אנגעהויבן באשיסן דעם נעמאָ פון אלע זייטן. ווער עס האָט געוואלט אנטלויפן, איז נלייך דערשאָסן געוואָרן אויפן אָרט. 7 אזייגער זענען די מערדער אריין אין נעמאָ און אנגעהויבן כאפן יידן, פייניקן און שלאָגן. איך מיט נאָך פיר מענטשן האבן זיך נעהאָט צוגעגרייט א סכראָן (באהעלטענישן) און מיר זענען אריין אין אים און דאָרט אפגעזעסן 6 טעג, ניט האבנדיק וואָס צום עסן. די „אקציע" האָט נעדויערט ביז דעם 15־טן סעפטעמבער 1942 יאר. אין דער צייט האָט מען אויסגעמאָרדעט 15.000 יידן. די נאנצע צייט האבן מיר זיך דערנעדט מיט גרינס פון די נערטנער.

נאר דעם 15־טן האבן זיך ווידער באוויזן יידן, וועלכע האבן הערציילט, אז דער קאָמיסאר האָט צוגעזאגט, אז די אלע איבערגעלאָזטע יידן וועלן שוין בלייבן לעבן. האן זענען אלע ארוים פון די באהעלטענישן און עס האבן זיך צוגויפגעקליבן ביי 1500 יידן. אָבער אין א פאר טעג ארום האָט מען נעמאכט א נייעם נעמאָ פאר די פארבליבענע יידן. עס האָט זיך נענרינדעט א פריישער יודן־ראָט, וועלכער האָט אנגעהויבן וויטער שיקן אויף ארבעט.

פון די ארומיקע שטעטלער זענען זיך צוגויפגעקומען נאָך יידן; אזוי ארום האָט זיך די צאָל יידן פארגרעסערט ביז 3000 נפשות.

דעם 13־טן נאָוועמבער 1942, איז ווידער פארנעקומען אן „אקציע". 6 טעג זענען מיר נעלעגן אין א סכראָן און דערנאָך אנטלאפן אין די וועלדער אריין.

די גויים פון די ארומיקע דערפער ביי לודמיר, האבן הערציילט, אז אין לודמיר זענען ווידער דאָ א 400 יידן. האן זענען מיר, דעם 8־טן מאי 1943, אוועק קיין לודמיר. אָבער מען האָט אונדז נישט נעוואָלט אריינעמען אין נעמאָ. מיט פיל מי און מאטערניש האָט מען אונדז — מיך מיט מיין ברודער מעכל — אריינגענומען אין נעמאָ.

און ווידער האָט מען אונדז נעשיקט ארבעטן אין א פעסער־פאבריק.

דעם 13־טן דעצעמבער 1943, איז ווידער אויסגעבראכן א פאָגראָם, מיטן ציל צו פארניכטן די רעשט לעבנגעבליבענע יידן. מיר האבן זיך ווידער אויסבאהאלטן ביז דעם 18־טן דעצעמבער 1943, ווען מיר זענען ארוים אין שטאָט. ווי נאָר מיר האבן זיך באוויזן, האָט מען אויף אונדז אנגעהויבן שיסן. איך בין אנידערגעפאלן און מיין ברודער מיט די איבעריקע 6 יידן זענען אנטלאפן. מער האָב איך מיין ברודער און די איבעריקע באקאנטע נישט נעזען. איך בין צוריק אריין אינעם סכראָן און דאָרט אליין נעלעגן אזוי לאנג, ווי כ'האָב נעהאָט וואָס צום עסן. מיין עסן איז באשטאנען פון 1 סוכאר א טאָג...

אזוי בין איך אָפגעווען אינעם סכראָן ביזן 2־טן יאנואר 1944. און ווען ס'איז שוין נישט נעווען וואָס צום עסן, האָב איך נעמוזט ארוים פון דאָרט. כ'בין נעגאנגען

א גאנצע נאכט, בישט וויסנדיק ווּוהין. אויפן וועג האב איך א פּאָר מאָל אנגעטראפן אויף דייטשן, אָבער ס'האט זיך מיר אריינגעגעבן ניצול צו ווערן.

אין א געוויסער נאכט בין איך אריין צו א באקאנטן קריסט אין סמאָלענסק (שפּייכלער) אוּן געוואָרט ביז עס איז געוואָרן מאָג. וועז דער קריסט איז אריינגעקומען האָב איך אים געבעטן, געווינט פּאר אים, אז ער זאל מיר אויסבאהאלטן ביי זיך. 2 טעג האט ער מיך אויסבאהאלטן אין קאמער אוּן געגעבן עסן. שפּעטער האט ער מיר, בינאכט, אריינגעפירט אין סכראָן, ווו ער האט געהאט אויסבאהאלטן אנדערע 8 יידן. אזוי האט עס אָנגעהאלטן ביז דער באפרייונג, ווען איז אויסגעפאלן דעם 21-טן יולי 1944. דער קריסט הייסט לעאָן גארטשינסקי; ער געפינט זיך איצט אין פּוילן.

יזכור
עם ישראל את קדושיו
וביניהם את קדושי קראס־
ניסטאוו שנהרגו ונטבחו
ונחנקו ונשרפו על קידוש
שם ישראל בשנות התש"ב
— התש"ג. יהיה יום כ"ב
אייר, יום־ההריגה ההמונית
של קדושי קראסניסטאוו,
ליום הזכרת נשמותיהם
לכל שרידי עמנו
ה"י"ד
זכור את אשר עשה לך עמלק

ר ש י מ ה

פון די אומגעמומענע יידז אין קראסניסטאוו

אייזין חיים = שלום — — — —	מיט פרוי און קינדער
אייזענבערג דאבע — — — —	מיט צוויי זין
אקסענבערג אהרן — — — —	מיט פרוי און קינדער
אייגווויגער פישל — — — —	מיט פרוי און מאכטער
אייזלבערג הירש — — — —	„ „ „ „
אייזלבערג הענער — — — —	מיט פרוי און קינדער
אייזנשטיין שמעון = לייב — — —	„ „ „ „
אייזנשטיין יואל — — — —	מיט קינדער
אייזנשטיין חיים = יעקב — — —	מיט פרוי און קינדער
אייגווויגער צירל — — — —	מיט א מאכטער
אייכנבלאט בנימין — — — —	מיט דער גאנצער משפחה
אפאזדאוואר חיים — — — —	„ „ „ „
אהן מעכל (אויבריצער שוחט'ס זון) —	„ „ „ „
אייגוואגער ישראל — — — —	„ „ „ „
אייזלבערג דוד — — — —	מיט דער גאנצער פאמיליע
אוורוך פרץ — — — —	מיט דער גאנצער משפחה
אקערמאן אברהם — — — —	„ „ „ „
אייגוואגער יעקב — — — —	מיט פרוי און קינדער
בוים דוד — — — —	„ „ „ „
בלומענקראנץ פישל — — — —	„ „ „ „
בוים נתן — — — —	„ „ „ „
בערנערמאן שיינדל — — — —	מיט די קינדער
בערגערמאן שמחה — — — —	מיט פרוי
„בעקער" אימשע — — — —	מיט דער גאנצער משפחה
בוכבלעטער מאטל — — — —	מיט פרוי
בינדער מענדל — — — —	מיט דער גאנצער משפחה
בלאט ליפע — — — —	„ „ „ „
בלאט יעקב — — — —	„ „ „ „
בלאט החל = לאה — — — —	„ „ „ „
בירנבוים שאול = לייב — — — —	מיט פרוי און קינדער
בעליק יחזקאל — — — —	מיט פרוי
בורשטיין לייזער — — — —	מיט פרוי און קינדער
בורשטיין ביילע — — — —	
בוכבלעטער יהושע — — — —	מיט דער גאנצער משפחה
בראנדוויין אהרן — — — —	„ „ „ „
בעליק חוה — — — —	„ „ „ „

בורשטיין דוד	—	—	—	—	—	—	מיט	דער	גאנצער משפחה
בערגערמאן בלומע	—	—	—	—	—	—	„	„	„ „
בוימפעלד דוד	—	—	—	—	—	—	„	„	„ „
בלאט איטשע	—	—	—	—	—	—	„	„	„ „
בלאט משה	—	—	—	—	—	—	„	„	„ „
בוים שמחה	—	—	—	—	—	—	„	„	„ „
בערמאן איטשע	—	—	—	—	—	—	„	„	„ „
בורשטיין שמואל	—	—	—	—	—	—			
בייטלמאן הערש	—	—	—	—	—	—	„	„	„ „
בערמאן פנחס	—	—	—	—	—	—	„	„	„ „
גרינשטיין צירל	—	—	—	—	—	—			
נערשטיין בעריש	—	—	—	—	—	—	מיט	פרוי	און קינדער
נאלדמאן משה	—	—	—	—	—	—	מיט	דער	גאנצער משפחה
גיט שלמה	—	—	—	—	—	—	מיט	פרוי	און קינדער
נאלדבערג זיינווי	—	—	—	—	—	—	מיט	דער	גאנצער משפחה
נאלדבערג גדליה	—	—	—	—	—	—	„	„	„ „
נערעכט (א שיגדל מאכער)	—	—	—	—	—	—	מיט	פרוי	און קינדער
נאלדמאן שלמה	—	—	—	—	—	—	מיט	דער	גאנצער משפחה
נאלדמאן נאטע	—	—	—	—	—	—	„	„	„ „
נארטלער חיים	—	—	—	—	—	—	„	„	„ „
נארטלער אהרן	—	—	—	—	—	—	„	„	„ „
נראס מאיר	—	—	—	—	—	—	„	„	„ „
נארטלער שרה	—	—	—	—	—	—	מיט	א	מאכטער און איידעם
דייטש איטשע	—	—	—	—	—	—	מיט	דער	גאנצער משפחה
דרייער משה	—	—	—	—	—	—	מיט	פרוי	און קינדער
דרעשער ישראל	—	—	—	—	—	—	מיט	פרוי	און מאכטער
דיק מאטל	—	—	—	—	—	—	מיט	דער	גאנצער משפחה
דרייבלאט משה	—	—	—	—	—	—	מיט	פרוי	און קינדער
דרעקסלער משה	—	—	—	—	—	—	מיט	דער	גאנצער משפחה
„דראוושקאוש" נטע	—	—	—	—	—	—	„	„	„ „
דוד'ל „דינעס"	—	—	—	—	—	—	„	„	„ „
האלבערשטאט שמואל	—	—	—	—	—	—	מיט	דער	גאנצער משפחה
הארטשטיין חנה	—	—	—	—	—	—	מיט	די	קינדער
הערטמאן מלך	—	—	—	—	—	—	מיט	פרוי	און קינדער
הערטמאן הירש	—	—	—	—	—	—	מיט	פרוי	
האלפערן בן ציון	—	—	—	—	—	—	מיט	פרוי	און קינדער
האכמאן אברהם	—	—	—	—	—	—	מיט	דער	גאנצער משפחה
האכמאן דוד	—	—	—	—	—	—	„	„	„ „
האפמאן בצלאל	—	—	—	—	—	—	„	„	„ „
האלצפירער ייזל	—	—	—	—	—	—	„	„	„ „
העריגג	—	—	—	—	—	—	„	„	„ „
האלצהאקער ישראל	—	—	—	—	—	—	מיט	פרוי	און קינדער
העלפמאן נעצל	—	—	—	—	—	—	מיט	דער	גאנצער משפחה
הארטשטיין מנחם	—	—	—	—	—	—	„	„	„ „
העלפמאן הענער	—	—	—	—	—	—	„	„	„ „
וואַרשניטער מענדל	—	—	—	—	—	—	מיט	דער	גאנצער משפחה

וויינשטיין יוסף	—	—	—	—	מיט דער גאנצער משפחה
וואליק הערש	—	—	—	—	מיט די קינדער
וויים שלמה = יהושע	—	—	—	—	מיט דער גאנצער משפחה
וואַרשגימער אברהם = מאיר	—	—	—	—	מיט פרוי און קינדער
וויסוואסער נח	—	—	—	—	מיט דער גאנצער משפחה
וויסוואסער הערש	—	—	—	—	" " " "
ווינזבערג יהושע	—	—	—	—	" " " "
וואלדמאן אסתר	—	—	—	—	" " " "
וואַרמאן משה	—	—	—	—	מיט פרוי און קינדער
וואַרמאן שמואל	—	—	—	—	מיט דער גאנצער משפחה
וואַרמאן אביש	—	—	—	—	" " " "
וואַרמאן נחמיה	—	—	—	—	" " " "
וויינריב לאזער	—	—	—	—	מיט פרוי און קינדער
וואנק וואלף	—	—	—	—	מיט דער גאנצער משפחה
וויסערוואסער מרדכי	—	—	—	—	מיט פרוי און קינדער
וואַרמאן אברהם	—	—	—	—	" " " "
וויינבערגער פישל	—	—	—	—	מיט פרוי און קינד
וואנגער שרה	—	—	—	—	מיט דער גאנצער פאמיליע
זינגלשיפער משה	—	—	—	—	מיט דער גאנצער משפחה
זילבערמאן שמואל	—	—	—	—	מיט פרוי און מאכטער
זינגלשיפער מאטעס	—	—	—	—	מיט פרוי און קינדער
זילבערצאן דוד	—	—	—	—	" " " "
זאלצמאן אברהם	—	—	—	—	" " " "
זאלצמאן וואלף = בער	—	—	—	—	מיט דער גאנצער משפחה
זיצער יהושע	—	—	—	—	" " " "
זינגער משה = לייזער	—	—	—	—	מיט פרוי און קינדער
„זייפנמאכער" הערש	—	—	—	—	מיט דער גאנצער משפחה
זאלצמאן חנא	—	—	—	—	מיט פרוי און קינדער
זינגער שלום	—	—	—	—	
זייפער יעקב	—	—	—	—	מיט פרוי און קינדער
זילבערייך מענדל	—	—	—	—	מיט דער גאנצער משפחה
זעקסער אברהם	—	—	—	—	" " " "
זילבערליכט שלמה	—	—	—	—	" " " "
די פרוי פון הערשל זיצער	—	—	—	—	
מרענער לייבל	—	—	—	—	מיט דער גאנצער משפחה
מרענער יעקב	—	—	—	—	" " " "
מרענערמאן הירש	—	—	—	—	" " " "
מורקעלטויב נתן	—	—	—	—	" " " "
מערקעלטויב יעקב	—	—	—	—	מיט דער פרוי
מורענער זייטל	—	—	—	—	מיט דער גאנצער משפחה
טייטלבוים ישראל	—	—	—	—	" " " "
„יאשליקאווער" וועלוול	—	—	—	—	" " " "
יונגמאן יעקב	—	—	—	—	" " " "
„בראמאליניק" יעקב	—	—	—	—	מיט דער גאנצער משפחה
כץ בנימין	—	—	—	—	" " " "
כץ אברהם	—	—	—	—	" " " "

לערמאן משה — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
ליכט בערל — — — — — „ „ „ „
לעוו ישראל = יעקב — — — — מיט פרוי און קינדער
לאנגמאן יעקב — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
ליכטציער אברהם — — — — „ „ „ „
לעווקאוויטש שמואל=לייזער — — — מיט פרוי און קינדער
לערנער יעקב — — — — — מיט דער פרוי און מאכטער
לערנער יונה — — — — — מיט פרוי
לאנדער שמחה — — — — — מיט פרוי און קינדער
לופט ברוך = הירש — — — — מיט פרוי און זון
לעוועגשטיין ישראל — — — — — מיט פרוי און קינדער
לוסטהויז הירש — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
ליכטשטיין מאטל — — — — — מיט פרוי
לערמאן ישראל — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
לוסטהויז משה — — — — — „ „ „ „
לוסטהויז אפרים — — — — — „ „ „ „
לערמאן מעכל — — — — — „ „ „ „
לוסטהויז פישל — — — — — „ „ „ „
לאנדער עזריאל — — — — —
מוטערפערל איטשע — — — — — מיט פרוי און איין זון
מערגשטיין אברהם — — — — — מיט פרוי
מערגשטיין הערש = ברוך — — — — מיט דער מוטער און שוועסטער
מאנדלטאָרט יונה — — — — — מיט פרוי און איין זון
מיימאן גרשון — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
מיטעלמאן זייגוול — — — — — „ „ „ „
מאנדלער איטשע — — — — — מיט פרוי און קינדער
מארקעוויטש אבא — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
מערגשטיין שלמה — — — — — „ „ „ „
מערגשטיין מאיר — — — — — „ „ „ „
מערגשטיין ייִדל — — — — — „ „ „ „
„מאזשיצער" ישראל — — — — — „ „ „ „
מאנדלטאָרט העניע — — — — —
נירענבערג יהושע — — — — — מיט פרוי און קינדער
נירענבערג פנחס — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
נירענבערג ייִדל — — — — — „ „ „ „
נירענבערג הערש — — — — — „ „ „ „
נירענבערג בערל — — — — — מיט פרוי און קינדער
נוסקער — — — — — — מיט דער גאנצער פאמיליע
סטאק אברהם — — — — — מיט פרוי און קינדער
עטינגער וועלוול — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
עטינגער משה — — — — — „ „ „ „
עטינגער צדיק — — — — — „ „ „ „
פעכער אברהם — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
פעלדמאן — — — — — — „ „ „ „
פינלער יהושע — — — — — „ „ „ „
פערלמוטער יעקב — — — — — „ „ „ „

פלעצל הערש	— — — — —	מיט דער גאנצער משפחה
פעכטער ישראל	— — — — —	מיט פרוי
פלעשלער שמואל	— — — — —	מיט דער גאנצער משפחה
פלעשלער חיה	— — — — —	מיט די קינדער
פערלמוטער שמואל	— — — — —	מיט פרוי
פערלמוטער ברוך	— — — — —	מיט דער גאנצער משפחה
פערלמוטער מענדל	— — — — —	מיט פרוי און טאכטער
פערלמוטער ברוך = יונה	— — — — —	מיט דער גאנצער משפחה
פינקער מאטיע	— — — — —	מיט פרוי און קינדער
פינקער בנימין	— — — — —	„ „ „ „
פייגענבוים הירש	— — — — —	מיט דער גאנצער משפחה
פוטערמאן משה	— — — — —	מיט פרוי
פרידמאן יצחק = אייזיק	— — — — —	מיט פרוי און קינדער
פייגענבוים נאטע	— — — — —	מיט פרוי
פויגלפום לייזער	— — — — —	מיט דער פרוי און זון
פעלדמאן לוי	— — — — —	מיט פרוי און קינדער
פלוסמאן אברהם	— — — — —	„ „ „ „
פייערשטיין מאטל	— — — — —	מיט דער פאמיליע
פייערשטיין יוסף	— — — — —	מיט דער גאנצער משפחה
פינקעל אפרים	— — — — —	„ „ „ „
פעלץ ישלמה	— — — — —	„ „ „ „
פעלץ דוד	— — — — —	מיט פרוי און קינדער
פערדער נאטע	— — — — —	מיט דער גאנצער משפחה
פינקער לייבל	— — — — —	„ „ „ „
פלאק יידל	— — — — —	„ „ „ „
פעלדמאן אבינדור	— — — — —	„ „ „ „
פייגענבוים אבינדור	— — — — —	„ „ „ „
פעלדמאן משה	— — — — —	„ „ „ „
פייגענבוים מאטעס	— — — — —	„ „ „ „
פישלער מאטל	— — — — —	„ „ „ „
פערדער יהושע	— — — — —	מיט דער מוטער
פעכטער שאול	— — — — —	מיט דער טאכטער
פעלץ רבקה	— — — — —	
צוקער הערש	— — — — —	מיט דער גאנצער משפחה
צוקערמאן אברהם = ברוך	— — — — —	„ „ „ „
צוקערמאן יעקל	— — — — —	„ „ „ „
צוקערמאן צדוק	— — — — —	„ „ „ „
צוקערמאן שמואל	— — — — —	„ „ „ „
צוקער יצחק	— — — — —	„ „ „ „
צוקער יהושע	— — — — —	„ „ „ „
צוקער אברהם	— — — — —	מיט פרוי און קינד
קאפלמאן חוה = רויזע	— — — — —	מיט די קינדער
קנאבל אברהם	— — — — —	מיט דער גאנצער משפחה
קינסטלער רבקה	— — — — —	„ „ „ „
קרעמער אהרון	— — — — —	„ „ „ „

קארפ שמואל — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
קארפ איטשע — — — — —
קינסטלער יחיאל — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
קינסטלער משה — — — — — „ „ „ „
קופערשמאק לייב — — — — — „ „ „ „
קאנער ישראל — — — — — מיט פרוי
קאשע אברהם = יצחק — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
קנאבעל אביש — — — — — מיט פרוי און קינדער
קאלאדניצקי הענער — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
קנאבעל ישראל — — — — — „ „ „ „
קעסטלמאן אנשל — — — — — מיט פרוי און מאכטער
קערשנבוים יעקב — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
קערפל משה — — — — — „ „ „ „
קערפל מאטל — — — — — „ „ „ „
די פרוי פון לייזער קארנפעלד — — — מיט די קינדער
קארנברענער מרדכי — — — — — מיט פרוי און קינדער
ראזנבלום ישעיה — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
ראזען משה — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
ראזנבלאט יצחק — — — — — „ „ „ „
רייכשטיין ישראל — — — — — „ „ „ „
ראזנצווייג חנאל — — — — — מיט פרוי און קינדער
רייכמאן ליפע — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
ראזנבלאט יהודה — — — — — מיט פרוי און קינדער
רויטשטיין אברהם, רב — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
רויטשטיין ציפע — — — — — מיט די קינדער
„רימער" הערש — — — — — מיט פרוי
רייכמאן יצחק — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
רוזינזאן לייב — — — — — מיט פרוי און קינדער
ריים אלטער — — — — — פרוי און טאכטער
ראזנבוים יששכר — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
רייכמאן מענדל — — — — — „ „ „ „
ראזנבלאט זעליג — — — — — „ „ „ „
ראזנבלאט אביגדור — — — — — מיט זיין פאמיליע
ראזנבוים הערש — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
שאק פערל — — — — — מיט די קינדער
„שניידער" נדליה — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
שטיין אברהם = מרדכי — — — — — „ „ „ „
שווארצביער חוה — — — — — מיט די קינדער און אייניעם
שפינדל שמחה — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
שפינדל לאזער — — — — — „ „ „ „
שאק מענדל — — — — — מיט פרוי און קינדער
שאק יעקב — — — — — מיט פרוי און צוויי קינדער
שטונצייגער צביה — — — — — מיט צוויי קינדער
שטונצייגער נחמיה — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
שטונצייגער יידל — — — — — „ „ „ „
שאק שמעון — — — — — מיט פרוי און קינדער

שאק שאול — — — — — — מיט פרוי און טאכטער
שמיין לייבל — — — — — — מיט פרוי און טאכטער
שיינדוואסער אברהם — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
שטעמער דישע — — — — — מיט די קינדער
שמיצער דוד — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
שאק הענער — — — — — מיט פרוי און קינדער
שאק משה — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
שאק פאליק — — — — — „ „ „ „
שאק גרשון — — — — — מיט דער פאמיליע
שניידער יאסל — — — — — מיט דער גאנצער משפחה
שיידוואסער מאיר — — — — — „ „ „ „
שמאראנד מלך — — — — — מיט פרוי און קינדער

באמערקונג: אין דער רשימה זענען נאָר אויסגעדרוקט די נעמען פון די ראשי המשפחות. דאָרט, וווּ עס איז א צושריפט „מיט דער גאנצער משפחה", מיינט, אז אלע זענען אומגעקומען און קיינער איז נישט געבליבן. דאָרט, וווּ ס'איז דאָ א צושריפט „מיט פרוי און קינדער", מיינט מען, אז איינצלנע פון דער משפחה זענען געבליבן לעבן; זייערע נעמען דארף מען זוכן אין דער רשימה פון די לעבנגעבליבענע.

שרידים

די לעבנגעבליבענע

*

אריה שטונציינגער

דר עך מען דעדט וועגן קראסניסטאווער לעבנגעבליבענע יידן, האט מען בדרך כלל אין זינען נאר די, וועלכע האבן זיך געפונען אין קראסניסטאוו אין מאמענט פונעם מלחמה־אויסברוך אין 1939 יאר. דער האזיקער באגריף איז אבער נישט אינגאנצן ריכטיק.

אייגנטלעך זענען — אויסער וויניקע אויסנאמען — נאר לעבן געבליבן אזעלכע מענטשן, וועלכע זענען אנטלאפן פון קראסניסטאוו נאך איידער די היטלעריש בעסטיעס האבן פארשפרייט זייער ממשלה איבער דער שטאט, אדער הארט נאך זייער אריינקומ. די מענטשן האבן ערשט אין דער לעצטער מינוט פארשטאנען, וואס עס דערווארט זיי, אויב זיי זאלן בלייבן אויפן אָרט; אזן דערויבער זענען זיי אנטלאפן קיין ראסן־פאראבאנד, אין דעם אייגציקן לאנד, וווהין עס איז נאך געווען א מעגלעכקייט צו אנטלויפן.

עס זענען אבער געווען פיל קראסניסטאיער, וועלכע האבן אויסגעוואנדערט אין אנדערע לענדער נאך מיט יארן פריער. די דערמאנטע מענטשן האבן שוין דאן דערשפירט די אויסזיכטסלאזיקייט אויפצוהויען זייער לעבן אין קראסניסטאוו; זיי האבן געזען, אז די יידישע מאסן ווערן בהדרגה'דיק אדויסגעדרענגט פון אלע פרנסה־קוואלן, אז עס ווערט אלץ נעמאן מצד דער רעאקציאנערער פוילישער רעגירונג צו צוברעכן די יידישע מאסן גייסטיק אזן עקאנאמיש, אזן אז בלייבן אין דער היימשאט, קראסניסטאוו, באדייט פארמשפט זיין אויף אייביקער וועגעטאציע. זיי האבן דעריבער באשלאסן אויסצוואנדערן אין אנדערע לענדער, וווּ זיי האבן געגלויבט צו האבן מער פרייהייט אזן מער מעגלעכקייטן אויסצונוצן זייערע פעאיקייטן. לויט מיין מיינונג, זענען די מענטשן, וועלכע זענען נאך מיט יארן פריער פאר דער מלחמה אוועק קיין אמעריקע, אדער אין אנדערע לענדער מעבר־לים, געווען פיל וויטזיכטיקער אזן געוואגטער ווי די, וועלכע זענען אנטלאפן שוין נאכן אויסברוך פון קריג אין 1939 יאר פארן דירעקטן אומגליק; שוין אפגערעדט פון די, וועלכע

זענען אלס חלוצים אוועק קיין ארץ־ישראל און אזוי ארום ארויסגעווייזן אן אמתן רעזולוציאָנער־געוואגטן כאראקטער.

אדאנק זייער געוואגטקייט, האבן זיי זיך אזוי זייערע קינדער נעראטעוועט פון א זיכערן טויט און אונטערגאנג און דארפן דעריבער אויך פארעכנט ווערן, ווי שרידים.

דער גורל האט געוואלט, אז די שרידים, וועלכע זענען אוועק פון קראסניסטאוו פריער, זאלן איצט זיין דער הויפט־שטיצפונקט פאר דער רעטונג פון די שרידים, וועלכע האבן זיך נעראטעוועט פון דער היטלעריסטישער פארניכטונג.

פאקטיש איז דאס נוצע נישט נאר די קראסניסטאווער, נאר דער גאנצער שארית־הפליטה בכלל: וואלטן מיר נישט געהאט איצט דאס אמעריקאנער יידנטום, וואס שטאמט אין איר גרעסטן טייל פון פוילן, איז א גרויסער ספק צי די שארית־הפליטה וואלט געקענט עקזיסטירן. אָן דער מאטעריעלער הילף פון אונדזערע אמעריקאנער בריידער, וואלטן מיר — די געראטעוועטע פון די גאז־קאמערן און קרעמאטאָריעס — מסתמא נישט געקענט שפּילן קיין ראָלע איצגעם ווי־דערגעבורט פון יידישן פאלק נאָכן לעצטן חורבן.

די גינאנטיישע אנשטרענגונגען, וואס ווערן איצט געמאכט אויפצוהאלטן און צו רע־

קראסניסטאווער לאנדסלייט־קאָמיטעט אין דייטשלאנד

עס זיצן (פון רעכטס אויף לינקס): נאָטע אַבענשטיין, יעקב שאָק, אריה שטונצייגער, לויבוש בורשטיין. עס שטייען: מעכל קאַנער, אברהם וואַרמאַן און מרדכי פּוטערמאַן.

סטאוויריזן האס לעבן פון די ווייניק לעבנגעבליבענע אייראפעאישע יידן, און צווישן זיי אויך די פוילישע, איז ענג פארבונדן מיט דער איבערגעבנקייט און הילפס־גרייטקייט פון אונדזערע אמעריקאנער בריידער. דורך פארשיידענע קאנאלן דערגרייכט צו אונדז די רא־זיקע הילף: דורך אלגעמיין נאציאָנאלע אינסטיטוציעס און אויך דורך די לאנדסמאנשאפטן.

אין דעם האזיקן יזכור־בוך, וועלכער איז א מצבה פאר די אומגעקומענע קדושים, דארפן מיר אויך עפעס דערציילן ווענן די לעבנגעבליבענע; אפשר ווערט עס זיין א שטיקל מרייסט ווען מיר ווילן דערציילן, אז עס איז נישט געלונגען דעם שונא צו פארניכטן דאס

נאציע יידישע סאָלק אוּן אז די לעבנגעבליבענע ציען ווייטער דעם שׂאָדים פּוּן דער ייִדי־
שער געשיכטע.

נישט דאָ איז דאס אָרט צוּ שרייבן ווענן דער אלגעמיינער נאציאנאלער אָנשטרענ־
גונג פּאר ווידערהאויפלעבונג. מיר ווילן נאָר דאָ הערמאנען די באשיידענע אָבער זייער וויכ־
מיקע ארבעט, וואס ווערט געפירט דורך די לאנדסמאנשאפטן אויף צוּ העלפן זייערע
לאנדסלייט מיט דירעקטער, באלדיקער, מאטעריעלער הילף, ווי אויך די ארבעט פּוּן די
לעבנגעבליבענע אין די לאגערן אויפן אָרגאניזאטאָרישן געביט.

אונזערע קראסניסטאווער לאנדסלייט אין אמעריקע, שטייען נישט אָפּ פּוּן די
לאנדסלייט פּוּן אנדערע שטעט. אויסער דעם, וואס יעדער פּוּן זיי שטיצט די אלגע־
מיינע אינסטיטוציעס, ווי: „דזשאָינט" קרן קיימת לישראל, קרן היסוד א. אנד. נאציאָנאלע
פאָנדן, גיבן זיי נאָך אויך דירעקטע שטיצע פּאר זייערע לאנדסלייט, וועלכע געפינען זיך

די קראסניסטאווער לעבנגעבליבענע יידן אין טאָג פּוּן דער ערשטער הזכרה, כ״ב אייר, התש״ז
אין באַד־רייכענהאַל (בייערן).

אין די לאגערן אויף דער פאַרשאָלטענער, מיט יידיש־בלוט־אייגנעוואפטער, דייטשער ערד.

חער הויפּט־ווערט פּוּן דער דאזיקער הילף ליגט נישט נאָר — אוּן אפשר ווייניקער —
אין דער מאטעריעלער זייט, הגם זי איז געוואלטיק וויכטיק. די ווייניקע לעבנגעבליבענע,
האבן זיך נאכן חורבן געפילט שרעקלעך פאר׳יתום׳ט אוּן עס איז, קודם כל, נויטיק גע־

וועז זיי צו דערמוטיקן דורך א וואַרעם וואָרט, בכדי זיי זאלן ווייטער קענען לעבן אוּן עקזיסטירן, איז פריער פאר אלץ נויטיק געווען א ברודערלעכע, וואַרעמע האנט, וועלכע זאל זיי ווייזן, אז זיי זענען נישט געבליבן פאראייזאמט אוּן פארלאָזן.

די סיבה, וועלכע האט געשטויסן די פוּן חורבן אנטרונענע שרידים זיך צו אָרגאַניזירן אין לאנדסמאנשאפטן, איז קודם כל געווען די בענקשאפט זיך וויידער צו טרעפן מיט באקאנטע, נאָענטע מענטשן פוּן איין שטאָט. מען האט זיך געוואָלט צוטוליען איינער צום צווייטן, וויל אלע האבן זיך געפילט שרעקלעך פאר'יתום'ט.

די אויבן־דערמאנטע סיבה, ווי אויך דער ווילן צו באווייזן בציבור די הייליקע קדושים, די שוועסטער, ברידער, טאטעס, מאמעס אוּן באקאנטע, האט באוויזן צו דער שאפונג פוּן אונדזער קראָסניסטאוועד לאנדסמאנשאפט.

דער גורל האט געוואלט, אז אין די טעג פוּן 1939, וועז דער היטלער־מבול האט פארפלייצט פוילן אוּן האט זיך דערנענטערט צו אונדזער שטעטל קראסניסטאוּ, זאָל זיין א מעגלעכקייט פאר א געווייסער צאָל פערזאָנען זיך צו ראטעווען קיין ראסן־פארבאנד. בערך הונדערט פערזאן זענען דאן אנטלאפן אוּן דאס וועגען עס די, וועלכע זענען געבליבן לעבן פוּן דעם גאנצן קראסניסטאווער יידישן קיבוץ. די אלע, וואס זענען געבליבן אין שטאָט אוּן אריינגעפאלן אונטער דער היטלעריסטישער אָקופאציע — זענען אויף א גרויזאמען אופן אויסגעמאָרדעט אוּן פארניכטעט געווארן. פוּן זיי זענען נאָר — על פי גם — לעבן געבליבן 3 יונגע פרויען. דאס זענען: אסתר מוטערפערל, די מאכטער פוּן איטשעלע מוטערפערל; אסתר קנאבעל, די מאָכטער פוּן אביש קנאבעל אוּן צפורה

די קראסניסטאווער לעבנגעבליבענע אין טאָג פוּן דער צווייטער, פייערלעכער הזכרה, געווידמעט דעם אָנדענק פוּן די קדושי קראָסניסטאוּ (כ״ב אייר, התש״ח) אין באָר־רייכענהאַל (בייערן).

זיגלשיפער, די מאַכטער פון יצחק זיגלשיפער, וועלכע איז אַבער אָפּגעשוואכט פון די אי־
בערגעלעבטע ענוים, געשטאַרבן אין דייטשלאנד. א חוץ דעם זענען געבליבן לעבן אייניקע
יונגע לייט דורך דעם, וואס מען האט זיי פארשיקט קיין דייטשלאנד אויף ארבעט אוּן
דארט האבן זיי געלעבט אויף אַרישע נעמען. אלע איבריקע, זענען צוזאמען מיט אלע יידן
פון די ארומיקע שטעטלער, אוועקגעפירט געווארן קיין בעלזשעץ, וווּ זיי זענען אויסגע־
מאַרדעט געווארן. א גרויסער טייל פון זיי איז נאך אומגעקומען אין קראסניסטאוו גופא.

נאָר די, וואס האבן זיך געראטעוועט, אנטלויפנדיק קיין ראטן = פארבאנד אוּן דאָרטן
כיי פארשייערע באדינגונגען, געלעבט פינף יאָר צייט, זענען, סוף = כל = סוף, צוריקגעקומען
קיין פוילן. די עטלעבע צענטליק קראסניסטאווער לאנדסלייט, וואס זענען געקומען צוריק
פון רוסלאנד נאָך דער מלחמה, זענען אלע — א חוץ א צווויי, דהיי נאנצע משפחות —
נעווען אָפּגערייסענע אברים פון פארצווייגטע יידישע פאמיליעס.

קיין ראטן = פארבאנד איז בדרך כלל, אוועק נאר די יונגע. די עלטערע מענטשן
זענען נישט געלאָפן. קיינער האט זיך נישט געקענט פארשטעלן, אז די דייטשן וועלן אויף
א מיוולאָניש = ראפינירטן אופן אויסמאָרדן אלעמען אָן אויסנאם: אלטע, מענער, פרויען
אוּן קינדער. מילא, האבן די עלטערע מענטשן זיך געטראכט: צו צרות זענען יידן שוין
געווויינט אוּן שטארבן ווילט זיך אויפן אייגענעם בעט. זיי האבן זיך נישט פארגעשטעלט,
אז די מערדער וועלן זיי נישט לאָזן שטארבן אין אייגענעם בעט, נאָר אפילו קומען צו
קבר = ישראל וועלן זיי נישט קענען.

זייענדיק אין חאטן = וופארבאנד האט קיינער נישט געהאט קיין אַנונג יוענן דעם
גרויסן חורבן. מען האט נעהערט, וואס היטלער טוט מיט די יידן, דאס הארץ האט נע־
קלאפט אוּן געציטערט פאר גורל פון די נאָענטסטע: מאטעס, מאמעס אוּן משפחות. אָבער
מען האט די פינצטערע געדאנקען נעטריבן פון זיך: „ס'איז נישט מעגלעך אזא אכזריות",
„די וועלט וואָלט נישט געשווויגן" — האט מען נע'טענה'ט. אוּן כיי יערן האט געטליעט
א פונק פון האפנונג, אז ער וועט דערלעבן דעם מאָג, וועט ער וועט זיך זען מיט זיינע
נאָענטע אוּן טייערע.

דאס איז אויך געווען די סיבה, וואס באלד נאָך דער מלחמה זענען אלע פוילישע
יידן צוריקגעלאפן קיין פוילן. אָבער אנשטאט זייערע נאָענטע האט יעדער בעטראפן כיי
זיך אינדערהיים — א ליידיקן, פוסטן אָרט. מיט לעבנס = געפאר זענען די איבערגעבליבענע
אדיינגעפארן אין זייער שטעטל קראסניסטאוו, וווּ עס האבן נאך געבושעוועט אוּן ge־
לויערט פארשייערע באנדעס אויף יידן.

די יידישע הייזער זענען באוווינט געווארן דורך גויים אוּן פון די נאָענטסטע אין
אפילו נישט נעבליבן קיין זכר. ווי פון א שרעקלעכן פעסט זענען זיי דאן אנטלאפן פון
זייער שטעטל, נעיאָנט דורכן פינצטערן, בלוטיקן קאָשמאר פון חורבן, האבן די פאר'יתומ'־
טע, לעבנגעבליבענע געוואנדערט איבער פוילן. כיי אָט דעם צושטאנד, האבן אלע בא־
שלאסן צו פארלאזן דאס בלוטיקע פוילן, אוועק וווּ די אויגן וועלן טראָגן — אוּן אזוי איז
מען נעקומען אין די לאגערן.

כיי דער מיטהילף פון א פאָר איניציאטאָרן איז דאָן צונויפגערופן געווארן אויף
כ"ג אייר א פארזאמלונג פון די קראסניסטאווער שרידים קיין באד = רייכענהאל. פיל מרערן

זענען דאן פארגאסן געווארן. די מענטשן האבן געשווירן אייביק צו געדענקען אָן די קדושים.

מען האט געזוכט א מרייסט. מען האט זי געזוכט בייַ אונדזערע לאנדסלייט אין אמעריקע אוּן אין אנדערע לענדער. עס איז נישט געגאנגען אזויפיל אין דער מאמעריע= לער הילף, ווי‌לכע איז אויך געווען נויטיק, מען האט, בעיקר, געזוכט א ווארעם ווָאַרט, א הארציקן מיטליידם = בריוו. אוּן דאָ מוז ס'פעציעל באטאָנט ווערן: דאס ערשטע, ווא, רעמע מרייסט = ווָאַרט איז געקומען פון לאָם = אַנדזושעלאָסער קאָמיטעט. דער ערשטער בריוו פון פארזיצער, דעם חשובן ה' בען צוקערמאַן, איז מער ווערט געווען, ווי די גרעסטע אוצרות. אויך מאמעריעלע הילף האט דער לאָם = אנדזושעלאָסער קאָמיטעט געשיקט מער פון אלע, דורך דעם ה' בען צוקערמאַן. נישט קוקנדיק דערויף, ווָאַס אין לאָם = אנדזושעלאָס געפינען זיך נאָר געציילטע פון אונדזערע לאנדסלייט, איז די פון דאָרט געקומענע הילף, געווען גרעסטער פון אלע איבעריקע קאָמיטעטן אין אויסלאנד צוזאמענגענומען. הונדער= טער שפייז = פּאַקעטן אוּן צענטליקער קליידער = פּאַקעטן זענען אנגעקומען אויסשליסלעך דורך ה' בען צוקערמאַן.

אויסער דעם האט האט ה' בען צוקערמאַן געשיקט גאלט פאר יעדן פון די לעבנ= געבליבענע. דערבייַ דארף אויך אונטערגעשטראכן ווערן דער אופן, ווי אזוי דער ה' בען צוקערמאַן האט אדורכגעפירט די הילפס = ארבעט: האַרציק, אָפּהיטנדיק די מענטשלעכע ווירדע פון די מקבלים.

די קראסניסטאווער לעבנגעבליבענע אין טאָג פון דער ערשטער, פייערלעכער הזכרה (כ''ב אייר התש''ז) אין באָד = רייכענהאַל (בייערן).

דער חשובער פארזיצער פון לאָם = אנחושעלאָסער קאָמיטעט, ה' בען צוקערמאַן, איז נעווען דער הויפט = איניציאטאָר אוּן מיטארבעטער פון דעם דאזיקן יזכור = בוך.

אזוי אַרום לינט דער הויפט = פארדינסט פון לאָם = אַנדזשעלאָסער קאָמיטעט סיי אין פאראייביקן דעם זכרון פון די אומגעקומענע קדושי = קראָסנישטאָוו, סיי אין דער בריטער הילף פאר די לעבנגעבליבענע לאנדסלייט.

מיט דער גאנצער זיכערקייט קען מען זאגן, אז די גאנצע ארבעט פון דער קראָס= ניסטאוער לאנדסמאנשאפט אין דייטשלאנד האט נעקענט צושטאנדקומען, נאָר א דאנק דער ארבעט פון ה' בען צוקערמאַן מיט דעם לאָם = אַנדזשעלאָסער קאָמיטעט..

אויך אונדזערע לאנדסלייט אין ניו = יאָרק, מיט זייער פרעזידענט, סעם ליכטנשטיין בראש, האבן נישט פארנעסן זייער הייליקע פליכט לגבי זייערע אומגליקלעכע ברידער אין די לאנדערן. דער ניו = יאָרקער הילפס = קאָמיטעט זעצט וויטער פאָר זיין הילפס = מעטיקייט, דורך שיקן נעלט אוּן אנדערע שמיצע צו פיל קראָסנישטאוער שרידים אינדווידועל.

מיר האבן באקומען ידיעות, אז אויך אין ארגענטינע איז נעשאפן געווארן א קראָס= ניסטאוער הילפס = קאָמיטעט, מיט דעם ה' גרשון שטערן בראש. צום באדויערן איז אוגדז, ביז היינט נישט געלונגען אָנצוקניפן א נענטערן קאָנטאקט מיטן ארגענטינער הילפס = קאָ= מיטעט צוליב דער וויטקייט אוּן פארבינדונגס = שווערקייטן. אלץ צוזאמען וויזט אָבער, אז די לעבנגעבליבענע קראָסנישטאוער לאנדסלייט, זענען אומעטום, וווּ זיי נעפינען זיך נאָר, אנטשלאסן מקריב צו זיין די צוואה פון די קדושים אוּן אלץ טאָן, אז עס זאל נישט אוּנטערגיין דעם זכר פון ייִדיש לעבן פון קראָסנישטאָוו; אוּן אז עס זאל פארענדיקט ווערן דער וויטערדיקער קיום פון יידישן פאלק.

נעבענפשט זאָלן זיין זייערע הענט!

מיין לעצטער באזוך אין קראסניסטאוו

*

אריה שטונצייגער

אין נאָוועמבער 1944 יאר בין איך, אלס סאָלדאט, אריבערגעשיקט געוואָרן פון ראמן־פאָרבאנד קיין לובלין אין דער פוילישער ארמיי. פארשטייט זיך, אז דער ערשטער געדאנק איז געווען, אויסצוגיצן די ערשטע מעגלעכקייט און אריינפארן קיין קראס־ניסטאוו. וועגן בראָך פון אונדזער פאלק און הונדערטן פון פוילישן ייִדנטום האָב איך שוין נע־הערט גאָר זייער פיל אין ראמן־פאָרבאנד. אָבער דאס, וואס מען האט דערציילט, איז נע־ווען אזוי גרויליק און אזוי אומגלויבלעך, אז יעדער האט זיך געוואלט וועגן דעם איבער־צייגן מיט די אייגענע אויגן. עס האט נאך אין הארצן געטליעט א שטיקל האָפענונג: „אפשר איז עס איבערגעטריבן, אפשר איז דער חורבן דאָך נישט אזוי גרוים".

אנקומענדיק קיין לובלין, האָב איך צוערשט געמוזט זיך מעלדן אין שטאַב. אויף דער טאן־סטאציע האט מיר דער מיליטער־קאָמענדאנט אינפארמירט, אז דער שטאַב געפינט זיך אין דעם בארימטן אויסראָטונגס־לאגער מיידאַנעק. די נייגיריקייט האט מיך געטריבן, וואס שנעלער אהין צוקומען און וען די האזיקע פארניכטונגס־פאבריק, איז וועלכער עס זענען אויסגעמארדעט געוואָרן מיליאנען פון אונדזערע ברידער, שוועסטער, מאמעס און מאמעס.

דער לאגער האט זיך געפונען בערך 4 קילאָמעטער אונטער דער שטאָט, אויף א שטח פון בערך 15 קוואדראט קילאָמעטער, ארומגערינגלט מיט א דראָטפלעטער פארצוימונג פון שטעכל־דראָט. אין לאגער זענען אין גלייכע שורות געווען אויסגעשטעלט צענטליקער בא־ראקן, אין וועלכע עם האבן זיך פריער געפונען די אומגליקלעכע, צום טויט־פארוראורטיילטע ארעסטירטע. אין לאגער האט געהערשט אן אידעאלע אָרדנונג. צוויישן די בראקן האבן זיך געצויגן פיין־אספאלטירטע גאסן. אין ערגעץ האט מען נישט געזען קיין סימן פון דער מוראדיקער מראגעדיע, וואס האט זיך דא, אונטער די האזיקע צויימען, אָפגעשפילט. כמעט אלע בראקן זענען שוין געווען פול מיט סאלדאטן. איך האב געזוכט מיט די

אויגן עפעס אן איבערבלייב פון די דערמאָנטע, דאן האב איך באמערקט פון רעכטס, א האלב = צעבראכענע גרייד מיט אן אויסשמארצנדיקן קוימען.

דאס איז דאס קרעמאטאָריום — האבן מיר די סאָלדאטן געזאָגט. איך בין נעמער צוגענאנגען. דאס קרעמאטאָריום איז שוין געווען האלב = צעשמערט. דער אויוון אָבער, איז נאָך געווען כמעט גאנץ. אינעם אויוון זענען געווען ריזיקע, אייזערנע רושטן מיט לעכער. ווי מען האט מיר איבערגעגעבן, איז דאס געמאכט געווארן מיט א כוונה, בכדי דאס פעמס פון די פאשיסטן מענטשן זאָל אָפּפלימען אין א ספעציעלן קאנאל אריין און שפעטער האט מען דערפון געמאכט זייף.

ארום דעם קרעמאטאָריום האבן זיך נאָך געוואלגערט נאנצע קופּעס מיט מענטש=לעכע בייגער און אש. ארום די מאגאזינען, זענען געווען צעוואָרפן שוכוואַרג פון פאר=שיידענער גרויס, אויך פיל פרויען= און קינדער = שוכוואַרג.

צומארגנס, ביי דער ערשטער געלעגנהייט, בין איך אוועק אין שטאָט, מיטן אייג=ציקן ציל אָפּצוזוכן א באקאנטן אָדער סתם א ייד. די שטאָט לובלין האב איך געקענט גוט, נאר פון פאר דער מלחמה. איך האב דאָרט געהאט פיל באקאנטע און אויך פא=מיליע. איך בין דעריבער אוועק אויף לובארטאָווסקע גאס, האָרט, וווּ מיין פעמער האָט געהאט א ווערשט פאבריק. פארשטייט זיך, אז נישט נאָר וואס איך האָב נישט געפונען נישט די פאבריק און נישט דעם פעמער, נאָר אויף דער גאנצער לענג פון דער אמאָל כמעט דורכאוים ייִדישער גאס, האב איך נישט באמערקט קיין סימן פון א ייד. אויף אלע אמאָליקע ייִדישע געשעפטן, האבן פיגורירט פוילישע נעמען. עס האט שרעקלעך פאר=קלעמט ביים הארצן, וואס אלץ זעט דאָ איצט אוים אזוי רואיק און נאטירלעך... עס זענען פארשוווּנדן די ייִדן און אלץ זעט אוים אזוי נאָרמאל...

כ'האב געפרענט א קריסט, צי עס געפינען זיך נאך הא ערגעץ = וווּ ייִדן. ער האט מיך אינפארמירט, אז אין פרץ = הויז זענען קאָנצענטרירט א ביסל ייִדן, האן בין איך אהין אוועק. האָרט האב איך געטראפן אן ערך 200 ייִדישע מענער און פרויען, לעבנגעבליבענע פון די קאצעטן. מערסטנטייל זענען האס געווען פוילישע ייִדן, די איבעריקע אונגארישע. אלע זענען אבער נעווען פון וויימע נענגטן, נישט פון לובלינער קרייז.

איך האב דערציילט די ייִדן, אז איך קלייב זיך פארן קיין קראסניסטאוו. די ייִדן האבן מיך נעראטן נישט צו פאָרן, ווייל קראסניסטאוו איז — צו יענער צייט — געווען דער צענטער פון די אָ. ק. און נ. ס. ז. = באנדעס. און דאָס לעבן פון א ייד, איז דאָרט נישט זיכער.

א הערשלאנגענער בין איך אוועק צוריק אין שטאָב. האָרט בין איך גלייך צוגעמיילט גע=ווארן צום 5=טן זאָנדער = באטאליאָן און בין אוועק קיין דעמבלין, ביי דער וויסל, צום פראָנט. אָבער דער נעראנק צו באזוכן קראסניסטאוו האט דאָך מיך נישט געלאָזט רוען און אין אייניקע חדשים ארום, וווּ נאָר איך האב נעהאט א מענלעכקייט צו באקומען אור=לויב, בין איך אהין געפארן. בסדי צו זיין עמוואָס זיכערער, האב איך מיטגענומען מיין אָרדינאנס, א פּאָליאָק, וועלכער האט אבער אויסגעזען ווי א ייד און האט זיך עפעס מאָרג נעמוליעט צו מיר. וווּיזט אוים, אז זיין אויסזען האט אים פארשאפט א סך צרות און דאס האט אים דערנעמערט צו ייִדן.

באַלאָנדיק זיך מיט א „פּראָבעלעם" אוּן מיט א „ט. ט." אוּן דערצו נאָך עס־
לעבע האָנט־גראָנאָטן אין קעשענע, בין איך אין אַן אויטא אַפּגעפּאָרן קיין קראָסניסטאוו.
דער אדיוטאַנט איז נעווען באַוואָפנט מיט אַן אויטאָמאט.

ווען כ'בין אויסגעשטיגן פּוּן אויטא אין שטאָט, האָב איך זיך מיטאַמאָל דערפילט
שרעקלעך עלנט. וווהין גיין? איך האָב געווארפן א בליק אויף דער שטאָט. קראָסניסטאוו
איז כמעט ווי נישט באשעדיקט נעווארן דורך דער מלחמה. אלע הייזער זענען גע־
בליבן גאַנץ, אָבער עפּעס מאָדנע טרויעריק אוּן אָפּגעלאָזן. האָט דאָס שטעטל אויסגעזען
אין דעם דאָזיקן גרויען, קאַלטן ווינטער־טאָג.

די הייזער אַרום — אין גרעסטן טייל יידישע — זענען אלע געווען מאָדנע אָפּ־
געקראָכן אוּן שמוציק. די פאַסאַדן זענען, ווייזט אויס, נישט אויפגעפּרישט געווארן, זייט
די יידן זענען פאַרטריבן געווארן פּוּן דער שטאָט. דער אמאל־שיינער סקווער אינמיטן
שטאָט, איז געווען שרעקלעך פאַרוואָרלאָזט אוּן די צוים אַרום — צעבראָכן.

איך האָב באשלאָסן קודם־כל צוגיין צו מיין אייגענער ווינונג. אבער ארויפקומע־
דיק אויפן הויף, האָט מיר שרעקלעך דאָס הארץ פאַרקלעמט: דאָרט ווו עס האָבן זיך
פריער געשפּילט יידישע קינדערלעך, איז איצט געווען שטיל, שאַ. די פענצטער זענען ge־
ווען פאַרהאָנגען מיט קריסטלעכע פאָרהאנגלעך. איך האָב זיך אייניקע מינוטן ארומגע־
דרייט אויפן הויף, קיינער איז נישט ארויס. פּוסט.

פאַרשוידענע מחשבות האָבן זיך געיאָגט אין מח. דאָס הארץ האָט שנעל געקלאפט. אָט־דאָ,
אין דעם ווינקל, האָב איך יעדעס יאָר מיטן מאָמען געשמעלט א סוכה... אוּן דאָרט, פלעג
איך זיצן אין די זומערדיקע אָוונט־שעה'ן, לייענענדיק א בוך, אדער שפּילן אויף דער
מאַנדאָלינע; אוּן אָט, אויף דעם אָרט, איז אמאָל מיין שוועסטערל, שפּילנדיק זיך, אומגע־
פאלן אוּן זיך שמארק צעקלאפט...

איך בין כמעט לויפנדיק ארוים פּוּן הויף, נישט אריינגייענדיק אין דער ווינונג. איך
האָב שוין געווּסט, אז מער ווּעל איך אהער נישט קומען. איך האָב באשלאָסן נוט אנ־
צוקוקן די גאנצע שטאָט, ווו יעדעס ווינקל אוּן יעדער שטיין איז מיר נוט באקאנט.

עס איז גראָד געווען א מארק־טאָג אוּן איך בין אוועק צום מאַרק־פּלאַץ. נישטאָ
קיין איין ייד. קריסטן האָנדלען געגנוי מיט די זעלבע ארטיקלען, ווי פריער ייהן. איך בין
ארומגעגאַנגען צווישן די סטראָנאָמעס. עפּעס א קריסט איז געשטאַנען אוּן פאַרקויפט אלט־
ווארג, מסתמא האָט ער דאָס „געירשנט" פּוּן ייהן. אייניקע קריסטן זענען צו באַטראכטן
די סחורה. דער „סוחר" האָט זיי פאַרגעלייגט א צו הויכן פּריין. ווען די פּויערטעס האָבן
זיך אנגעהויבן דינגען, האָט ער אויסגעשריגן:

„איך בין דאָך נישט קיין ייד, אז כ'זאָל זאָגן א הויכן פּריין!"...

אוּן ווידער האָט מיר שרעקלעך א שטאָך געטאָן אין הארצן. עס האָט מיך שטאַרק
געצויגן ארייַנצוואַרפן א גראָנאָט אינעם קריסט צוזאמען מיט זיין סחורה. איך האָב זיך
אָבער אייַנגעהאלטן אוּן בין אוועק ווייטער. מען דערקענט מיך נישט, אז כ'בין א ייד —
האָט מיר דורכגעבליצט אין מח.

אינמיטן דעם מארש־פּלאַץ שטייט נאָך דער אלטער גים־בוים, אויף ווועלכן איך
פלעג אין די קינדער־יאָרן ארויפקריכן ריסן גים. דערנאָך בין איך אוועק צום שטאָטישן

בית־מדרש. די געבויידע איז חרוב; די פענצטער פארקלאפט מיט ברעטער און דינע שיצט אלס מאגאזין פאר דער „סטולדזשעלניע", מיט א וויסאָק אין הארץ האב איך זיך דערמאָנט, אז הא, אין דעם בית־מדרש, האב איך פארבראכט עטלעכע יאָר אלס לערנער. אויף דער נאס זענען מיר, די „בית־מדרש'ניקעס" געווען די בעלי־בתים. איצט איז חא פוסט און מרויערישק און די פארקלאפטע פענצטער שרעקן מיט זייער כלינדקייט און חורבן.

איך בין אוועק וויייטער, צום „קלויב", וועלכער איז געווען דאס אָרט, וווּ עס זענען פארבליבן די שענסטע טעג אין מיין לעבן — דער בית ועד פאר דיסקוסיעס און פאָרלעזונגען, דאָס אָפּרו־ווינקל און פארוויילונגס־אָרט פון כמעט דער גאנצער קראסנויסטאווער ייִדישער יוגנט.

דער קלויב איז געווען מיין געזעלשאפטלעכע שול, וווּ איך האב געמאכט מיינע ערשטע שריט אלס אָרגאניזאטאָר און געזעלשאפטלעכער מוער; דאָ האט זיך אויסגעשמידט מיין וועלט־אנשויאונג. דער „קלויב" און דאס בית־מדרש, האט אייגנטלעכצט אין מיר אין פיל קראסנויסטאווער יוגנטלעכע, אן אייביקע פיעטעט פארן בוך. דאָ בין איך דאס ערשטע מאָל אין מיין לעבן געקומען אויף א מאנץ־אָוונט און איבערגעלעבט דעם ערשטן ציטער פון מייִדלישן באריר. די ביבליאָטעק איז פארניכטעט געווארן נאר אין די ערשטע מעג פון קריג, באלד וויי די הימלעריסטישע וואַנדאלן זענען אריין אין שטאָט. איצט וווינט דארט א קריסט. אויך אין „מריסקער שמיבל" וווינט א קריסט. און דער פלאץ, אויף וועלכן כמעט יעדער קראסנויסטאווער ייִד האט זיך געשפילט אין די קינדער־יאָרן — איז פוסט. דאָ בשבתות זענען געווען די דחדקי חדרים, וווּ ר' לייזער מלמד האט געלערנט מיט יידישע קינדערלעך פעחציק יאָר אָן איבערהויים. די בילדער פון מיין פריסטער יוגנט האבן זיך גערעלעך פארשוווּנדן מיט דעם אָרט פון מיין ערשטער מראָן פאר מיינע אויגן. כ'בין אוועק צו דער בריק — דאס אָרט פון מיין ערשטער „ראַנדקע", דעם ערשטן נאכט־שפאציר מיט א מיידל און דעם ערשטן שמעוודיקן קוש... דער שאָסיי פון דער בריק אין דער ריכטונג צו דער „סטאציע איז אויסגעפלאסטערט מיט די מצבות פון געשענדעטן ייִדישן בית־עולם. די מריס האבן אנגעהויבן ברענען, וועו איך האב דאס באמערקט. איך בין האן אוועק רעכטס אין דורכגעאנגען די „גראָבליע" — דאס אָרעמע, כמעט דורכאוים מיט ייִדן, באוווינטע גאס. פאר מיינע אויגן האבן וויי גע־שוועבט די שבת'דיקע פארנאכטן, וועו די פארהאָרעוועטע, א גוטצע־וואָך־פאריאָמטע ייִדישע פרויען, פלעגן זיך דאָ שלוות'דיק ארויסזעצן אויף די שוועלן און פריזבעם, אין מייבן גוטמוטיקן „לשון הרע" פון יעדן פאָרל, וואס איז פארבייגעגאנגען שפאצירן. איך בין פארבי דאס קליינע בריקל, נעבן וועלכן עס איז געשטאנען דאס גראָבליע בית־מדרש. איצט איז אפילו קיין נעבייען דערפון נישט פארבליבן; אויף דעם אָרט געפינט זיך א נאָרטן פון גרינוואַרג. איבער דעם דאזיקן בריקל פלעגן די גראָבליע יידן יערן שפת נאכמיטאג, מיט נעמאָסטענע מרים, פארבייגיין צום „סטאָק", מרינקען דאס אייז־קאלטע קריסטאלע־נע קוואל־וואסער. נישטא מער קיינער פון די האזיקע האָרעפאשטע יידן, פארשוווּנדן און נישטאָ. מוראשקעס זענען מיר אדורך איבער דער פלייצע, אן אינערלעכער שויער האט מיך נעפרייסלט. אויפן מח איז נעלעגן עפעס א מאָרנע שווערקייט, וויי מיט בלוי צוגע־דריקט. איך האב אבער באשלאסן אליין צו זען און בין אוועק וויייטער.

די קוזשניע, ווו „זיינוול קאָוואל" מיט זיין ברודער האבן געארבעט, שמייס נאך גאנץ, איז אָבער געשלאסן.

מיר איז נאָך פאהבליבן צו זען איין אָרט — דעם יידישן בית־הקברות. און כ'בין אוועק אהין.

אוגמעוי דער שמאָס, בייס ראנד פון סאָסנע־וואלד האט זיך געפונען דאס דאזיקע אָרט, ווו עס האבן געוווינט די ביינער פון מיינע זיידעס און ווו פרומע ייהן פלענן אויסניסן זייערע בימערע מערען אין אן עת צרה, בעטנדיק די מוימע זיך צו מיען „דאָרט", ביים רבונו של עולם, פאר זייערע קינדער.

דאס בית־עולם איז שרעקלעך געשענדעט; דער פלויט ארום פארניכטעט; עס וואל־גערן זיך שפלימערן פון מצבות; די קברים צעטרעטן און צעגראָבן. מיין הארץ האט דאס שרעקלעכע בילד נישט אויסגעהאלטן, מיינע אויגן זענען פייכט געוואָרן און שווערע מערען האבן זיך מיר אראָפגעקייקלט אויף די באקן. עס זענען פארבייגעגאנגען אייניקע פויערים און פויערטעס און זיך אָפגעשטעלט באטראכטן מיך, דעם וויינענדיקן פוילישן סאָלדאט. זיי האבן זיך אָבער גלייך אָריענטירט ווער איך בין און זענען שנעל אוועק. עפעס א מאָדנע געפיל האט מיך געצוווונגען וואס גיכער אוועק פון דאָרט „זאָלן די גויים נישט זען מיינע מערען" — האב איך געטראכט..

דערווייל איז צוגעפאלן די נאכט. איך בין צוגעגאנגען צו דער באן־סטאציע מיט דער אָפנונג צו מרעפן א צוג קיין לובלין. כ'האב געוואלט וואס שנעלער אנטלויפן פון דער שטאט—מיין שטאט, וועלכע איז מיר מיטאמאל געווארן שרעקלעך פרעמד און ווו איך האב זיך דערפילט שרעקלעך עלנד און צעבראָכן. קיין צוג איז אָבער נישט געווען און כ'האב געדארפן וואַרטן ביז מאָרגן פרי. דעריבער האָב איך געמוזט גיבן א טראכט וועגן א נאכט־לעגער.

ביים צוג האב איך געטראפן א יונגן פוילישן אָפיציר, א שמיד, מיט וועמען איך בין אמאָל צוזאמען געגאנגען אין שולע, זיין נאָמען איז האלאָס. ער האט מיך אָבער נישט דערקענט און געמיינט, אז כ'בין א פאָליאק. ער איז צוגעקומען צו אונדז און אויסגעדריקט זיין סעג־מיטענט פאַרן „פוילישן אָפיציר" און אונדז אייננעלאדן צו זיך. איך בין אוועק צו אים אין זיין אָרעמער כאטע.

אינאָוונט האט מיין אַדיוטאנט זיך צעשפילט אויף זיין מאַנדאָלינע און עס זענען זיך צוגויפגעקומען א פאָר יונגע שקאָצים „דורכשמועסן זיך" מיט דעם פוילישן אָפיציר. זיי האבן מיר אָפן דערציילט, אז זיי גיהערן צו דער א. ק. באנדע. איך האב באשלאסן צו זיין פאָרזיכטיק. בכדי נישט ארויסצורופן קיין חשד, אז כ'בין א ייד, האב איך געמוזט פאריאָגן פון מיין געזיכט דעם מרויער און די אויפרעגונג. איך האב זיי דערקלערט, אז איך שטאם פון דער געגנט און פאָר דאָ פארבי. איך האב זיי אויסגעפרעגט וועגן דעם, וואָס דאָ איז פארגעקומען במשך פון די אָקופאציע־יאָרן. זיי האבן מיר דערציילט וועגן די ייהן־פארניכטונגען, גלייכגילטיק, ווי וועגן עפעס א גאנץ געווויינלעכער אין נאמירלעכער זאך. דער נאסט־געבער האט זיך באריימט, אז ער האט נישט געגאָסן פון יידישן גוטס און איז געבליבן אָרעם, ווי געווען — נישט ווי אנדערע. דערפאר בין איך נישט געווען אינגאנצן זיכער צי מען האט מיך נישט דערקענט, וויל דאס יידישע געזיכט פון מיין עבט־קריסט־

לעבן אדיומאגט האט ארויסגערופן א השד. דעריבער בין איך א גאנצע נאכט געלעגן מיט דעזאָלווער אין האנט און נישט צוגעמאכט קיין אויג.

גאנץ פרי בין איך אוועק אין שטאָט זוכן אן אויטא. איך האב געמוזט וואַרטן עטלעכע שעה. און דרייענדיק זיך אויפן גאס, האבן מיך דערווייל דערקענט אייניקע קריסטן. אייגער פון זיי — א געווייגלעכער מויערער — איז צוגעגאנגען צו מיר. איך האב באלד באמערקט, אז אים איז שווער מיט מיר צו רעדן, עפעס פילט ער זיך קרעמפירט און אומבאקווים. וועלנדיק דערקענען זיין שטימונג, האב איך אים געפרעגט:

— ווי מיינסטו, זאל איך קומען אהער צוריק זיך אייגאָרדענען?

— יאָ, מען קען, אָבער איז פאראן, אָבער... האט ער זיך פארהאקט, עס זענען דאָך פאראן פארשיידענע „כאָלערעס" און דעריבער איז געפערלעך.

איך האב געפילט, אז ער זאָגט דעם אמת. אים, דעם אָרעמען אהבעמער, האבן די יידן נישט געשטערט. אָבער די אלע, דא ארום, וואס האבן זיך באַרייכערט מיט יידישע הייזער און יידישע נעשעפטן, זיי וועלן נישט דערלאָזן, אז דא זאל לעבן א ייד, וועלכער זיים נעמוי פונוואנעז זיי האבן געגומען זייער פארמעגן.

איך האב אפילו נישט געטראכט גאטאמאָל אהערצוקומען, וויל אין דער = אָ אט= מאָספער, וואלט מיין הארץ לאנג נישט אויסגעהאלטן און געמוזט פלאצן.

דער אויטאָ איז אנגעקומען. כ'בין שנעל אריינגעשטיגן, כדי וואס שנעלער אוועק פון דעם דאָזיקן אָרט.

וען דער אויטא האט גערירט, האט א שווערע קללה זיך ארויסגעריסן פון מיין בוזעם, א קללה אָן אן אדרעס, וועלכע האָרף לויערן אויפן דאָזיקן אָרט און מרעפן יעדן, וואס האט צוגעלייגט א האנט צום דאָזיקן חורבן.

אָבער די דאָזיקע אומבאשטימטע קללה האט נאָך מער פארקלעמט די נשמה.

א תיקון פאר יידישע נשמות

*

נח גרים

ער מיין מאמע איז פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה געפאלן קיין ארץ־ישראל אויף א באזוך, האט ער צוגעזאגט עמלעכע מענטשן פון שטעטל צו ברענגען די מייערסטע מתנה, וואס זיי האבן בכיי אים געבעטן: א זעקעלע ערד. עס איז פאר די דאזיקע מענטשן געווען דער הייסטער וואונטש. זיי האבן געהאלטן, אז נאָר דורך פארייגיקן זיך מיט דער ארץ־ישראלדיקער ערד, וועלן זיי קאנען רואיק אָפּשליסן זייער לעבנס־וועג, וועלן זיערע איינטימסטע פארלאנגען באקומען זייער תיקון.

דער טיפער גלויבן פון פאלק, וואס האט באקומען זיין אויסדרוק אין אומצאָליקע לעגענדעס, אז נאכן טויט, אייב נישט בייס לעבן, מוזן זיך די יידן פארבינדן מיט זייער ערד, האט באהערשט ס'רוב יידן אזן האט באקומען א פארשיידנארטיקן אויסדרוק. אויף דעם גלויבן איז אויך אויסגעוואקסן די ציוניסטישע באוועגונג אין אלע אירע שאטירונגען.

אייב מען האט אמאל געבראכט ערד פאר פרומע יידישע מענער אזן פרויען, פירט היינט א דעלענאציע פון ארץ־ישראל עהד אויפן קבר פון די העלדן פון וואַרשעווער גע־טאָ, אונטערשטרייכנדיק דערמיט, אז זייער קאמף אזן אונדזערער, זענען רינגעלער פון דער זעלבער קייט, וואס פענטעט אונדזער פרייהייט וויי יידן, צו לעבן ווי יידן,

אדאנק די גינסטיקע, דעמאָקראטישע אומשטענדן, איז געגעבן געווארן א מעגלעב־קייט צו שטעלן א דענקמאָל די קעמפער פון וואַרשעווער געטאָ. ס'זענען אָבער נאָך פאראן צענטליקער אזן הונדערטער שטעט אזן שטעטלער, פעלדער אזן וועלדער אין פוילן, פראנק־רייך, אונגארן, דייטשלאנד, רומעניע אזן בעלגיע, וווּ מען וועט אפשר יאָ, אָדער נישט שטעלן קיין מצבות. פאראן קברים צו וועלכע מען וועט נישט הערלאנגען אזן ס'זענען אויך פא־ראן קרובים, וואָס וויסן נישט ווו די קברים געפינען זיך.

אזן נישט נאָר אין דעם גייט עס; נישט נאָר אין באארן דעם אָנדענק פון מויטן, הגם מיליאנען זענען אומגעקומען אזן קיין זכר פון זייער געבוירן איז נישט פאראבליבן.

עס איז א חוב פון די לעבנגעבליבענע צו מאַן עפעס מער: צו פאראייביקן א נאנצן דור אויף אן אופן, וואס זאל אנטשפרעכן די גרויסקייט פון דער גבורה און קידוש־האומה.

עס איז נישט קיין צופאל, אז אויפן 42־טן טאג פון העלדישן קאמף אין וואַרשע־ווער נעמאַ, ווען דער גענאַ איז געשטאנען אין פלאמען, האבן זיך יידן פארבאריקאדירט אין לעצטן צירשטאַקיקן הויז.

„ווען די פלאמען פון דער שרפה האבן ארומגעכאפט דעם ערשטן שטאַק, זענען די יידן ארויף אויף דעם צווייטן — און אזוי ווייטער זיך צוריקגעצויגן פאר דער פייער־סמיכיע אלץ העכער, ביזן פערטן שטאַק. אומזיסט האבן די שונאים געפרוּפן: „קומט ארַאָפּ! מיר ווילן אייך דאס לעבן שענקען!" די לעצטע פארטיידיקער פון יידישן כבוד האבן נישט געוואלט קיין לעבן ווי שקלאפן — און די שלאבט איז ווייטער אנגענאנגען.

„מיטאמאל זענען די צעוישעטע דייטשע סאלדאטן געבליבן וי פארשטיינערט, מיט דעם שים־געווער אין די פארשטארטע הענט. א מאַדנער בילד האט זיך געעפנט פאר דער מפורפער גאס: אויפן סאמע העכסטן באלקאַן זענען ארויס די פיר לעצטע פארטיידיקער — די לעצטע פון די העלדישע אויפשטענדלער — אימלעכער פון זיי האט זיך ארומגעווינקלט מיט א פאַן — דער קאַליר פון אייגער איז געווען רויט, פון דער צווייטער — ווייס־רויט, די דריטע איז נעווען א בלוי־ווייסע, די פערטע איז, אייגנטלעך, נישט געווען קיין פאַן, נאָר א טלית. אייגנעווינקלט אין זייערע פענער, האבן די יידן ארויסגעלאזט אן אוממענטש־לעך־הארצריסנדן געשריי: „עם ישראל חי!" — און זיך געווארפן אין די פלאמען" (מארק: חורבות דערציילן).

„עם ישראל חי" איז געווען דער קאמפס־רוף און ווו אויב נישט דאָ דארף פאר־וירקלעכט ווערן דער חלום פון די יידישע קעמפער און ווו, אויב נישט דאָ דארף פאר־אייביקט ווערן דער אָנדענק פאר דער גבורה?

אין „היכל חזק" דארפן אויסגעקריצט ווערן די נעמען און די מעשים פון אַנילע־וימש און חנה סענעש, בראסלאוו און פרומקע.

דא דארפן זיך איבערהופן מאיר חזנוביץ און מרומפעלדאָר, ברענער און יוסף לע־וארטאָווסקי, לייב יפה און ד"ר קאַהאַנע פון קעלץ, און די מיליאנען יידן פון אייראפע מיט די הונדערטער פון ארץ, ווילכע זענען געפאלן אין די לעצטע וואָכן, כדי אונדזער פאלק זאָל לעבן.

עס איז אָן יעדן ספק, אז דער אנטייל פון יידן אין קאמף קעגן פאשיזם, וועט ווערן וי געהעריק אָפּגעשאצט אין יעדן לאנד באזונדער.

האט נייע פוילן ווייזט א בוישפיל. די מאקי־קעמפער אין פראנקרייך האבן נע־קראָגן אויסצייכנונגען. ווען שפאניע וועט ווידער ווערן פרייַ, וועט מען פארצייכענען צוויישן די העלדן אויך די יידישע באַטוין־קאַמפאניע. אָבער עס מוז זיך געפונען אן אָרט און אן אינסטיטוציע, וואס זאל צונויפזאמלען דעם יידישן צושטייער און פון די באזונדערע צינל אויפשטעלן דעם מאָנומענטאלן בנין פון דער יידישער העלדישקייט. וועגן באזונדערע דענק־מעלער האבן נעטראכט פארשיידענע מענטשן אין אלע שטעט און לענדער. עס זענען גע־שטאַנען צוויי דעם צווועק פארשיידענע אינסטיטוציעס. איך דערמאָן זיך אָבער, וואס פארא אויספאָרשונגען אייגדרוק ס'האט אויף אונדז געמאכט, אין דער היסטארישער קאַמיסיע

אין פּוילן, די ידיעה, וואס אונדזער דעלעגאט האט אונדז געבראכט פון דער לאנדאנער קאָנפערענץ אין יאר 1945 וועגן „יד ושם".

ער האט אונדז דערציילט וועגן ריזן־פּראָיעקט, אויפצוביען א מאָוזאָליי אין ירושלים פאר די קדושים, א „פּאַלאַץ פון גבורה", אן אינסטיטוט צו פאָרשן די נעשיכטע, א ביבליאָטעק מיט אן ארכיוו א. א. וו.

מיר האבן בהדרגה זיך אנגעהויבן צו באמראכטן, ווי א פּיליאל פון דער צענטראַלער יידישער אינסטיטוציע. כמעט אלע וויסנשאפטלער האבן באמראכט ירושלים פאר זייער ארבעטס־פּלאץ. דאס זעלבע האב איך געטראפן אין פּראג. איך האב באזוכט דעם מוזיי און זיך אינטערעסירט מיטן מאטעריאל פון מערעזינא. הא האט מען מיר געוואנט, אז דער מאטעריאל גענינט זיך שוין אין ארץ־ישראל.

אויך די היסטארישע קאמיסיע אין דייטשלאנד זאמלט מאטעריאלן און האט בכלל נישט בדעה צו פאהבלייבן אויף דער פארשאלטענער ערד.

דער דאָקומענטאציע־צענטער אין פּאריז איז אויך עגג פארבונדן מיט „יד ושם"; דאס זעלבע לאזט זיך זאָגן וועגן פיל אנדערע אינסטיטוציעס.

די אידיי פון „יד ושם" איז געניאל אין איר פשוטקייט און זעלבסטפארשטענדלעכקייט. זי איז דער תיקון פאר די מיליאנען, וואס האבן נישט אין קבר קיין זעקעלע ארץ־ישראל־ערד, וואס האבן בכלל נישט קיין קבר, וואס זייער אש באפרוכפערט די פעלד־ער פון אייראפּע.

„יד ושם" האט נאך אנדערע וויכטיקע אויפגאבעס: וי דארף זיין די אינסטיטוציע, וואס וועט אויף איר פאָן אויפשרייבן „והגדת לבנך"; זי דארף נישט לאזן אינשלעפערן דעם זכרון פון פאלק.

פארשן מענטשן, וואס וואלטן וועלן פארגעסן אלץ, וואָס ס'איז פארגעקומען און ווילן נישט מראכטן וועגן א מענלעכקייט, אז די מראגעדיע זאל זיך איבערחזרן. מען לעבט און מראכט אזוי, ווי עס וואלט גארנישט פארגעקומען. דאס איז זייער גענערלער. א פאלק, וואס האט א קורצן זכרון, ווייל נישט לערנען פון עבר, אָדער פארגעסט זייגע טויטע, איז פארמשפט צום אונטערגאנג. דערצו קאן מען נישט דערלאזן. דעריבער מוז „יד ושם" ווערן אן עלאסטישע אינסטיטוציע מיט א גרויסער איניציאטיוו און ברייטן פארנעם. עס דארפן זיך אין איר צונויפגיסן די סמאָטישע מצבה־עלעמענטן פון עמאָציאָנעלן באדייט פאר יחידים מיט א שמארקער דינאמיק פון היסטארישן־נאציאנאלן באדייט פארן גאנצן פאָלק.

דאס מוז דאס פאלק פארשטיין און צוליב'גן א האנט, אז אלע עלעמענטן פון גראָדיוזן פּלאָן זאלן איבערגעשמידט ווערן פון פּלענער אין מעשים.

ר ש י מ ה

פון די לעבנגעבליבענע יידן פון קראסניסטאוו

אייזן שמחה
אייטוואנער חיים און רבקה
אייזוואנער בצלאל
אייזלסבערג אליה
אייזלסבערג נחום
אייזלבערג משה און נעכע
אוורוך שיינדל
אוורוך שמואל און חיה
אוורוך שרה
אוורוך צירל
אבענשטיין נאמע און פרוי
אבענשטיין יוסף
אבענשטיין גאלדע
אייזנשטיין פערל
אקסגבערג פנחס און רחל
אייזנשטיין פערל
בערגערמאן יצחק
בערגערמאן יצחק
בערגערמאן עקיבה
בורשטיין לייביש און סימע
בורשטיין מויבע
בורשטיין שרה
בוכשטיין שמואל
בוכשטיין דוד
בעכער נח
באטאליאן דוד
בוכבלעטער בערל
בוים פייגע
בעליק הערש און ברוהער
בירנבוים דבורה
בערעבט משה
גראבשטאק הערש
גראבשטאק מאטל
גראבשטאק צירל
גראבשטאק פייגע
גארפלער פנחס
גאלדבערג יוסף

גיט שמשון
גרינשטיין שיינדל
געדשטיין אברהם
דרייער יוסף
דרייער רויזע
דרייער מירל
דרעשער מאיר
האלצהאקער דוד
האמשטיין ברוך
האכבוים עזריאל
האכבוים עזריאל
וואליק רחל
וויינריב משה
וויינריב מאטעס
וואלמאן אברהם און אסתר
זילבערמאן צבי
זאלצמאן הערש און שיינדל
זאלצמאן דוד
זאלצמאן לייבל
זיצער הערש
זינגער צודיק
זאלצמאן פעסיע
זאלצמאן שמואל
זאלצמאן מענדל
זאלצמאן צירל
זאלצמאן הינדע
זאלצמאן לאה
זאלצמאן מרים
טורקלטייב נחום
טורקלטויב לייבל
לעוו רחל
לופט נאלדע
לופט רבקה
לאנדער שמעון
לאנדער מאיר
לערנער חנא
לערנער אהרון

מיטערפערל אסתר
מאנדלטארט פאלע
מאנדלטארט ישראל
מאנדלטארט העירש לייב
מאנדלער מ. פ.
נירענבערג ייחל
סטאק מאטל
פינגערהוט שרה
פינגערהוט מרדכי
פרעכטער ברוך און אסתר
פרעכטער משה און אסתר
פרעכטער אליה
פרעכטער ביילע
פרעכטער מרים
פעלין צודיק
פערלמוטער יוסף
פלעשלער האובן
פלוסמאן יקותיאל
פוטערמאן אברהם
פוטערמאן מרדכי און היגדע
פעלדמאן בעריש
פינקעל פערל
קנאבל אסתר
קאנער מעכל
קאנער לייזער
קעסטלמאן יעקב
קארנברענער יקותיאל
ראזנבלאט יעקב און רבקה
רייכמאן לייזער
רייכמאן מרים
ראזנצווייג מענדל און פרי
שאק דוד
שאק אהרון יצחק
שאק אורי
שאק אורי און חיה
שאק יעקב אין צפורה
שאק רחל
שאק מענדל
שאק מעכל
שאק ליבע
שאק משה
שאק אשר און עמקע
שאק לייבל און שרה
שאק יצחק און פרוי
שאק משה
שאק שמחה
שטונצייגער מרדכי
שטונצייגער משה אזן יוכבר
שטונצייגער אריה
שטונצייגער ברוינדל
שטונצייגער שרה
שטונצייגער גיטל
שטונצייגער דוד
שטונצייגער ישראל
שטונצייגער יצחק
שטונצייגער בנימין
שטעמער ישעיה
שוואַרץ חנה

דאנקזאגונגען

מיר דריקן אויס אונדזער הארציקן דאנק, די אלע, וועלכע האבן ביז איצט געשטיצט אונ זעצן ווייטער פאר זייער אקטיוו ארבעט און אונטערשטיצונג פאר זיערע לעבנגעבליבענע בריידער פון קראסניסטאוו און האבן דערמעגלעכט דאס דערשיינען פון דא״ זיקן בוך, די אייניציקע מצבה פאר אונדזערע אומגעקומענע קדושים.

אויף די ווייטערדיקע זייטן ברענגען מיר זיערע נעמען. מיר באגריסן זיי און ווינטשן זיי פיל גליק. זאָלן זיי זען א ברכה אין זייער הייליקער און נאָבעלער ארבעט.

אריה שמוניציינער

ד׳ קראסניסטאוויר לאנדסמאנשאפט אין ניו־יאָרק

דאנקט׳ הארציק אלע אירע מיטגלידער אונ די אלע, וועלכע האבן אקטיוו אונ מאטעריעל בייגעשטייערט צו דער הילפס ״ אר״ בעט לטובת אונדזערע בריידער אונ שוועסטער אין די לאגערן, אונ באגריסט פאלגנדע פערזאנען אין ניו ״ יארק:

סעם אונ העלען ליכטנשטיין אונ פאמיליע

פרעזידענט פון קראסניסמאיזער לאנדסמאנשאפט אין ניו ״ יאָרק.

נדליה אונ סימע קאין אונ פאמיליע
אברהם ליכטשטיין אונ פאמיליע,
מ״ר אונ מ״רם ע. קעסלמאן (מרעזשורער)
״ ״ ״ י. פינקלשטיין (פינאנס סעקרעטאר)
״ ״ ״ לעבנסבאום (קאמ.)
״ ״ ״ ס. וויים (קאמ.)
״ ״ ״ לופטיק (קאמ.)
״ ״ ״ עדלער (קאמ.)
״ ״ ״ קיטשמאן
״ ״ ״ מעקס הערין
״ ״ ״ וועגענער
מ״ר מילטאן אונ מ״רם שארלאטע ליכטשטיין.

דער „יעקב סטאטמאי מעמאָריאל־פאָנד“ איז לאָס־אנדזשעלאָס

דער „יעקב סטאטמאן מעמאריאל־פאנד“ אין לאס אנדזשעלעס, דאנקט הארציק, אלע זיינע מיטגלידער אוּן אלע די, וועלכע האבן אקטיוו אוּן מאטעריעל געשטיצט דעם פאנד אין זיין הייליקער ארבעט צוּ טראגן הילף פאר אוּנדזערע לאנדסלייט, אוּמעטום, ווּו זיי געפינען זיך אוּן צוּ פאראייביקן דעם אָנדענק פוּן אוּנדזערע קדושים, דוּרך שטעלן זיי א מצבה, אין פאָרם פוּן א יזכור־בוּך אוּן באנריסט פאלגנדע פערזאנען:

לאָס־אנדזשעלאס

יעקב סטאטמאן ע״ה

רבקה סטאטמאן אוּן פראנק אוּן דזשני סיימאן
אוירווינג סטאטמאן פייוול בוימפעלד
מאקס אוּן בעקי בערגמאן יוסף אוּן רעגינא זייד
משה אוּן אנדרעי גאלדבערג סעם אוּן מאשע ווערשיפ
שלמה אוּן סעליא צוּקערמאן חיים אוּן פעני האקען
צדוּק צוּקערמאן מ״ר אוּן מ״רס דוד גארדאן
יוסף אוּן רחל סיימאן פיליפ אוּן שוירלי ראזנבלוּם

קאנאדע

בערל אוּן מלכה מיימאן מ״ר אוּן מ״רס לייזער גאלד
יוסף מיימאן לייזער אוּן חנה גרינבערג

שיקאגאָ

לייבל אוּן פרידא לערמאן מאקס קאהן
נתנאל אוּן מר״ס מיימאן נעני קאהן
מענדל קאהן

דעטראָיט

פאמיליע צוקערמאן

בען און מיני צוקערמאן (פרעז.
זון יעקב שמאטמאן מעמאר. פאנד)
בנימין און ראזי צוקערמאן
מעקס און פאלי צוקערמאן
הערי און נעטי צוקערמאן
יעקב און אירא צוקערמאן
יצחק און ראזי צוקערמאן

אהרון יוסף און יוכבד הערשטיין
לואי און עני זאק
לואי און ראז גרעגר
מ"ר וועלוול זאק
ישראל און מאשעל צוקערמאן
אסתר מילער

מיר באגריסן אייך אוז ווינטשן אייך פיל גליק.

ניו־יארק

אלטער און מילדרעד האכמאן
אסתר מוטערפערל
מ"ר און מ"רס הערי בערגמאן
" " " שלמה לייביש און חיה אייזנבערג
דאריס אייזנבערג
מ"ר און מ"רס מאקס הערץ
" " " הערש פייוול קוני
" " " בערגער
" " " סעם עפשטיין
יצחק צוקערמאן
מ"ר און מ"רס פייוול הערשטיין
פראפ. יעקב יאפע אין אסתר גיטל יאפע
יעקב אוז יצחק דרעשער מיט זייערע משפחות
מ"ר אין מ"רס חיים הערשטיין
סעם שוואַרץ און פאמיליע
לואיס און מ"רס סילווערבערג און פאמיליע

דער קאָמיטעט פּוֿז די קראסניסטאווער שרידים אין גלות דייטשלאנד

דאנקט הארציק אלע אונדזערע לאנדסלייט מעבר לים, וועלכע האבן אויסגעשטרעקט א האנט פּוֿן הילף צוֿ זייערע לעבנס געבליבענע ברידער אין די לאגערן.

באזונדער דאנקען מיר הארציק, דעם פּארזיצער פּוֿן דער קראסניסטאווער לאנדסמאנשאפט אין לאס אנדזשעלאס, דעם חשובן ח' בען ציקערמאן, פּאר זיין אויסערגעווינלעכער וואַרעמער באציאונג אין פּארשטענדניש פּאר די נויטן פּוֿן די קראסניסטאווער שרידים אין פּאר זיין איניציאטיוו ביים אויסגעבן דאס דאָזיקע יזכור ־ בוך.

יעקב שאק פּארזיצער
אריה שטוינציגער סעקרעטאר
מרדכי פּוטערמאן קאסירער
אברהם וואַרמאן

הערש זאלצמאן
לייזער קארנפעלד
מאיר דרעשער

אינהאלט

פֿאָרוואָרט — — — — — — — —	5
אנשטאָט א הקדמה — — — — — — —	6
קראסנויסטאוו (מאָנאָגראפֿיע) — — — — —	8
פּארטייען אוּן אָרגאניזאציעס — אריה שטונצייגער — —	15
דער „קלוב" — אריה שטונצייגער — — —	19
דער פּארבאנד „אהבת אחים" — הערשל זיצער — —	22
יידישע האנטווערקער אין קראסנויסטאוו — אריה שטונצייגער —	26
חדרים — אריה שטונצייגער — — — —	30
בתי־מדרשים „ — — — — —	34
יידן ווערטל־זאָגער „ — — — — —	41
חסידישע טיפּן — בען צוקערמאַן — — — —	45
בטלנים — יעקב שאָק — — — — —	47
די השכלה — בען צוקערמאַן — — — —	51
אביסל זכרונות — ל. גרינבערג — — — —	55
די ערשטע קראסנויסטאווער עמיגראנטן אין אמעריקע — בען צוקערמאַן	58
א נאָמען באדעקט מיט קדושה — א. געלבערג — — —	65
שמואל מרדכי זיגעלבוים (ביאָגראפֿיע) — י. ש. הערץ — —	68
בען צוקערמאַן — ל. גרינבערג — — — —	91
דער אומקום — אריה שטונצייגער — — — —	99
צום היילוקן אָנדענק — מרדכי פּוטערמאן — — —	110
מיינע איבערלעבונגען בעת דער נאצי־ממשלה — ישעיהו שטעמער	114
רשימה פֿון די אומגעקומענע יידן אין קראסנויסטאוו — —	119
די לעבנגעבליבענע — אריה שטונצייגער — — —	129
מיין לעצטער באזוך אין קראסנויסטאוו — אריה שטונצייגער —	136
א תיקון פֿאר יידישע נשמות — נח גרים — — —	142
דאנקזאָגונגען — — — — — — —	147